

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

HRİSTİYANLIĞA GEÇİŞ AŞAMASINDA ROMA KADINI

BAHAR BAŞ

**DANIŞMAN
PROF.DR. ERGİN AYAN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “Hristiyanlığa Geçiş Aşamasında Roma Kadını” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

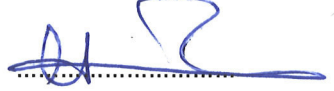
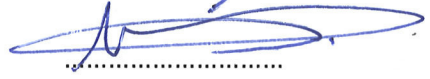

10.05/2019

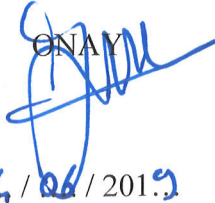
Bahar Baş

015530300005

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik öğrencisi Bahar BAŞ'ın hazırladığı "Hıristiyanlığa Geçiş Aşamasında Roma Kadını" başlıklı tez 10/06/2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan :	Prof. Dr. Ergin AYAN	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri :	Prof. Dr. Fatih ÜNAL	Ordu Üniversitesi	
	Dr. Öğr. Üyesi Emrullah KALELİ	Giresun Üniversitesi	

24 / 06 / 2019

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

Enstitü Müdürü V.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	v
ÖNSÖZ	vi
1. Hristiyanlık Öncesi Antik Yunan Kaynakları.....	vi
2. Hristiyanlık Öncesi Antik Latin Kaynakları	vii
3. Kutsal Metinler.....	ix
3. 3. 1. Yahudi Kaynakları	ix
3.1.2. Hristiyan Kaynakları	x
3.1.3. Kutsal Kitaplar	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
ROMA TARİHİ VE ROMA TOPLUMUNDA KADIN.....	6
1. HRİSTİYANLIK ÖNCESİ ROMA TARİHİ	6
1. 1. Krallık (M. Ö. 753- M. Ö. 508).....	6
1. 2. Cumhuriyet (M. Ö. 508-M. Ö. 243).....	7
1. 3. İlk İmparatorluk (M. S. 1'inci yüzyıl-3'üncü yüzyıl)	10
1. 2. HRİSTİYANLIKTAN ÖNCE ANTİK ROMA KADINI.....	13
1. 3. ROMA TOPLUM HAYATINDA KADIN	22
1. 3. 1. Roma'nın Siyasi Yaşamında Kadın	22
1. 3. 2. Roma'nın Sosyal Yaşamında Kadın	24
1. 3. 3. Roma'nın İktisadi Yaşamında Kadın	25
1. 3. 4. Roma'nın Dini Yaşamında Kadın.....	27
İKİNCİ BÖLÜM.....	30
HRİSTİYANLIK, HRİSTİYANLIĞIN YAYILIŞI VE ROMA İMPARATORLUĞU	30
2.1. HRİSTİYANLIK ve ROMA İMPARATORLUĞU	30
2.1.1. Hristiyanlık ve Tarihçesi	30
2.1. 2. Hz. İsa ve Öğretisi.....	32
2. 2. 1. Hristiyanlığın Coğrafi Durumu	37
2.2.1.1. Hristiyanlığın Yeruşalim (Kudüs) Tarihi	38
2.2.1.2. Hristiyanlığın Anadolu Tarihi	39
2.3.1. Hristiyanlığın Roma'da Yayılışı	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	51
HRİSTİYANLIK DÖNEMİNDE ROMA'DA KADIN	51
3.1.1. Tek Tanrılı Dinlerde Kadın.....	51

3.1.1. Yahudi Toplumunun Kadına Bakışı.....	51
3.1.2 İncil'e Göre Hz. İsa'nın Yahudi Kadınlarına Bakışı.....	53
3.2. 3. Hz. İsa'dan Sonra Kilisenin Kadına Bakışı.....	57
3.2. 1. ROMA'DA KADINLARININ HRİSTİYANLIĞA YÖNELMESİ...	61
3. 3. 3. HRİSTİYANLIĞI SEÇEN ROMALI KADININ DEĞİŞİMİ.....	71
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	89
EKLER.....	100

ÖZET

[BAŞ, Bahar], [*Hristiyanlığa Geçiş Aşamasında Roma Kadını*], [Yüksek Lisans Tezi], Ordu, [2019].

Bu çalışma antik Roma’da Hristiyanlığın yayıldığı sırada dinin dogmatik yaptırımlarının kadınların sosyal hayatına doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemiştir. Tarih boyunca İnsanoğlu birçok tanrıya inanmıştır. Tanrılar bazen doğayla; bazen de günlük yaşamda insanların yapacağı işlerle özdeşmiştir. Öyle ki; insanoğlu tanrılara danışmadan bir şey yapamaz hale gelmiştir. M. S. 1. yüzyıl da Roma hâkimiyetinde olan Kudüs’te Yahudiler tek Tanrıya inanmaktaydı. Roma tek Tanrı inancından haberdardı. Fakat Yahudilerin dışı kapalı olmaları bu dinin anlaşılmasına yol açmıştır. Hristiyanlığın ortaya çıkmasıyla tek Tanrı inancı belli bir milletten koparılıp dünyaya yayılmaya başlamıştır. Özellikle de havarilerin çalışmaları bu konuda yadsınamaz bir gerçek olmuştur. Roma’da Hristiyanlığın yayıldığı sırada dinin öğretileri önce köleleri sonra soyluları etkilemiştir. Hristiyanlığı yaymak için kadın ve erkek birlikte hareket etmişlerdir. Kadın, Hristiyanlığı yansıtmada önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle M. S. 4. yüzyılda Hristiyanlığın, Roma’da kabul edilmesinden sonra Hristiyanlığın öğretileri kilise tarafından şekillendirilmiştir. Kilise kadınların üzerinden köklü değişimlerde bulunmuştur. Bu çalışma Hristiyanlıkla birlikte kadın yaşantısının değişimini her yönüyle incelemektedir.

Anahtar Sözcükler: Roma Pagan Dini, Hristiyanlık, Dogma ve Kadın

ABSTRACT

[BAŞ, Bahar], [Rome Women During theTransition to Christianity Period], [Master Thesis], Ordu, [2019].

This study examined the effects of dogmatic sanctions of religion directly or indirectly over women during the spread of Christianity in Ancient Rome. Mankind has believed in many Gods throughout history. Gods were sometimes have been identified closely with mankind's daily activities. This was such that mankind has become unable to do anything without consulting God. During the first century A.D. Jews in Crusades under the Roman control were monotheists. Rome was not aware of monotheism. But jews' being a self-enclosed society made this belief far from being understandable. With the spread of Christianity, belief into a single God began to diverse in many other nations rather than being the religious way of a single nation. Especially the contribution of the followers is undeniable. During the spread of Christianity in Rome, religious teachings firstly effected slaves and later the noble class. Men and women worked collaboratively in this spreading activity. Women took an important role in spreading Christianity. Especially during the 4th century A.D., after the adoption of Christianity , the teachings of Christianity were shaped by the church. Church made fundamental changes in the women. This study examines the changes in women's life with Christianiy thoroughly.

Keywords: Roman Pagan Religions, Christianity, Dogma and Woman,

KISALTMALAR VE SİMGELER

B	: Baskı
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
M. Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
No	: Numara
ODÜ	: Ordu Üniversitesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
yy.	: Yüzyıl
vb.	: ve benzeri

ÖNSÖZ

1. Hristiyanlık Öncesi Antik Yunan Kaynakları

Antik Yunan edebiyatının ilk yazılı eseri sayılan *İlyada ve Odeysseia* (M.Ö. 9. yüzyıl) Antik Çağ için önemli birinci el kaynak niteliğindedir. Eserin yazarı Homeros'un biyografisi hakkında bilgileri Herodotos'tan öğrenmekteyiz. *İlyada* ve *Odeysseia* destanı Yunan kültürü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Tezimizde Yunan kültürünü anlatırken Odeysseia eserinden yararlanmaya çalıştık.¹

Sapfo, M. Ö. 630-530 yılında yaşamıştır. Antik Yunan edebiyatının Lirik kadın şairidir. Kendinden sonra gelen Yunan ve Roma şiiirleri üzerinde etkisi büyüktür. Sapfo şiiirlerinde genel olarak kadınlara ithafen yazmıştır. Tezimizin konusu kadınlara ilgili olduğundan yararlandığımız birinci el kaynak niteliğindedir.²

Bilinen en eski tarih yazımı antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. Akdeniz bölgesinde bir uygarlık olan antik Yunan uygarlığı bu bölgede kurulan diğer medeniyetleri etkilemiştir. Yunanlı tarihçilerin tarih metodolojisine önemli katkıları olmuştur. M. Ö. 420'de doğmuş olan Herodotos "Tarihin Babası" unvanını almıştır. Herodotos, hikâyeci tarih anlayışını ortaya koyan tarihçidir. Herodotos, özellikle diğer kavimler hakkında bilgi vererek antropoloji alanına atıfta bulunmuştur. Herodotos Grekler ile Asyalılar arasındaki ilişkileri anlatan kapsamlı bir tarih yazmıştır.³

M. Ö. 64-M. S. 24 yıllarında yaşamış olan Strabon, Yunan tarihçi, coğrafyacı ve filozoftur. Antik Roma dünyası hakkında coğrafya kitabı yazmıştır. Aslen Amasya'lı olan Strabon Klasik Yunan eğitimi almıştır. M. Ö. 44'te öğrenimini sürdürmek amacıyla Roma'ya gitmiştir. Roma İmparatorluğu'nun büyük bir bölümünü dolaşmıştır. Tezimizde Strabon'un *Geographika* adlı eserinden yararlandık.⁴

¹ Homeros, *Odeysseia*, Çev. Ezra Erhat-A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2008.

² Sapfo, *Sapfo'nun Bütün Şiiirleri*, Çev. Kriton Dinçmen, Yön Yayıncılık, İstanbul 1997.

³ Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev. Mümtekin Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.

⁴ Strabon, *Coğrafya XII-XIII-XIV*, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1996.

Mestrius Plutarchus (M. S. 46-120) Yunan tarihçi, biyografi ve deneme yazarıdır. *Romus* adlı eserinde 23 çift kişinin Yunanlı ve Romalı olarak karşılaştırmasını yapmıştır. Yunanistan'ın kurucusu Theseus'u Roma'nın kurucusu Romulus'la karşılaştırmıştır. Eser felsefe gibi görünse de tarih, din, edebiyat, retorik, denemeyi içinde barındırmaktadır.⁵

2. Hristiyanlık Öncesi Antik Latin Kaynakları

Roma'da tarih yazımı annaleslerle başlamıştır. Annalesler Roma'da yıldan yıla tutulan kayıtlardır. Roma tarihinden bahsederken birinci el kaynak olan annaleslerden yararlanılmıştır. Augustus (M. Ö. 27-M. S. 14) dönemi Latin edebiyatının en parlak dönemi sayılmıştır. Bu dönemde birçok (hiciv, şiir ve tragedya) yazılmıştır. Biz de bu eserlerden yararlanmaya çalıştık.

Catullus (M. Ö. 87-54) Romalı lirik şairdir. *Poems* (Bütün Şiirler) adlı eserinde insan ruhunun birbirine karşı duygularını, sevgi, nefreti, aşk acısını, tutkularını, eş cinsel ilişkileri anlatmaktadır. Roma'nın bireysel ve toplumsal olaylarını konu alması bakımından önemli bir eserdir.⁶

Quintus Horatius Flaccus (M. Ö. 65-27) Romalı şairdir. Augustus döneminde yaşamıştır. *Ars. Poetica* (Şiir Sanatı) eserinde Augustus dönemi hakkında bilgi vermektedir. Augustus dönemini, Augustus'un çıkardığı yasaları ve dönemin sosyal yapısını anlatan önemli bir kaynaktır.⁷

Titus Livius (M. Ö. 64-M. S. 12) Roma'nın tarih yazarlarından. İlk gençlik yılları Octavianus ve Antonius arasında geçen savaş dönemine denk gelmektedir. Roma'da retorik alandaki başarısı İmparator Augustus'un ilgisini çekmiştir. Onun sarayında düzenlenen bilim, sanat ve felsefe toplantılarına katılmıştır. Livius, tarih alanında çalışmalarını sürdürmüştür. Eserini yazarken Romalılar'ın milliyetçilik duygularına yer vermiştir. *Ab. Urbu Condita* (Roma Tarihi) kitabında M. Ö.

⁵ Plutarchus, *Romus*, Ed. Bernadotle Pernin, Harvard University Presses, London 1914.

⁶ Cattulus, *Bütün Şiirler*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

⁷ Horatius, *Şiir Sanatı*, Çev. C. Cengiz Çevik, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

753'teki Roma'nın kuruluşundan M. Ö. 9. yüzyılda Augustus'un üvey oğlu Drusus'un ölümüne kadar geçen olayları anlatmıştır.⁸

Publius Ovidius Naso (M. Ö. 1-2. yüzyıl) da yaşamış Romalı şairdir. *Ars Amatoria* (Aşk Sanatı) eserini, Roma'da bulunan genç erkek ve genç kadınlara aşkı öğretmek için yazmıştır. Ovidius, Augustus tarafından Karedeniz'in kıyısında Tomis'e (Köstence) sürgün edilmiştir. Genelde aşk, terkedilmiş kadınlar ve mitolojik temelli şiirler yazmıştır.⁹

Vitruvius (M. Ö. 1.yüzyıl) da yaşamış Romalı mimar, mühendis ve kuramcıdır. Antik Roma mimarı üzerine bilgi vermektedir. Tezimizde Vitruvius'un, *De Architectura* (Mimarlık Üzerine) eserini inceledik. Eser yapı bilgisi, yapı gereçleri, kent tasarımı, özel konut, villa, tapınak, tiyatro, hamam, estetik, mekanik, sanat ve astronomi hakkında bilgi vermektedir.¹⁰

Gaius Cornelius Tacitus (M. S. 56-120) Roma'da yaşamış hatip, avukat, senatör, tarihçidir. *Annales* adlı eserinde Augustus'tan sonra başa geçen dört imparator dönemini anlatmıştır. Tacitus eserini yazarken birçok kaynağa başvurmuştur. Tezimizde Tacitus'un *Annales* adlı eserinden faydalandık. Tacitus, eserinde Roma İmparatoru Nero (M. S. 37-68) zamanında Hristiyanlara yapılan ilk zulümlerden bahsetmiştir. Hristiyanlık tarihi bakımından da önemli birinci el kaynak olmuştur.¹¹

Decimus Junius Juvenalis (M. S. 55-140) Romalı şairdir. *Saturae* (Yergiler) eserinde imparator Domitianus (M. S. 24-51), Traianus (M. S. 53-117) ve Hadrianus (M. S. 76-138) dönemlerindeki Roma yaşamını ele almıştır. Juvenalis, Roma kentinde ki toplumsal olayları kendi gözüyle eleştirerek anlatmıştır.¹²

⁸ Livius, *Roman History*, Ed. Ernest Rhys, Everymen's Library, London 1905.

⁹ Ovidius, *Aşk Sanatı*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

¹⁰ Vitruvius, *Mimarlık Üzerine*, Çev. Şevki Vanlı, Yem Yayınları, Ankara 2005.

¹¹ Tacitus, *Annales*, Ed. Alfred John-Church and William Jacson, Brosibb Random, New York 1942.

¹² Luvenalis, *Yergiler*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Hasan Ali Yücel Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

Aulus Gellius (M. S. 127-180) Romalı yazardır. Gellius' un *Noctes Atticae* (Attika Geceleri) adlı eseri 20 kitaptan oluşmaktadır. Kitap aynı zamanda felsefe, edebiyat, tarih, hukuk, dil bilgisi gibi çeşitli konular hakkında bilgi vermektedir.¹³

Cassius Dio (M. S. 165-M. S. 229) yılları arasında yaşamış Roma tarihçisidir. *Roman History* (Roma Tarihi) adlı eserinde Aeneas'ın İtalya'ya varışını, Roma'nın kuruluşunu ve M. S. 229 yılları arasındaki olayları yazmıştır. Tezimizde Roma'nın siyasi tarihini anlatırken Cassius'un *Roma Tarihi adlı* eserinden yararlanmaya çalıştık¹⁴

Eutropius, 4.yüzyılda yaşamış Roma tarihçisidir. M. S. 369'da İmparator Valens'in isteği üzerine *Brevrarum Historia Romanae* (Roma Tarihinin Özeti) yazmıştır. Roma'nın kuruluşu ile M. S. 364'te İmparator Iovianus'un ölümüne kadar Roma tarihinde gerçekleşen önemli olayları anlatmıştır. Tezimizde *Brevrarum Historia Romanae* adlı eserden istifade ettik.¹⁵

3. Kutsal Metinler

Yaptığımız çalışmada Kutsal metin başlığı adı altında yaralandığımız birinci elden kaynaklar, Yahudi kaynakları, Hristiyan kaynakları ve Kutsal kitaplardan oluşmaktadır.

3. 3. 1. Yahudi Kaynakları

Roma'nın tarihini anlatırken Yahudi tarihi kaynaklarından yararlanmaya çalıştık. Özellikle Roma tarihinde Yahudi isyanları önemli bir yer işgal etmektedir. Yahudiler'in Romalılar'a karşı ilk isyanı M. S. 66 yılında meydana gelmiştir. M. S. 1. yüzyılda yaşamış Yahudi tarihçisi Flavius Josephus, Yahudiler'in ilk isyanında yer almıştır. Flavius Josephus Roma komutanı Vespasianus'a esir düşmüştür. Vespasianus, onu yanında Roma'ya götürmüştür. Flavius Josephus, otuz yıl Roma'da kalıp Roma vatandaşı olmaya hak kazanmıştır. Flavius Josephus'un

¹³ Gellius, *Attic Nights*, Ed. John C. Rolfe, Harvard University Press, London 1927.

¹⁴ Cassius Dio, *Roman History I-XI*, Trans. Earnest Cary, The Loeb Classical Library London 1938.

¹⁵ Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, Çev. Çiğdem Menziloğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2004.

Jewish Antiquities adlı eseri Yahudi tarihini, Yahudi isyanlarını ve Yerus alim'deki (Kudüs) tapınağının yıkılışını anlatmaktadır. Ayrıca Hz. İsa'ya inanan ilk insanları Hristiyan olarak nitelendirmiştir. Eser Yahudi tarihi kadar Roma tarihi bakımından da önemli bir kaynak niteliğindedir.¹⁶

3.1.2. Hristiyan Kaynakları

M. S. 1. yüzyılda Hz. İsa'nın ölümünden sonra onu tanıyan elçiler Hristiyanlığı yayma görevini üstlenmişlerdir. Elçiler Hristiyanlığı anlatırken bir yandan da kendilerinden sonra göreve gelecek din adamlarını seçmişlerdir. M. S. 1. yüzyılda elçiler ölünce Hristiyanlığı yayma görevi, Kilise Babaları denen kilise önderlerine verilmiştir. Kilise babalarının (Kilise tarihçileri) yazdıkları metinler Hristiyan kaynakları olarak nitelendirilmektedir. Bu  alışmada M. S. 1. yüzyıl ve M. S. 5. yüzyılda yaşamış olan kilise babalarının yazdıkları metinler incelenmiştir.

Aziz Clement (M. S. 150-219) filozof ve din adamıdır. Aslen İskenderiyeli Clement olarak tanınmaktadır. Yunanistan, Güney İtalya ve Suriye'de eğitim g rm ştir. Özelikle Platon felsefesinden etkilenmiştir. M. S. 175'te Mısır'a giderek İskenderiye'ye yerleşmiştir. Daha sonra ise Hristiyan olmuştur. M. S. 202 yılında Roma İmparatoru Septimius Severus (M. S. 145-211) tarafından Hristiyanlar zulüm görünce o da Suriye'ye kaçmıştır. Eski Yunan felsefesi ve Hristiyanlık arasında bağlantı kurmuştur. Özelikle putperest Romalılar'a ve sapkın Hristiyanlara seslenerek *Stromata* adlı eserini felsefi olarak yazmıştır. Tezimizde Aziz Clement'in *Stromata* adlı eserinden faydalanarak Hristiyan bir ailenin evlilik yaşantısının nasıl olaması gerektiğini anlattık.¹⁷

Aziz Tertullianus M. S. 160-220 yılında yaşamış kilise babasıdır. Kartaca'da eğitim almıştır. Daha sonra Afrika kilisesinin başına geçmiştir. *Apologetium* (Savunma) adlı eserinde kilise üzerinden Hristiyanlığı anlatmaya çalışmıştır.¹⁸ *De Cuttu Feminarum* (Kadınların Giyimi Hakkında) adlı eserinde ilgili pek çok bilgi

¹⁶ Flavius Josephus, *Jewish Antiquities*, Trans. W. Whiston, Introductory Essay Books For The Ages, U.S.A 1997.

¹⁷ Clement, *Stromata*, Ed. William Heneman, The Loeb Classical Library, London 1909.

¹⁸ Tertullianus, *Apology*, Ed. Greald H. Rendal, The Loeb Classical Library, Harvard University, Pres Cambridge, Massachuselt, London- England 1931.

için bu eserden yararlandık. Hristiyan bir kadının nasıl olması gerektiğini yazmıştır.

19

Aziz Cyprianus M. S. 3. yüzyılda Kartaca piskoposluğu yapmıştır. Önceleri pagan iken sonradan Hristiyan olmuştur. Hristiyan olduktan sonra İmparator Decius'un baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Rahibelerin giyimi üzerine *De Habitu Virginum* adlı eserini yazmıştır. Bu eser bir rahibenin nasıl görünmesi gerektiğini anlatmaktadır.²⁰

Aziz Basileios (M. S. 330-379) Kayseri' de doğmuştur. Keşislik, ilahiyat ve kilise hukuku hakkında eserler vermiştir. İyi bir rahibenin nasıl olması gerektiğini kız kardeşinin hayat hikâyesinden yola çıkarak anlatmıştır. *Ascetic Life* (Sofu Yaşam) adlı eserini kız kardeşine ithafen yazmıştır. Tezimizde Aziz Basileios'un *Ascetic Life* adlı adeserinden yola çıkarak rahibelerin nasıl davranması gerektiğini anlatmaya çalıştık.²¹ Aziz Basileios, *Monasteries*'tir (manastır) adlı bir başka eser daha yazmıştır. Tezimizde manastır hayatı ile ilgili kısmını *Monasteries* adlı eserden yararlanarak yazdık.²² Ayrıca Aziz Basileios'un pagan edebiyatını eleştiren bir yazısı vardır. Biz de Tezimizde kilisenin bilim, sanat ve edebiyata karşı görüşlerini belirtmek için Aziz Basileios'un yazısından yararlanmaya çalıştık.²³

Aziz Ambrosius (M. S. 339-397) Roma'nın Milano piskoposudur. Aziz Ambrosius'un yazdığı eserler halka hitap edip aynı zamanda Latince edebiyatının başyapıtı olarak kabul edilmiştir. Aziz Ambrosius'un ilahileri müzik tarihine geçmiştir. Hristiyanlık hakkında yazdığı birçok mektubu bulunmaktadır. Tezimizde Aziz Ambrosius'un yazdığı mektuptan yola çıkarak Hristiyan bir kadının nasıl bir konumda olduğunu anlatmaya çalıştık.²⁴

¹⁹ Tertulianus, *On the Apparel of Women*, Ed. James Donaldson, Charles Scribner's Sons, New York 1913.

²⁰ Cyprianus, *The Dress of Virgins*, Ed. James Donaldson, Charles Scribner's Sons, New York 1919.

²¹ Basileios, *Ascetic Life*, Ed. Richard Travers Smith, Society For Promoting Christian Knowledge, London 1879.

²² Basileios, *Monasteries*, Ed. Richard Travers Smith, Society For Promoting Christian Knowledge, London 1879.

²³ Basileios, "Yunan Edebiyatının Nasıl Okunacağı Konusunda Gençlere Söylev", *Cogito: Üç Aylık Düşünce Dergisi Bizans*, Ed. Serra Ciliv, Yapı Kredi Yayınları, S. 17, İstanbul 1999.

²⁴ Ambrosius, *Letters*, Trans. By Members of the English Church, Printed By the Devonport Society of the Holy Trinity, Holy Rood, Oxford, London 1881.

Aziz Augustinus (M. S. 354-430) Latince yazmış olduğu eser “*Confessions*” Batı edebiyatı klasiklerinden biri sayılmaktadır. Augustinus, eserinde Hristiyanlıktan önceki hayatına karşı itiraflarda bulunmuştur.²⁵

Aziz Eusebios M. S. 4.yüzyılda Kayseride yaşamış piskoposdur. *Ecclesiastical History* adlı eseri Roma’nın Hristiyanlık tarihinde önemli bir kaynak niteliğindedir. Eser Roma’da Hristiyanlığın nasıl yayıldığını anlatmaktadır. Tezimizde birçok Hristiyan kadının ismini *Ecclesiastical History* adlı eserinden faydalanarak yazdık.²⁶

Aziz Hireonymus (M. S. 34-420)’ de Romalı rahip ve tarihçidir. *Vulgate* denilen İncil’in Latince tercümesini yapmıştır. Hristiyanlık hakkında önemli yazıları bulunmaktadır. Tezimizde Aziz Hireonymus’un kadınlar hakkında düşüncelerini kilise üzerinden anlatmaya çalıştık.²⁷

Celano 13. yüzyılda yaşamış bir azizdir. *Dies Irae* adlı ilahiyi latince yazmıştır. Tezimizde ilahinin bir bölümünden yararlandık.²⁸

3.1.3. Kutsal Kitaplar

Hristiyanlık tarihini incelediğimizde birinci el kaynak olarak kutsal metinler karşımıza çıkmaktadır. *Yeni Antlaşma* olarak kabul edilen Kanonik İncil dört kitaptan (*Matta, Markos, Luka, Yuhanna*), yirmi bir mektuptan ve bir vahiyden meydana gelmektedir. Kitap öncelikle Hz. İsa’nın doğumu, yaşamı, öğretisi, çarmıha gerilmesini anlatan dört İncille başlar. Hz. İsa’nın ölümünden sonra Hristiyanlığı yayma süreci “*Elçiler’in İşleri*” bölümünde anlatılır. Elçilerin çeşitli insanlara ve topluluklara yazdıkları mektupla devam eder. Elçi Yuhanna’ya Tanrı tarafından gelen vahiyle kitap son bulur.

²⁵ Augustinus, *İtiraflar*, Çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.

²⁶ Eusebios, *Kilise Tarihi*, Çev. Furkan Akderin, Cihiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2010.

²⁷ Hireonymus, *Epistles*, Ed. Philip Schaff and Henry Wace, Ernest Cashing Richardson P. H. D librarian of Princefon College, London 1893.

²⁸ Celano, *The Hymns of the Dominican Breviary*, Ed. Aquinas ByrnesThomas, B. Herder Book, London 1943.

Kanonik dört İncil'in dışında “*Apokrif İnciller*” (saklanmış İnciller) bulunmaktadır. Bu İnciller çoğunlukla kutsal yazılara dâhil olmayan saklı kalmış İncilleri ifade etmişlerdir. Çoğunlukla kanonik İncilde az bahsedilen ya da adı hiç geçmeyen şahıslara odaklanır. Bu İnciller; Yahuda İncili, Yahudi- Hristiyan İncilleri (Nasaralılar İncili, Ebionitler İncili, İbraniler İncili), Çocukluk İncilleri (Yakup İncili, İbrani Tomas İncili, Geç Devir Çocukluk İncilleri), Koptik İncilleri (Tomas İncili, Petrus İncili, Filip İncili), Tomas Kitabı, Nikodemus İncili, Bartalomeus İncili, Yahuda'nın Rüyası ve Hz. İsa ile Mülakatı, Hz. İsa'nın Dağınık Sözleri, Gizli Markos İncilidir. Tezimizde Kanonik İncillerin dışında Apokrif İncillerden yararlanmaya çalıştık.

Eski Antlaşma İbranice ve Aramice olarak yazılmıştır. *Eski Antlaşma* 39 kitap içerik ve biçim açısından dörde ayrılır. Yasa, Özdeyiş, Şiir ve Paygamberlik kitabıdır.

1.Yasa kitabı Hz. Musa'nın ilk beş kitabından oluşmaktadır. Bunlar; Yaradılış, Mısırdan Çıkış, Levililer, Çölde Sayım, Yasanın Tekrarı.

2.Tarihsel Kitaplar; Yeşu, Hâkimler, Rut, I. ve II. Samuel, I.ve II. Krallar, I. ve II. Tarihler, Ezra, Nehemya, Ester'dir.

3. Özdeyiş ve Şiir Kitapları; Eyup, Zebur, Mezmurlar, Süleymanın (Meselleri) Özdeyişleri, Vaiz, Yeaşa, Ezgiler Ezgisi

4.Peygamberlik Kitapları; Yeremya, Ağıtlar, Hezekiel, Daniel, Hoşea, Yoel, Amos, Ovadya, Yunus, Mika, Nahum, Habakkuk, Sefanya, Hagay, Zekariya, Malaki'dir.

Kuran-ı Kerim Hz. Muhammed'e gönderilen Allah buyruklarını içeren bunları bütün insanlığa bildirilen kutsal kitaptır. *Kuran* 114 sureden oluşmaktadır. *Kuran-ı Kerim* 'de dinsel bilgilerin yanında toplumsal, hukuksal, siyasi ve tarihi bilgiler de yer almaktadır. Tezimizde kadınlarI kutsal kitaplar üzerinden karşılaştırdık

GİRİŞ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Roma'nın siyasi tarihinin yanısıra, Hristiyanlıkla birlikte kadınların sosyal yapısındaki değişimler anlatılacaktır. Çalışmanın amacı, Roma'da yayılan Hristiyanlığın kadın üzerindeki dini, sosyal, iktisadi etkisini değerlendirmek, bu bağlamda Hristiyanlıktan önceki kadın yaşantısını Hristiyanlıktan sonraki kadın yaşantısıyla kıyaslayarak farklılıkları ortaya çıkarmaktır. Ayrıca Kadının toplumsal yaşamdaki yeri hukuki haklarını ve çocukların yetiştirilmesi gibi konuları ele almaktır. Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Hristiyanlıktan önce Roma'nın Krallık, Cumhuriyet, İlk İmparatorluk ve Son İmparatorluk dönemleri incelenecektir. Son İmparatorluk dönemi Hristiyanlığın Roma'da yayılışı kısmında ele alınacaktır. Çünkü Son İmparatorluk dönemi M. S. 3. yüzyıla tekabül etmektedir. Bu da Hristiyanlığın Roma'da en fazla yükselişte olduğu döneme denk gelmiştir. Bu bölümde Roma'nın siyasi tarihinin yanısıra Hristiyanlıktan önce antik Roma ailesinde kadının yeri anlatılacaktır.

İkinci bölümde Hristiyanlığın Roma'da yayılışı ve Hristiyanlık dininin tarihçesi incelenecektir. Öncelikle Hristiyanlığın kısa bir tarihi anlatılacaktır. Hristiyanlığın Roma'da yayılışı kronolojik olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde Hristiyanlıkta kadının yerinin anlaşılması için Yahudilerde kadının konumu ele alınacaktır. İncillerde Hz. İsa'nın kadına bakışından yola çıkarak kilisenin kadın üzerindeki tavrı anlatılacaktır. Roma kadınlarının neden Hristiyanlığa yöneldikleri ele alınıp Hristiyanlığa yönelen kadınların Hristiyanlıkla birlikte ne gibi değişimler yaşadığı incelenecektir.

Roma M.Ö. 7. yüzyıl ile M. S. 5. yüzyıl arasında Akdeniz'de kurulmuş bir devlettir (Ek-1). Zamanla Avrupa, Afrika ve Asya'ya kadar yayılan bir imparatorluğa dönüşmüştür. Roma'nın kuruluş efsanesine göre Roma Troia'lı

Anchise'nin oğlu Aeneas'a kadar dayanmaktadır.²⁹ Aeneas'ın oğlu Silvius'un soyundan gelen Numitor ve Amulius adında iki kardeş taht için savaşımıştır. Numitor, Amulius tarafından tahtan indirilmiştir. Amulius ileride tahta ortak olmasın diye yeğeni Rhea Silvia'yı ömür boyu bakire kalması için Vesta rahibesi olmaya zorlamıştır. Mars, Rhea Silvia'yı tecevüz ederek onu hamile bırakmıştır. Rhea Silvia, İki erkek çocuk doğurmuştur. Roma'nın kuruluşu aslında bundan sonra başlamıştır. Rhea Silvia, iki çocuğu Tiber Nehrinin sularına bırakmıştır. Akıntının etkisiyle kıyıya sürüklenen çocuklar bir dişi kurt tarafından bulunmuştur.³⁰ Daha sonra hayatta kalan iki erkek çocuk yetişkin yaşa geldiğinde, dedeleri tarafından tanınıp, onu tekrar tahta çıkarmışlardır. Bu yerden ayrılıp başka bir yerde kent kurmaya karar vermişlerdir. İki kardeşin yaptıkları tılsım sonucunda kenti kurma şerefi Romulus'a verilmiştir. Romulus, bir saban yardımıyla kenttin taslağını çizerken, Remus onunla dalga geçip, surlarından içeri girmiştir. Romulus buna çok sinirlenmiştir. O anki öfkeyle Romulus kardeşini öldürmüştür.³¹ Antik yazar Titus'a göre Romulus, şu sözleri söylemiştir: “*Bundan böyle her kim benim surlarımın üzerinden çıkmaya kalkışırsa öldürülecektir!*”³² Böylece devlet için ilk kardeş kanı dökülmüştür.

Romulus önce tüm yetkiyi eline almış ve tek başına krallığını kurmuştur. Kurduğu şehre de kendi adını vermiştir. Romulus, iktidarında önce Roma çevresinde bulunan komşularını nüfuz altına almış ve şehrin güvenliğini sağlamıştır. Bunun için önce Roma'yı siyasi ve askeri yönden teşkilatlandırmıştır. Romulus, tecrübelerine güvenerek yaşlılardan oluşan yüz kişiyi seçmiştir. Bunlara “*Senato*” demiştir. Komşu kavimlere verdiği bir davette Sabinlerden genç kadınların kaçırılması hadisesi meydana gelmiştir. Bu hadise sonucunda Sabinlerle savaşımıştır. Romulus, krallığının son günlerinde şiddetli bir fırtına sonucunda gözden kaybolmuştur. Bu gizemli olay onu halk arasında tanrılaştırmıştır.³³

M. Ö. 753-509 yıllarına kadar Roma krallıkla yönetilmiştir. Roma halkı ise üç sınıfa ayrılmıştır. Bunlardan *patriciler* askeri ve kamu hizmetiyle uğraşan soylu

²⁹ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 192.

³⁰ Plutarchus, s. 99; Cassius s. 13-17.

³¹ Plutarchus, s. 119-120.

³² Livius, s. 8.

³³ Livius, s. 10-11.

kesimi oluşturmaktadır. Bir başka sınıf olan *plebler* ise tarım, ticaret ve zanaatla uğraşmışlardır. Köleler ise siyasi haktan yoksun en kalabalık kesimden meydana gelmiştir. Roma'nın krallık döneminde 4 latin 3 Etrüsk kralı hüküm sürmüştür.³⁴

Cumhuriyet döneminde Roma, bütün İtalya'ya hâkim olmuştur. Bu dönemde konsül, senato, magistra ve Halk Meclisi Cumhuriyetin siyasi organlarını meydana getirmiştir.³⁵ Caesar'ın öldürülmesinden sonra Octavius, kutsal Augustus unvanını alarak ülkeyi yöneten bir imparator olmuştur. Bu dönemde Roma idari, mali ve merkezi olarak güçlenmiştir. M. Ö. 1. yüzyılda Roma: Batı'da, Britanya; Güneyde, Kuzey Afrika; Doğu'da, Hazar Denizi, Anadolu, Suriye, Mısır ve Filistin'e hâkim bir imparatorluk olmuştur.³⁶

İlkel çağlardan itibaren insanoğlu sürekli gelişime açık bir şekilde bulunmuş bugünkü medeniyete ulaşmayı başarmıştır. Tarih boyunca kadın ve erkeğin tamamen birbirinden farklı bir yapıda olduğu görülmüştür. Erkek yapısal olarak kadından daha güçlü olsa da tarihte kadınların öne çıktığı bazı kavimlerin varlığı bilinmektedir. Örneğin Herodot'un bahsettiği Amazon kadınları erkeklerini öldüren savaşçı bir yapıdaydı. Heradotos'un aktardığına göre bu kadınlar bir düşman öldürmeden asla evlenemezlerdi.³⁷ Anadolu'da Hititler medeniyetinde ise kadınlar siyasi alanda daha etkili olmuşlardır. Örneğin; tarihte bilinen ilk yazılı antlaşma olan Kadeş antlaşmasının (M. Ö. 1269) ön yüzünde Hitit kralı Hattuşili'nin mühürünün arka yüzünde de karısı Puduphepa'nın mührünün bulunması kadınların siyasi manevralarda etkili olduğunu bize göstermektedir. Fakat bu kadınların sayısı erkekler kadar çoğunlukta değildir. Kadın siyasi olarak çok fazla ön plana çıkartılmamıştır. Kimi zaman erkeğin gölgesinde kalarak önemsiz roller üstlenmiş kimi zaman da kaderleri hakkında söz sahibi bile olmamıştır.³⁸ Roma'da kadın teoride erkeğe eşit olarak kabul edilse de erkeğe göre daha aşağı bir konumda

³⁴ Tekin, s. 191.

³⁵ Bülent İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihi Anahtarı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 71.

³⁶ Oktay Akşit, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 38.

³⁷ Herodotos, s. 328-329.

³⁸ Fulya İlçin Gönenç, *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 5.

görülmüştür. Roma hukukuna göre bunun nedeni kadınların ahlaki yapıları ve akıl zayıflığına bağlanmıştır.³⁹

20. yüzyıla kadar kadın araştırmacılar tarafından çalışılmaya gerek duyulan bir konu olmamıştır. Fakat günümüzde kadınla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Antik Roma kadınından bahsederken modern çağ kadınıyla arasında benzerlik bulmak mümkün olmuştur. Örneğin; kadına verilen doğum sancısı, çocuk doğurma, mens olma gibi kadınsal özellikler çağlar boyunca değişmemiştir. Roma kadını denilince; anne, eş, kız çocuğu, asil, sıradan bir vatandaş, köle, hür, sanatçı, felsefeci, gibi birçok şey aklımıza gelmelidir. Bu durumda Roma kadını tek tiplerle sınırlamak mümkün olmamıştır. Antik yazarlar ışığında Roma kadını hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Bu hususta kadın güzellikle eş değerinde görülmüştür. Kadınlara özlenen “güzellik” anlayışı kıyafette, saçta, takıda, kozmetikte, konuşmada, hal ve harekette kendini göstermiştir.

Roma kadın dönemin ideal güzelliklerine ulaşmak için kozmetiğe başvurmuştur. Örneğin; Roma’da soylu bir kadın sabah kalktığında ilk iş olarak yüz maskesi yapıp daha sonra ise çeşitli karışımlardan oluşan kremler kullanmıştır. Bu malzemeler; ayna, tarak, parfüm şişeleri, cımbız, makyaj için kavanoz ve spatuladan meydana gelen birtakım ürünlerdi. Bu ürünler günümüze ulaştığından Roma dönemi hakkında bilgi sahibi olmamıza yardımcı olmuştur (Ek-5).⁴⁰ Antik yazarların anlatılarına göre Romalı kadın yüzdeki sivilceyi kapatmak için geyik iliği ve koyun yününden yapılan bazı kremleri kullanmıştır.⁴¹ Roma’da bir kadın tebeşir, kurşun, safran ve kömür yardımıyla makyajını tamamlamıştır.⁴² Antik yazarların anlatıları ışığında kadınların kullandığı bu kozmetik ürünlerin onların daha güzel görünmek istemesinden kaynaklandığı anlaşılmıştır.⁴³

Eski Çağ’da tek Tanrılı dinlere baktığımızda kadın dinin kurallarına göre yaşamını sürdürmüştür. Semavi dinlerde ilk tek Tanrı’ya inanan kavim olan

³⁹ Gönenç, s. 7.

⁴⁰ Hilariy John Deighton, *Eski Roma Yaşantısında Bir Gün*, Çev., H. Kökten Ersoy, Homer Kitabevi, İstanbul 2012, s. 11.

⁴¹ Ovidius, s. 84.

⁴² Ovidius, s. 84; Tracey Ann Scholfield, *Rome (Exploring Ancient Civilization)*, Lorenz Educational Press, America 2002, s. 26.

⁴³ Iuvenalis, s. 60.

Yahudiler Tevrat merkezli bir yaşam sürdürürken Hristiyanlar Hz. İsa merkezli bir yaşam sürdürmekteydi. Aslında Yahudilerin Hz. İsa'yı, Mesih olarak kabul etmemesi Hristiyanlığın Yahudilikten ayrılmasına neden olmuştur. İlk Hristiyanların çoğu Yahudi olmasına nazaran Azis Paulus'la Hristiyanlık Yunan coğrafyasına yayılarak çeşitli milletlerin insanlarıyla tanıştırılmıştır. Azis Paulus'la başlayan misyonerlik çalışmaları özellikle 1. yüzyılda başlamış olup Roma'nın Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır bölgelerine yayılmıştır. Yahudi baskısından kaçan Hristiyanlar bu topraklar üzerinden Roma'ya yayılmaya çalışmışlardır. Hristiyanlar bu dönemlerde çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Hristiyanlıkta kadının yeri hem Yahudi hem de pagan kadını üzerinden anlatılmıştır. İncilde Hz. İsa'nın kadınlarla ilgili hikâyelerine yer vermiştir. 4. yüzyılda kilise güçlendikçe kilise babalarının kadınlar hakkında düşünceleri daha sert olmuştur. Hatta 11. yüzyılda kadınlar cadı olarak görülüp onların uçabildikleri iddia edilmiştir.⁴⁴

Hristiyanlık inancı insanların yaşamında bazı değişiklikler buyurmuştur. Örneğin; rahibe kadınlar Hristiyanlıkla birlikte kendisini sadece kiliseye adamaya başlamış sonuçta hiç evlenmemiştir.⁴⁵ Hristiyanlıktan önce Roma kadını kılık kıyafet yönünden fazlasıyla gösterişe ve süse düşkün olmuş hatta bu gösterişi abartıya kaçırma çekenmemiştir. Hristiyanlıkla birlikte bu kadınların daha sade bir yaşam tarzı seçmesi istenmiştir.⁴⁶ Çünkü Hz. İsa'nın anlatmış olduğu öğretiler lüksün abartıya kaçılmasını yasaklamıştır. Bu değişim ilk önce Roma'da halk tarafından görülmeye başlanmış ancak asıl nihayetlendiği yer soylularda meydana gelmiştir. Çünkü şatafatın abartıyla sergilendiği yer asiller sınıfıydı. Yeni bir şeyi kabul etmek, eski alışkanlıkları değiştirmek insanın doğası gereği zor olsa da insan ya bulunduğu çevrenin baskısı ya da akla uygun geldiği yani kendi iradesi ile bu değişimleri hazmetmek zorunda kalmıştır. Hristiyanlıkla birlikte 1- 5. yy. arasında Roma kadınının din kurallarına göre kendi yaşantısındaki bir takım değişim evreleri tezimizde incelenmiştir.

⁴⁴ Pınar Ülgen, *Kadınlar ve Cadılar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 22.

⁴⁵ I. Korintliler'e Mektup 7/ 34-35.

⁴⁶ I. Timoteos'a Mektup 2/ 9-10.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA TARİHİ VE ROMA TOPLUMUNDA KADIN

1. HRİSTİYANLIK ÖNCESİ ROMA TARİHİ

1. 1. Krallık (M. Ö. 753- M. Ö. 508)

Roma'nın kuruluşu arkeolojik buluntu ve yazılı tarihi kaynaklarına göre Etrüsklere dayandırılmıştır. Çünkü Etrüskler M. Ö. 7. yüzyılda Roma'nın Kuzey sınırında bulunmaktaydı. Romalıların Tiber nehri üzerinden sağladıkları tuz ticareti Etrüskler için iktisadi yönden bir rekabet unsuru olmuştur. Bu yüzden Etrüsk kral sülalesinden olan Targuiniuslar, Roma'yı ele geçirmiştir. Böylece Roma'da Etrüsk hâkimiyeti başlamıştır. Roma'da daha sonra dört Latin ve üç Etrüsk kralı başa geçmiştir. Bu krallar Roma'da önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁴⁷ Etrüsk kralları Numa Pompilius, yasa ve töreler oluşturmuş, yılı on aya bölmüştür. Roma'da kutsal tapınak ve alanlar inşa ettirmiştir.⁴⁸ Priscus Targuinius, senatonun sayısını iki katına çıkarmıştır. Roma'da kanalizasyonlar ve surlar inşa ettirmiştir. Capitolium'un temellerini attirmiştir. Roma'yı teşkilatlandıran Targuinius, günümüze kadar gelen Roma oyunlarını oynatmaya başlatmıştır.⁴⁹ Bu krallar Roma'nın toprağına toprak katmışlardır. Servius Tullius ise nüfus sayımını gerçekleştirmiştir. Kırsal alanlarda yaşayanlarla birlikte Roma'nın tam tamına seksen üç bin vatandaşa sahip olduğu tespit edilmiştir.⁵⁰ Nüfus sayımı ile Tullius, halkın mal varlığını tespit ederek onları sınıflandırmış ve fakir olanların oranını tespit etmiştir. Böylece fakir olanlara yardım edilmesini sağlamıştır.⁵¹

Roma'nın son kralı Lucius Tarquinius Superbus, krallığında bir tiran gibi davranmıştır. Onun zamanında Jüpiter, Juno ve Minerva tapınakları yapılmıştır. Onun ismi oğullarından birinin namuslu bir kadın olan Lucretia'ya tecavüz etmesiyle lekelenmiştir. Kralın saygınlığının azalması bir yana, kadının intihar

⁴⁷ Tekin, s. 190.

⁴⁸ Livius, s. 13-14; Eutropius, s. 29-31.

⁴⁹ Eutropius, s. 31.

⁵⁰ Eutropius, s. 33.

⁵¹ Livius, s. 27-28.

etmesi, onun krallığının sonunu getirmiştir. Bundan sonra kral yerine iki konsül seçilmiştir. Böylece krallık dönemi bitmiş cumhuriyet dönemine geçilmiştir.⁵²

1. 2. Cumhuriyet (M. Ö. 508-M. Ö. 243)

Roma'da *res publica* (cumhuriyet) M. Ö. 508 yıllarında aristokrasiye benzer bir yapıdaydı. Bu dönemde eşit haklara sahip iki konsül idarenin başında bulunuyordu. Konsüller başına buyruk hareket etmesinler diye her bir konsül diğerinin aldığı karara itiraz edebilme hakkına sahiptir.⁵³ Cumhuriyetin merkezini senato oluşturmuştur. İdari ve siyasal kararlarda senatonun son sözü geçerli olmuştur. Senato, *comitia curiata* (halklar meclisi), *comitai centuriata* (yüzler meclisi), *comitai tributa* (Kabileler Meclisi) ve önemli işler için seçilen magistralardan (yüksek devlet görevlileri) oluşmaktaydı. Bu yönetim şekli seçkin bir zümrenin elinde bulunan oligarşiye karşılık gelmekteydi. Savaş durumunda ya da kargaşa sırasında diktatör ülkeyi yönetmekteydi.⁵⁴

Roma devleti M. Ö. 401'de Akdeniz havzasında mutlak bir güce ulaşmış ve sınırlarını genişletmiştir. Bu dönemin ilk yüzyıllarına patrici-pleb mücadelesi damga vurmuştur. Orta sınıfı temsil eden plebler, M. Ö. 450'de "On iki Levha Yasası" çıkarılmasıyla siyasi hayatta söz hakkı elde etmişlerdir. Bu yasa patrici-pleb arasında hukuki eşitliği sağlamıştır. M. Ö. 367'de "Licinius Sextius Yasası" plebleri konsül olabilmelerini sağlamıştır. M. Ö. 287'de "Hortensius Yasası" pleb ve patrici arasında devam eden sınıf ayrımını bitirmiştir.⁵⁵ Yukardaki bilgilerden böylece pleblerin aşamalı bir şekilde hukuki anlamda siyasi haklar elde edebildikleri anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde Roma'a Akdeniz'e yönelmiştir. Roma, Orta İtalya'nın güneyinde bulunan Samnitler'le üç defa savaşmıştır. Roma, Orta İtalya'da güçlü bir konuma yükselmiştir. İtalya'nın güneyinde bulunan Helen koloni kenti Tarenti ile karşılaşan Roma M. Ö. 275'de Tarenti kent kolonisini yenilgiye uğratmıştır. Roma bu kez de Güney İtalya ve Sicilya'da egemenlik kurmak istemiştir. Bu durum

⁵² Livius, s. 32; Eutropius, s. 33- 35.

⁵³ Eutropius, s. 35; Tekin, s. 196.

⁵⁴ İplikçioğlu, s. 71.

⁵⁵ İplikçioğlu, s. 72.

Kartaca ve Roma'yı karşı karşıya getirmiştir. Kartaca ve Roma üç kez savaşmıştır. M. Ö. 341-264 yıllarında I. Kartaca savaşları yapılmıştır. Savaşlar sonunda Roma; Sicilya, Sardunya ve Korsika adalarını alarak İtalya dışında ilk toprağını kazanmıştır.⁵⁶ M. Ö. 219-201 yıllarında II. Kartaca savaşları patlak vermiştir. Kartaca'yı komuta eden Hannibal, Roma karşısında ağır yenilgi almıştır. Roma'nın yayılmacı politikası Makedonya topraklarını tehdit etmekteydi. Makedonya kralı V. Philippos önce Ptolemaioslar'ın Mısır toprakları dışında kalan Trakya kıyılarını ele geçirmiş sonra da Anadolu'ya yönelmiştir. Ege'de bulunan Pergamon ve Rhodos krallığı Makedonya karşısında zor durumda kalmıştır. Roma; Pergamon ve Rhodos krallığıyla müttefik olmuştur.⁵⁷ Yapılan savaşlarda Makedonya karşısında Roma üstün gelmiştir. Böylece Yunanistan üzerinde Makedonya'nın üstünlüğü sona ermiştir. M. Ö. 189'da Seleukoslar'ın Anadolu'da güçlenmesini istemeyen Roma, onları da hezimete uğratarak Asya'ya kadar genişlemeyi başarmıştır. Roma M. Ö. 146'da Makedonya'yı tamamen ele geçirmiştir.⁵⁸ Aynı yıl III. Kartaca Savaşları patlak vermiştir. Roma, yapılan savaşta Kartaca'yı yenmiştir. Artık Roma hem karada hem de denizde muazzam bir güce kavuşmuştur.⁵⁹

Roma dünya devleti olurken ülkede sosyopolitik birtakım sorunlar meydana gelmekteydi. Ağır savaş koşullarının sonucunda Roma'nın ekonomisi kötüye gitmekteydi. Ekonomik bunalım için çözüm aristokrat kesimden gelmiştir. Tiberius Sempronius Gracchus M. Ö. 133'te halk tribunu'su (halk temsilcisi) seçilmiş kanunlarla ilgili birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bu kanun Roma'nın İtalya fethi sonrası elde ettiği bazı toprakları köylü ve çiftlik sahiplerine dağıtılmasını kapsamaktaydı. Her türlü muhalefete karşı kanun kabul edilmiştir. Fakat Tiberius birtakım muhalifler tarafından öldürülmüştür. M. Ö. 123'de kardeşi Gaius Sempronius Gracchus halk tribunu'su seçilmiş kardeşinin reformlarını devam ettirmek istemiştir. İlk önce bazı başarılar elde etmişse de muhalefetler tarafından yapmış olduğu reformlar engellenmiştir.⁶⁰

⁵⁶ Tekin, s. 203-204.

⁵⁷ Elmar Schwerheim, *Antik Çağ'da Anadolu*, Çev. Nuran Batu, Kitap yayınevi, İstanbul 2009 s. 71.

⁵⁸ Schwerheim, s. 73.

⁵⁹ Cassius, s. 313; 1-14; Tekin, s. 206.

⁶⁰ İzzet Cıvgın, *İlk Çağ Tarihi*, Maya Akademi, Ankara 2007, s. 187.

Cumhuriyet rejiminin sonuna doğru Roma'nın hem içinde hem de dışında birtakım kargaşalar meydana gelmiştir. Mithridates savaşının aynı anda başlaması Romayı daha da zora sokmuştur. Pontus kralı Mithridates Anadolu'ya girerek Roma'yı tehdit etmiştir. Bu nedenle başlayan I. Mithridates-Roma savaşından kısa süre sonra Mithridates'in Anadolu'yu elde etme isteği II. Mithridates savaşına neden olmuştur.⁶¹ M. Ö. 83-81'de Mithridates'in ordusu karşısında tutunamayan Roma ordusu Pontus'tan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Çok kısa bir süre sonra üçüncü savaş meydana gelmiştir.⁶² Bithynia'nın vasiyet yoluyla Roma'ya geçmesi Mithridates'in Bithynia'yı işgal etmesine neden olmuştur.⁶³ Roma hem deniz de hem de kara da aynı anda savaşmıştır. Yapılan savaşta Pontus, Roma'ya geçmiştir. Mithridates, Armenia'ya kaçmıştır. Romalı General Lucullus yönünü Anadolu'nun güneyinde bulunan Mezopotamya'ya çevirmiştir. Bunu fırsat bilen Mithridates, tekrar Pontus'a geri dönmüştür. Ancak Pompeius (Magnus) Mithridates'i yenilgiye uğratmış bu durum Roma'yı tüm Akdeniz havzasına egemen kılmıştır.⁶⁴

Cumhuriyet Roma'da çöküşe girerken Pompeius, Caesar ve Crassus birlikte ittifak teşebbüsüne girmiştir. Bu üçlü yönetime triumvirlik denilmiştir.⁶⁵ Caesar, Galya (bugünkü Fransa) seferine çıkmıştır. Caesar, Galya'yı ele geçirmiş Crassus'un ölmesiyle de tüm dengeler bozulmuştur. Bu durumda Caesar ve Pompeius karşı karşıya gelmiştir. Caesar, M. Ö. 49'da Roma'ya girmesi iç savaşı başlatmıştır. İtalya yarımadası ve taşra eyaletlerine sıçrayan savaş birçok yıkıma sebep olmuştur. Savaşın ilk başlarında Pompeius umudunu kaybetmiş, kaçma yolunu gitmiştir. Böylece savaşın galibi Caesar olmuştur. Caesar, M. Ö. 46-44 yıllarında devleti yeniden düzenlerken gün geçtikçe bir tiran gibi davranmaya başlamıştır.⁶⁶ Caesar, senatonun toplandığı gün içlerinde komplocuların da bulunduğu Brutus, Gaius Cassius ve Servilius Casca tarafından yirmi üç yerinden bıçaklanmıştır.⁶⁷

⁶¹ Tekin, s. 214.

⁶² Schwerheim, s. 77.

⁶³ Strabon, s. 301; Bithynia, Anadolu'nun kuzeybatısında, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Phrygia, Galatia, batısında Propontos doğusunda Pophlagonia ile sınırlı bölgedir.

⁶⁴ Eutropius, s. 105.

⁶⁵ Tekin, s. 218-219.

⁶⁶ Eutropius, s. 161-163.

⁶⁷ Susan Wise Bauer, Çev. M. Moralı, *Antik Dünya Tarihi*, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 2013, s. 722.

Caesar, öldükten sonra ülkede iç savaş yeniden başlamıştır. Senato, suikastçıların yanında yer alan bir tavır takınmıştır. Caesar, ölmeden önce on sekiz yaşında yeğeni Octavius'u kendisine varis bırakmıştır. Daha sonra Octavius, Antonius ve Lepidus 2. *Triumvirlik* oluşturmuşlardır. Octavius ve Antonius tarafından Caesar'ın katilleri Brutus ve Cassius'a karşı savaş başlatılmıştır. Octavius ve Antonius savaşmak için harekete geçerken Lepidus yerinde kalıp Roma'yı savunmuştur. Antonius; Cassius ve Brutus'u yenmiştir. Önce Cassius sonra da Brutus intihar etmiştir.⁶⁸ Octavius, Roma'da Antonius ise Doğuda kalmıştır. Bu sırada Roma'nın doğu eyaleti Partlar tarafından tehdit edilmekteydi. Lepidus sessizliğini bozarak bir triumvirlikten daha fazla şey istemiştir. Bu yüzden Lepidus, askerleriyle Sicilya'ya gelmiştir. Lepidus, Octavius tarafından yenilgiye uğratılmıştır.⁶⁹ Geriye kalan Octavius ve Antonius kendi aralarında iktidarlığı paylaşmışlardır. Antonius, Octavius'un kız kardeşinden boşanıp Mısır Kraliçesi Cleopatra'yla evlenmiştir. Antonius ile Octavius arasında savaş çıkmıştır. Denizde gerçekleşen Actium savaşında Antonius yenilmiş Mısır'a kaçmak zorunda kalmıştır. Daha sonra ise halktan istediği desteği görmeyince intihar ederek ölmüştür. Cleopatra ise kendini kobra yılanına sokturarak intihar etmiştir. Böylece Mısır Roma'ya dâhil edilerek Octavius imparatorluğu kurmuştur. Mısır'ın alınmasıyla Gaius Cornelius Gallus buraya yönetici olarak atandığında Mısır'ın ilk Romalı yöneticisi olmuştur.⁷⁰

1. 3. İlk İmparatorluk (M. S. 1'inci yüzyıl-3'üncü yüzyıl)

Octavius, Mısır'dan Roma'ya döndüğünde Akdeniz'e hükmeden bir imparator olmuştur. Onunla birlikte cumhuriyet sona ermiş imparatorluk başlamıştır. Senato Octavius'a tüm askeri güçlerin lideri anlamına gelen başkomutan (imparator) unvanını vermişti. O başkomutan ünvanının yanında bir de "Augustus" (kutsal) unvanını kullanmıştır.⁷¹ Augustus iktidarı boyunca Roma halkını memnun edecek reformlar yapmıştır. Augustus, senato ile arasını iyi tutmuş onların üye sayısını arttırmıştır. Ülkenin her yerine senato arasından seçilen valiler tayin ettirmiştir.

⁶⁸ Tekin, s. 221.

⁶⁹ Bauer, s. 726-728.

⁷⁰ Eutropius, s. 173.

⁷¹ Akşit, s. 38.

Böylece Augustus'un gücü ülkenin her tarafında hissedilmekteydi. Augustus döneminde eyaletler yollarla birbirine bağlanmıştır. Bu dönemde vergi için nüfus sayımı yapılmıştır. Augustus kendinden sonra kimin başa geçeceğini kendisi belirlemek istemiştir.⁷² Tek sorun ise Augustus'un çocuğunun olmamasıydı. O, veliaht olarak üvey oğlu ve damadı olan Tiberius'u seçmiştir. Tiberius'a miras olarak çok zengin bir ülke bırakmıştır. Augustus hastalanmış, yatağa düşüp ölmüştür.⁷³ Augustus öldüğünde ise tanrı ilan edilmiştir.⁷⁴ Roma'nın Doğu eyaletinde karışıklıklar sürerken Tiberius M. S. 37'de ölmüştür. Veliahtı ise Caligula lakaplı Gaius Caesar olmuştur. Gaius M. S. 41'de suikast sonucu öldürülünce yerine bürokrat ve reformcu Claudius geçmiştir. Onun en büyük başarısı ise Britanya ile savaşması olmuştur. Okyanustaki birtakım adaları Roma'ya katmıştır. Öldüğünde ise diğer krallar gibi tanrılaştırılmıştır.⁷⁵

M. S. 54'te Nero imparator olduğunda şatafat ve lüks içinde ülkeyi yönetmiştir. Nero'nun ismi, sıkça zikrettiğimiz Roma'yla özdeşleşen yangınla anılmıştır. Bu imparator ya çok sanatsever ya da zalim olmalıydı. M. S. 64'te Roma ateşe verildiğinde Troia'nın alınışını baştan sona kadar okuyuşu hayretler uyandırmıştır. Roma'nın üçte ikisi yanmış, birçok insanın ölümüne sebep olmuştur.⁷⁶ İmparator Nero'dan sonra senato 73 yaşında ki Galba'yı imparator yapmıştır. Galba varisi olarak Piso'yu seçmiştir. Bu durum diğer Roma varisi olan Otho'yu rahatsız etmiştir. Daha sonra ise Galba ve Piso ölmüştür. Otho sadece 3 ay tahta kalmış yerine Vespasianus imparator olmuştur. Bu sırada Yahudilerin Roma'ya karşı direnişleri artmıştır. M. S. 46-48 yılları Yahudiye bölgesinde çok şiddetli bir kıtlık meydana gelmiştir. M. S. 66'da kendilerine Zelot dedikleri özgürlük savaşçıları bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yahudiler kendilerini Tanrı tarafından seçilmiş bir kavim olarak gördükleri için Tanrı'nın vaat ettiği topraklardan putperest Romalıları kovmak için şartlanmışlardır.⁷⁷ İmparator Titus Vespasianus (M. S. 13-81) tarafından Zelotlar Yerusolim'den temizlenmiştir. Bu başarı sayesinde

⁷² Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Çev. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi, Ankara 2003, s. 459.

⁷³ Tacitus, C. 1, s. 12-13.

⁷⁴ Eutropius, s. 177.

⁷⁵ Eutropius, s. 179-180.

⁷⁶ Tacitus, C. 15, s. 248.

⁷⁷ Yaratılış 15/ 18-21: Arz-ı Mev'ud, yani vaat edilmiş toraklar denilmektedir. Bu topraklar: Mısır Irmağından büyük Fırat Irmağına kadar olan Ken, Keniz, Kadmon, Hitit, Periz, Refa, Amor, Kenan, Girgaş ve Yevus topraklarını kapsamaktadır.

Vespasianus'u destekleyenler çoğalmıştır. Böylece Vespasianus'la beraber Flavius hanedanlığı başlamıştır.⁷⁸

Vespasianus kendisinden önce gelen imparatorların kötü şöhretinin silinmesini istemiştir. Çok hoşgörülü ve adil bir imparator olduğunu göstermeye çalışmıştır. Titus'un hükümdarlığının ikinci yılında doğal afet meydana gelmiştir. Napoli Körfezi civarında bulunan Vezüv Yanardağı'nda patlama olmuştur. Pompeii kenti yanardağın yamaçlarına yakın yamaçlarına kurulduğundan bu felaketle şehir yerle bir olmuştur. Titus, buraya yardım sevk ederek durumu düzeltmeye çalışsa da daha sonra Pompeii' de salgın hastalıklar kendini göstermiştir. Bu durum çok sayıda insanın ölmesine neden olmuştur. M. S. 81'de Titus doğal felaketle boğuşurken ölmüştür.⁷⁹ Yerine kardeşi Domitianus (M. S. 81- 96) başa geçmiştir. Domitianus, abisi ve babasının aksine çok gaddar ve acımasız biri gibi davranmıştır. Tahta çıktıktan kısa bir süre sonra "Efendi ve Tanrı" anlamına gelen "*Dominus et deus*" unvanını kullanacak kadar da cüretkâr davranmıştır. Devletin tüm resmi yazışmalarında bu unvanın kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Daha sonra Domitianus, yatak odasında hançerlenerek öldürülmüştür.⁸⁰

M. S. 96'da Nerva, imparatorluğunu ilan etmiştir. Nerva'nın imparatorluğu çok uzun sürmemiştir. Hükümdarlığını Traianus'a bırakmıştır. Entrikalarla dolu taht dönemleri kısa soluklu olup Roma'nın yükselişinin son demlerinde üç büyük imparator istikrarı sağlayabilmiştir. Bundan sonra gelen Traianus, (M. S. 98-117) iyi bir imparator olarak ünlenmiştir. Traianus, Roma'yı Mezopotamya ve Basra Körfezine kadar genişletmiştir.⁸¹ Roma M. S. 115'te, Part saldırılarıyla uğraşırken Yahudiler tekrar isyan etmiştir. Roma ise isyana çözüm olarak sorunlu bölgede yaşayan Yahudilerin, Yahudi olmayanlar tarafından öldürülmesine izin vermiştir. Kısa süreli çözüm bir katliama dönüşmüştür. İmparatorluğunun son yıllarında Britanya'da kabile isyanı, Yahudi ayaklanması ve bazı sorunlar meydana gelmiştir. İmparator Traianus, M. S. 117'de ölmüştür.⁸²

⁷⁸ Akşit, s. 139.

⁷⁹ Bauer, s. 762-763.

⁸⁰ Eutropius, s. 191- 193.

⁸¹ Freeman, s. 485.

⁸² Bauer, s. 766.

Traianus ölünce yerine Hadrianus (M. S.117-138) başa geçmiştir. Yerusalım'de imar faaliyetlerinde bulunarak yepyeni bir görünüme kavuşturmak istemiştir. Hatta yanan Yahudi Süleyman Tapınağı'nın üzerine Jüpiter tapınağını yaptırmış, bu durum Yahudilerin tekrar isyanına neden olmuştur.⁸³ Hadrianus M. S. 138'de öldüğünde yerine Antoninus Pius (M. S. 138-161) geçmiştir. Bu dönemde savaşıardan daha çok barış dönemi yaşanmıştır. Pius, öldükten sonra eşit yetkilere sahip Marcus Antoninus Verus ve Lucius Antoninus Verus adında iki imparator hüküm sürmüştür. Lucius, daha çok askeri yönüyle ön plana çıkmıştır. Bu dönemde Perslerle mücadele ederek onları yenmiştir. Lucius M. S. 169'da ölünce Marcus ülkeyi idare etmiştir. Marcus, Germanialılar'a ve Marcommanni'ye karşı yaptığı savaşlarda bu kavimleri yenmiştir. Daha sonra oğlu Commodus'u varisi yapmıştır. Commodus, M. S. 180'de tahta çıktığında bir takım sorunlarla karşılaşsa da babasının mirasını koruyabilmiştir. M. S. 235'te entrikalar sonucu cinayete kurban giden son imparatorla birlikte yüksek imparatorluk dönemi böylelikle son bulmuştur.⁸⁴

1. 2. HRİSTİYANLIKTAN ÖNCE ANTİK ROMA KADINI

Erken Roma hukukunda kadının toplumsal konumu kocasına göre tanımlanmaktaydı.⁸⁵ Bu durum tıpkı Yunan site devletlerinde olduğu gibiydi. Bu durumda Romalı kadın kocasının egemenliği altında yaşamını sürdürmekteydi. Böylece kadınlara toplumsal alanda çok az rol verilmiştir. Geç Cumhuriyet döneminde kadınların durumu biraz daha iyileşmişti. Yasaya göre babaları ölmüş kızı korunmaları için genellikle gardiyana (öğretmen) verilmekteydi.⁸⁶

Antik Roma'da kız çocuğu için (*filia familias*) terimi kullanılmıştır.⁸⁷ En eski Roma yasasına göre tüm erkek ve ilk doğan kız çocuklarının büyütülmesi istenmiştir. Bu durum sonradan doğan kız çocuklarını kapsamamıştır. Bu yüzden

⁸³ Akşit, s. 204; Bauer, s. 768.

⁸⁴ Eutropius, s. 213.

⁸⁵ *The Digest of Justinian C.1*, Ed. Allan Watson, University of Pennsylvania Press Philadelphia Pennsylvania 1985, s. 10.

⁸⁶ Martin Goodman, *The Roman World*, Ed. F.Millar, British Library, England 1997, s. 176.

⁸⁷ *Digest C. 1*, s. 18; Gönenç, s. 53.

kızlar baba kontrolünde isterse satılabilir isterse de öldürülebilirdi.⁸⁸ Roma'da evlilik esnasında doğan çocuklar babaya aittir. Fakat bir kadının çocuğunu üçüncü bir şahıstan doğurması da mümkün olduğundan kocası işte bu duruma itiraz edebilirdi. Bunun için kadının kocasına kesin bir delil sunması gerekiyordu. Baba çocuğun evlatlığı babanın onu kabul etmesi “*suscipere*” (kabul etmek) ile geçerliydi. Çocuğun hayatı buna bağlıydı. Babanın ölümünden sonra doğan çocuklar “*posthumous*” (ölüm sonrası) olarak kabul edilip Romalılar tarafından kabulü çok uzun sürmekteydi. Yani babasının ölümünden dolayı onu kabul edecek bir babası da yoktu. Bu yüzden Roma imparatorluk devrinde hamile olan bir kadının kocasına hamile olduğunu bildirmesi şart olmuştur.⁸⁹

Antik Yunan'da Homeros'un dediği gibi “*Hoşnut ol birleşmeye ey kadın hoşnut ol! Güzel çocuklar doğuracaksın*” sözünden yola çıkacak olursak kadınların çocuk doğurması beklenmiştir.⁹⁰ Bu durumda Romalı kadının birinci vazifesi Yunan site devletlerinde olduğu gibi eşine evlat vermektir. Bu nedenle Romalı bir kadının anne olması onun saygı görmesine neden olmuştur. Örneğin; Marcus Cornelius Stadius lahitti üstünde “*bebeğini emziren anne*” tasvirinde annenin bebeği kavrayışı, onu emzirmesi çağımızın annesinden farklı olmadığını bize göstermektedir (Ek-6,7). Çocuk sahibi olmak Romalı her erkeğin evlenmesinin nedeni gibi görülmektedir.⁹¹ Romalı bir kadının çocuk doğurması aile reisinin vereceği karara bağlanmıştır. Bu durumda babanın tavrı çok önemlidir. Baba eğer çocuğunu yerden kaldırıp sonra da onu arındırırsa çocuğu sahiplendiği anlamına gelmektedir. Bundan sonra babası tarafından sahiplenen bebek, artık gelişimini tamamlayacaktır.⁹²

Roma'da doğumu önleyici yöntemler de mevcuttur. Soylu olmayan Romalı kadınlar süt nine tutamadıkları için çocuklarını emzirme durumunda kalıyorlardı. Bu durumda kadının gebe kalması gecikmiş oluyordu.⁹³ Genellikle Roma'da

⁸⁸ *The Digest of Justinian C. 2*, Ed. Allan Watson, University Pennsylvania Press Philadelphia, Pennsylvania 1985, s. 362-363; Reay Tannahill, *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Sinem Gül, Dost Yayınevi, İstanbul 2003, s. 109.

⁸⁹ Paul Koschaker, *Roma Hukukunun Ana Hatları*, Çev. Kudret Ayitler, Sevinç Matbaası, Ankara 1977, s. 83-84.

⁹⁰ Homeros, s. 203.

⁹¹ Catullus, s. 75.

⁹² Colette Estin-Helene Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, Çev. Musa Eran, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2002, s. 211.

⁹³ Mary Beard, *Spor: Antik Roma Tarihi*, Çev. İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, İstanbul 2018, s. 315.

kürtaja çok sık başvurulmuştur. Hatta Roma'da kürtaj işiyle uğraşan insanlar bulunmaktadır. Bunlar yapmış oldukları ilaçlarla bebeğin anne karnında ölümüne neden olurken kadını da kısırlaştırmaktaydı.⁹⁴ Ancak M. S. 2. yüzyılın sonunda kürtaj yasaklanmıştır. Bu durumda Roma sütunlarının altına yeni doğan bebeklerin bırakılması için bir yer belirlenmiştir. Genellikle Luctaria sütunlarının altında gayrimeşru çocuklar bırakılmıştır. Bazıları ise sakat çocuklardı. Bazen çocuklar yabancılar tarafından köle olarak satılırken bazı çocuklar ise hava şartları ve açlık neticesinde ölümle cebelleşmekteydi. Genellikle sokağa bırakılan çocukların annesi tarafından babadan gizlice sokaktan alındığı da görülmüştür. Bu durumda anne, çocuğunu ya komşusuna ya da hizmetçisine verirdi. Sokağa bırakma gayri resmi bir davranıştı. Eğer bir adam çocuğun kendisinden olmadığını düşünüyorsa çocuğu sokağa bırakabilirdi. Romalı erkekler için bu durum siyasi ve dinsel bir davranış olarak görülmüştür.⁹⁵

Roma imparatorluğunda insanların yaşam ömrü günümüze göre çok kısa sürmekteydi. Özellikle de kadının ömrü doğum yapmasından dolayı yirmi ile otuz yaş civarında olduğu görülmüştür. İlkel doğum yöntemleri, doğum sırasında kadın ölümleri, tedavisi olmayan kadın hastalıkları vb. gibi nedenlerle kadınlar için doğum yapmanın zor bir süreç olduğunu bize göstermektedir. Antik Roma'da kadınlar doğum sırasında kanama, çatı darlığı ve enfeksiyon kapma gibi nedenlerden dolayı ölüyorlardı. Roma'da ki sezaryen günümüzde ki sezaryen ameliyatı gibiydi. Fakat tek fark sadece ölmüş ya da ölmek üzere olan kadınların karnından fetüsü çıkarmak için yapılmasıydı.⁹⁶ Roma'da doğuma bağlı birtakım ayinler de yapılmıştır. Örneğin; evlilik tanrıları *picumnus* ve *pilimnus* şerefine *lectisternium* denilen yemekli bir merasim düzenlenerek doğum ilan edilmiştir. Böylece aile tarafından iyi dilekler ve tebrikler eşliğinde doğum kutlanmıştır.⁹⁷

Romalı bir kadın annelik görevi olarak çocukların iyi bir yurttaş olmasını sağlamalıydı. Roma'da anne olmak demek birtakım hakların olması demektir. Özellikle de *mater familias'in* yani ailenin annesinin önemli bir yeri vardır. Son

⁹⁴ Iuvenalis, s. 78.

⁹⁵ Tannahill, s. 109.

⁹⁶ Beard, s. 314.

⁹⁷ Gönenç, s. 45.

imparatorluk döneminde çocukların anneye hürmet etme mecburiyeti hukukun yaptırımı olmuştur. Babaya ya da anneye vurmak hukuki olarak suç sayılmıştır. Anne, babasına *maleficas* (cadı) diyen bir çocuk vatana suç işlemiş gibi askerlikten çıkartılabilmektedir. Ailede herkes hatta kocanın bile eşine *domina* (evin hâkimi) demiştir. Bu durumda anne olan kadının evde bir ağırlığı bulunmuştur. 1 Mart “*matronales*” anneler bayramının Roma’da kutlanması Romalı bir annenin değerini gözler önüne sermektedir. Ayrıca boşanan ailenin çocuk üzerinde hakkı da eşit olmuştur.⁹⁸

Erken Cumhuriyet döneminde tüm sınıflar kırsalda hayat sürerken eğitim aile içinde çocuklara ebeveynler tarafından 6-7 yaşına geldiklerinde verilmiştir. Romalı bir anne kız çocuğuna eğirme, dokuma ve ev işlerini öğretmiştir. Ailede olduğu gibi eğitimde de babanın mutlak otoritesi kabul görülmüştür. Özellikle erkek çocuklara okuma, yazma ve aritmetik temellerinin yanında; babası tarafından tarım, aristokrasi, iyi konuşma, iyi vatandaşlık ve beyefendilik gibi şeyler öğretilmiştir. M. S. 2. yüzyıl ve 3. yüzyıla gelindiğinde Roma’da Yunan beden eğitimi ve jimnastiğinin önemi yaygınlaşmıştır. Bu dönemde aristokrat kesimler Yunanca ve Latince dilbilgisi öğrenmek için Yunanlı köle öğretmenleri özel hoca olarak tutmuşlardır. Evde özel öğretmen tutamayan Romalı baba çocuklarını Yunanlı okullara kayıt ettirebilmiştir. Kızlar için örgün eğitim 12 yaşında sonlanırken zeki kızlar için babalar tarafından kızlarının eğitim almaları desteklenmiştir. Ayrıca Roma’da Retorik okullarında Yunanca konuşmak, tartışmak Romalı politikacılar için vaz geçilmez bir unsur olmuştur.⁹⁹

Roma’da evlilik erkek ile kadın arasında birliği ortaklığı ifade etmiştir.¹⁰⁰ Antik Yunanda evlilik kız için 14-15 yaşlarındayken, Roma’da 11-12 yaşlarında olması uygun görülmektedir. Antik Yunanda olduğu gibi Romalı bir kızın evlilik garantisi babası ve annesi olmuştur.¹⁰¹ Yani baba kızın bekâretinden, sözünden, evliliğinden sorumlu görülmüştür. Evlenmeden önce ailesi tarafından genç kızların bekâretinin

⁹⁸ Jean Gaudemet, “Roma Hukukunda Kadının Hukuki Durumu”, Çev. Bülent Tahiroğlu, *Mukayeseli Hukuk Araştırma Dergisi*, İstanbul 1972, C. 6, S. 9, s. 218-219.

⁹⁹ William E. Dunstan, *Ancient Rome*, British Library, Austuria 2011, s. 114.

¹⁰⁰ *Digest C. 2*, s. 199.

¹⁰¹ Sapfo, s. 101.

korunmasına önem verilmiştir.¹⁰² Çünkü kızlar ergenliğe girdikten hemen sonra evlendirilmiştir. Bunun sebebi ise erkeklerin kızlardan bakirelik beklemesidir.¹⁰³ Fakat erkekler için bu durum geçerli olmamıştır. Önceleri evlenecek erkeğin güvenilir ve iyi huylu olması beklenirken Cumhuriyet döneminde sosyal statü ve maddi güven göz önüne alınmıştır.¹⁰⁴

Roma'da ilk dönemlerde (*sponsalia*) söz kesimi, evlenmek için resmi bir sözü beyan etmekteydi.¹⁰⁵ Nişanlanma genellikle görücü usulü olup nişanlanan kızın günümüzde olduğu gibi sol orta parmağına yüzük takılırdı. Nişanlanan çiftler birbirlerine nişan hediyesi vermekteydi. Böylece aralarında evlilik düşüncesi daha sağlam temeller üzerine atılması sağlanmıştır. Roma Krallık döneminde verilen hediyeler nişan bozulsa da geri verilmemiştir. Fakat daha sonraki dönemlerde nişan hediyelerinin verilmesine karşı evlenme şartı konulmuştur.¹⁰⁶ Nişanlılık sürecinde tarafların rızası çok önemli görülmüştür. Eğer bir tarafın rızası yoksa evlenmek için yasal işleme gerek görülmemiştir.¹⁰⁷ Nişanlanan kız bu süreç sonunda evlenmekteydi. Evlilik ise üç şekilde gerçekleşebilmiştir. Bunlar; “*confarreatio*”, “*coemptio*” ve “*usus*” evlilik türü şeklindedir. Bu evlilik türlerinden “*confarreatio*” evlilik türünün tören yönü ağır basan ve evliliğin bozulması zor olan bir evlilik türü olduğunu görülmektedir. Yapılan bu törende gelin ailesiyle kendi bağlarını tamamen kesip kocasının ailesinin benimsediği dine tabi oluyordu. Bu evlilik türünde devletin müdahalesi söz konusudur. Rahipler ve *curia*'ları temsilen on şahit düğün töreninde bulunurdu. Yapılan törende on şahidin önünde çiftler koyun postuna oturup evli bir kadın tarafından çiftin sağ elleri birleştirilirdi. Bunun amacı ruhen de bir birliktelik sağlamak içindi. Jüpiter'e ekme sunulup daha sonra onu bölüştürmüşlerdir.¹⁰⁸ Antik kaynaklara baktığımızda ise Catullus düğün törenini şöyle anlatmıştı.

¹⁰² Homeros, s. 319; Catullus s. 80; Marilyn Yalom, *Evli Kadın Tarihi*, Çev. Zeynep Yelçe-Neşenur Domanıç, Çitlemik Yayınları, İstanbul 2002, s. 22.

¹⁰³ Catullus, s. 79.

¹⁰⁴ Yalom, s. 26.

¹⁰⁵ *Digest C. 2*, s. 189; Gellius, s. 244.

¹⁰⁶ Horst Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, Çev. İslam Tanrıkkurt, Arion Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 196; Gönenç, s.78-79.

¹⁰⁷ Iuvenalis, s. 60.

¹⁰⁸ Fustel De Coulanges, *Antik Site*, Çev. İsmail Kılınç, Epos Yayınları, Ankara 2011, s. 49; Gönenç, s. 65-66.

Sar çepçevre alnımı hoş kokan
Mercankökü çiçekleriyle
Tak duvağımı, şen şakrak buraya
Buraya gel, kar beyaz ayaklarına
Giyip sarı ayakkabılarını
Ve canlanıp bu keyifli günde
Düğün türküleri söyleyerek
Çınlayan sesinle
Yeri tepip sallayarak
Elinde çam çırayı!

...

Çılgın damadın
Koruyuculuğuna veriyorsun sen
Çiçeği burnunda kızcağz
Annesinin kucağından, ey Hymenaeus Hymen
Ey Hymen Hymenaeus.¹⁰⁹

Catullus, Romalı bir gelinin nasıl görüldüğünü ve düğün töreninin nasıl gerçekleştiğini anlatmıştır. Düğün gününden bir önce ki gece gelin giymiş olduğu bütün kıyafetlerini bırakıp, oyuncaklarıyla beraber Vesta'ya sunardı. Düğünde gelin *tunica recta* denilen beyaz bir giysi giymekteydi. Gelin adayı bu giysiyi evlenmeden bir gün önceden giymek zorundaydı. Kafalarına ise sarı-kırmızı renkli bir türban *reticulum lutcum* takardı. Gelinin üzerinde yün bir kemer bulunmaktaydı. Gerdek gecesini damat bu kemeri çözüp kendi düğümünü atardı. Gelinin saçları *hasta coelibaris* (bir mızrak ucu) altı uzun örgüyle ayrılır pamuk ipliği *vitta* ile sarılır ve tepesi sivri bir başlıkla tepeden tutturulurdu. Gelin saçını üzerine kırmızı bir duvak olan *flameum* ile örtülmekteydi.¹¹⁰

Antik Yunanda olduğu gibi Romalı gelin damadın evine geldiği sırada birtakım ayinler yapılırdı. Düğün yemeğinden sonra gelin anne babasıyla yaşayan bekâr erkek kardeşleri tarafından meşalelerle “*thalassio*” sesleriyle şiirler okunarak damadın evine gidilirdi. Buraya gelince de gelin evin kapısına yağ sürerdi. Karşılama töreniyle beraber çift önce birlikte el ele otururdu. Çift sonra gerdek odasına geçerdi. Her evin bir ocağı bulunduğu buradan aile bireyleri dua ederdi. Bu ocak kutsallığı ifade ettiği için önemli bir yeri bulunmaktaydı. Düğün gününün ertesinde evli çift özel akrabalarına ziyafet verirdi. Dul ve boşanmış kadınlar için

¹⁰⁹ Catullus, s. 65-67.

¹¹⁰ Blanck, s. 196; Liza Cleand-Glenys Dagies-Lloyd Llewellyn Janes, *Greek and Roman Dress From A to Z*, Taylor and Francis e-library, London-Newyork 2007, s. 24.

bu durum geçerli değildi.¹¹¹ Catullus'un betimlediği evlilik türü *confarreatio* evlilik türüne benzemektedir. Çünkü dini yönü ağır basan bir evlilik türüdür.

Bir başka evlilik türü olan "*coemptio*" evlilik türü kadının satın alınması şeklindedir. Bu evlilikte kadın artık kocasının mülküne geçerdi. Kadının işlediği bir suçtan kocası sorumlu tutulmuştur.¹¹² Gelinin babası beş Roma vatandaşı şahitliğinde ve terazi tutan kişinin huzurunda kızını vermekteydi. Bu durumda kadının köle durumuna düşmemesi için birtakım önlemler alınmıştır.¹¹³

Üçüncü evlilik türü olan "*usus*" evlilik türü kadın ve erkek evliliklerinin nasıl olacağını denemek için evlenmeden birlikte yaşarlardı. Bu evlilik türüne Roma'da çok talep görmese de gene de başvurulmuştur. Kadının gayri resmi kocası 3 gün 3 gece peş peşe eve gelmezse bu süre tekrar başa dönerdi. Tanımadığı biriyle evlenmeye zorlananlar için bu evlilik gayet iyi bir durumu temsil etmiştir.¹¹⁴

Antik Roma'da evlilik yurttaşlık görevi olup asıl amacın soyun devamı ötesinde miras aktarımının düzene sokulması için gerçekleşen bir eylem olduğu görülmektedir.¹¹⁵ Antik Roma'da 12-14 yaşına gelen genç kız müstakbel bir koca ile evlenme teşebbüsüne girmiş olup yasal olarak kendi ailesi ile bağlarını keserek kocasının ailesine dâhil olmuştur. Böylece kendi ailesi ile *agnatio* (*aile bağı*) hısımlığı son bulmuştur. Kadının kocası *pater familias* ise kocasının hâkimiyetine, eğer kocasının babası *pater familias* ise kayınpederinin hâkimiyetine girmiştir. Bu durum genellikle *manus*'lu (eşin karısı üzerinde ki hâkimiyeti) evlilik için geçerli olmuştur.¹¹⁶ Kadın her halükârda erkeğin egemenliğine girmiştir. Roma'nın sosyal yaşantısında evli kadının iffetini koruması onun saygı görmesine neden olmuştur. Örneğin; Homeros'un destanında Penelope sadık bir eşi temsil etmekteydi.¹¹⁷ Çünkü kocası Troia savaşına katılmış ve onun geri dönmesini sadakatile beklemiştir. Kocası çok seneler sonra geri dönmüştür. Catullus'ta Homeros'a ithafen

¹¹¹ Blanck, s. 197; Freeman, s. 441.

¹¹² Tannahill, s. 96.

¹¹³ Gönenç, s. 67.

¹¹⁴ Tannahill, s. 96.

¹¹⁵ Parick Roux, *Roma İmparatorluğu*, Çev. İsmail Yergüz, Dost Yayınevi, Ankara 2006, s. 72.

¹¹⁶ Özlem Söğütlü Erişgin, "Roma Toplumunda Kadın ve Konumu", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2013, S. 2, C. 4, s. 3.

¹¹⁷ Bk. Homeros'un *Odyseia* Destanında Penelope'nin sadakatinin geçtiği sayfalar; s. 201, 236, 237, 270.

Penelope'nin sadakatini övmüştür.¹¹⁸ Böylece Yunanlılar gibi Romalılar da evli kadınların iffetini övünç kaynağı olarak görmüşlerdir. Augustus saygıdeğer üst kesimi evliliğe zorladığı için Romalı kadınların sadakatini devlet denetiminde olmasını sağlamıştır. Roma'da meşru bir şekilde evlenmiş kadınlar için *coniux* terimi kullanılmıştır.¹¹⁹ Augustus evli kadınların belli olmaları için daha edepli giyinmelerini istemiştir. Kadınlar dışarıya çıkarken başlarını uzun bir şal olan "*palla*" ile örtmüşlerdir. Romalı bir kadının evli olduğunu giyiminden ve pallasından anlaşılıyordu. Cumhuriyet döneminde eğer bir kadın başı açık dışarı çıkarsa kocası onu boşayabilirdi.¹²⁰

Antik Roma'da kadınlar Yunanlı kadınlar gibi *stola* giymişlerdir (Ek-8,9).¹²¹ *Stola*'yı anne giyerse göğüsün altından başlayan ve yere kadar inen bir kuşak olurdu. Roma'da ise erkeklerin giydiği *toga* kadınlar tarafından çok az giyilirdi. Soylu kadınların tunikleri daha çeşitli ve renkliydi. Genellikle bunlar ayaklarına kadar inen *stola* ve *palla* oluyordu. Renk olarak salyangozlardan elde edilen mor renkli yünler tercih edilmiştir.¹²² Kölelerin ise tunikleri daha kısa ve daha ucuzdu.¹²³ Roma'da kadınlar kendilerinin daha güzel görünmesi için kıyafet renklerini özellikle seçmişlerdir. Kadınların günümüzde kişisel hijyen algısı nasılsa o dönemde aynı olmuştur. Mesela koltuk altı kokusu, bacaklarında kıllar kadınların çirkin görülmesi için bir neden olarak teşkil etmekteydi.¹²⁴ Roma'da bir kadının sosyal yaşamında giydiği kılık ve kıyafeti onun soylu, köle, evli, bekâr, anne ya da dul olduğunu göstermiştir. Bu yüzden dış görünüş kişinin aslında kimliğini oluşturmuştur.

Antik Roma'da kadının kocasından yaşça daha küçük olması beklenmiştir. Tarihte bu duruma ait pek çok örnek bulunmaktaydı. Örneğin; Romalı general ve siyasetçi Agrippa Marcus Vipanius 42 yaşındayken Augustus'un 19 yaşındaki kızı ile üçüncü evliliğini yapmıştır. Bu evlilik siyasi açıdan da olsa aralarında tamı

¹¹⁸ Catullus, s. 76.

¹¹⁹ Gaudemet, s. 214.

¹²⁰ Georges Dubly-Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi*, Çev. Ahmet Fethi, Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s. 320.

¹²¹ Murat Kocataş, *Klasik Arkeoloji Sözcüğü Yunan-Roma*, Midas Kitabevi, Ankara 2013, s. 379; *Stola*, Roma'da giyilen geleneksel giysidir.

¹²² Ovidius, s. 82; *The Digest of Justinian C.3*, Ed. Allan Watson, University of Pennsylvania Press Philadelphia Pennsylvania, s. 152; 1985; Blanck, s. 117.

¹²³ Liza Cleand-Glenys Dages-Lloyd Llewellyn, s. 201.

¹²⁴ Ovidius, s. 83.

tamına 23 yaş fark olduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminin ünlü siyasetçisi Cicero da ikinci evliliğini 15 yaşında Puplilia ile yapmıştır. Görülüyor ki Roma’da erkeklerin eşlerinden daha büyük olmaları olağan bir durumdur. Böylece evlilikte erkeğin yaşının fazla olması eşleri üzerinde bir baba gibi otorite kurmalarına neden olmuştur.¹²⁵ Fakat bu durumda kadının kocasına nasıl bir duygu beslediği tam olarak bilinmemektedir. Bu yaştaki kadınların eşlerine karşı sadakatleri de şüphelidir.¹²⁶ Roma’da tek evlilik geçerli olduğu için evlilik dışı ilişkiler zina olarak görülmüştür. *Lex Julia kanununa* göre zinaların önlenmesi için bir yasa çıkartıldı. Baba kızını kendi evinde ya da damadının evinde zina yaptığını görürse istediği şekilde onu cezalandırabilirdi. Bu durum kamu ahlakını düzene sokmak için yapılmıştır.¹²⁷ Bu yüzden kocalarını sevmeyen kadınların başka bir gönül ilişkisi içerisinde olması suç sayılmıştır. Gene o dönemde birden fazla gönül ilişkisi olan kişiler bulunmuştur. Ama her zaman tek eşli bayanlar övgüye layık görülmüştür.¹²⁸

Roma’da kadınların 20-29 yaşları arasında dul kaldıkları görülmektedir. Bunun nedeni kocalarının savaşlarda ölmesi ya da yasa dışı idamların sonunda kocalarını kaybetmelerinden kaynaklanmıştır.¹²⁹ Daha genç yaşta dul kalan kadınların ise iffetli olması beklenmiştir. Bu yüzden Roma’da dul kalan kadınlar *ricinum* dedikleri püsküllü şal takmışlardır. Bunlar kare kumaştan yapılan mor şeritli, toga’yı andıran başörtüleridir. Dul bir kadın yas tutarsa *ricinium*’un yarısı arkaya atılırdı.¹³⁰ Böylece dul kadınların iffetli olması onların saygınlığını artırmaktaydı. İmparatorluk döneminde Augustus nüfusu arttırmak için dulların 2 yıl, boşanmışların 18 ay içerisinde tekrar evlenebileceklerine dair yasa çıkartmıştır.¹³¹ Ayrıca üç çocuk doğuran özgür Roma vatandaşı kadınlara varis zorunluluğunun kaldırılması söz konusu olmuştur. Bu yasaya göre eski köle kadınların dört çocuk doğurması istenmiştir.¹³² Dul kadınlara “*vidua*” denilmekte olup her zaman etraflarında serveti için erkekler bulunmaktaydı. Dul kalan kadınların başlarında

¹²⁵ Gönenç, s. 94.

¹²⁶ Catullus, s. 74.

¹²⁷ *The Digest of Justinian C.4*, Ed. Allan Watson, University of Pennsylvania Press Philadelphia Pennsylvania 1985, s. 324-325.

¹²⁸ Catullus, s. 161.

¹²⁹ Freeman, s. 441.

¹³⁰ Yasemin Er, *Klasik Arkeoloji Sözcüğü*, Phoenix Yayınları, Ankara 2006. s. 340.

¹³¹ Koschaker, s. 69; Tanhahill, 2003, s. 117. Bk. *Lex Julia, Lex Papia Poppae* hakkında daha ayrıntılı bilgi için *Digest C. 4*, s. 318-331.

¹³² Beard, s. 309.

kocaları yoktu. Bu kadınlar ya evlenecek ya da sevgilileriyle kalacaklardı. Fakat dul kalan kadınların sevgili edinmeleri zina suçu sayılmıştır.¹³³

Roma'da evliliğin sona ermesi ise sadece eşlerinin ölmesine bağlı değildir. Evliliğin sona ermesi boşanma yoluyla da gerçekleşmektedir. Roma'da ilk boşanma Ruqa soyadlı Spurius Carulius'un M. Ö. 230-231 yılında eşinin fiziki kusuru nedeniyle hamile kalamaması gerekçesiyle olmuştur. Carulius karısını sevmesine rağmen başka biriyle evleneceğini söylemiştir.¹³⁴ Roma'da evlilikte rıza çok önemliyken boşanmada da rıza aynı derecede önemli görülmüştür. Boşanma "*ripudium*" olup kocaya verilmiş bir hakkı temsil etmektedir. Iustinianus zamanına kadar bu durum geçerli olmuştur. Hristiyanlıkla beraber M. S. 566'da boşanma tamamen kalkmıştır.¹³⁵ Romalı bir kadına düşen en büyük rol kendisini kocasına adamak, çocuk doğurmak, evin sorumluluğunu üstlenmek, yün eğirerek aile ekonomisine katkı sağlamaktır.¹³⁶

1. 3. ROMA TOPLUM HAYATINDA KADIN

1. 3. 1. Roma'nın Siyasi Yaşamında Kadın

Roma'nın siyasi tarihinde kadın isimli liderlere pek rastlanmamıştır. Kadının saygınlığı ise soyunun zenginliğine bağlanmıştır. Bu yüzden Roma'da kadınların siyasi senaryoda yüksek bir derecede görev aldıkları görülmemiştir. Roma kadınlarından soylu ve seçkin olanlarının da Roma erkekleri gibi onları öven kaynakların varlığı çok azdır.¹³⁷

Roma'nın kamusal alanında kadınlar aktif rol oynamamışlardır. Genel olarak kadın eve layık görülmüştür. Bu durumda kadının krallık, senato üyeliği, yargıçlık gibi görevler üstlenmesi beklenmemiştir. Siyasi alanda oy kullanma haklarına sahip olmayan kadınlardan ancak soylu ve seçkin olanlarının da kocalarının aracılığıyla

¹³³ *Digest C.4*, s. 327; Philippe Aries-Georges Dubly, *Özel Hayatın Tarihi Roma İmparatorluğundan 1000 Yıla*, Çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 91.

¹³⁴ Gellius, s. 288.

¹³⁵ *Digest C. 2*, s. 267; Koschaker, s. 312.

¹³⁶ Beard, s. 303.

¹³⁷ Gönenç, s. 10.

kamusal ve siyasi alanda etkili olduklarını görmekteyiz.¹³⁸ Roma tarihinde bazen de kocalarından daha zengin ve daha soylu olan kadınlar da mevcuttur. Kadınlar kocalarının olmaması durumunda kocasının mal varlığının korunmasını üstlenebilmekteydi.¹³⁹

Roma İmparatorluğu'nun genişlemesi akabinde ekonomik olarak güçlenen kadınlar, ülkenin Doğu eyaletlerinin lüksünü ve zenginliğini güzellik kaynağı olarak kendilerine taşımışlardır. Doğu ürünleri Roma'nın zengin kadınlarının taleplerini karşılamak üzere konumlandırılmıştır. Kızıldeniz, Akdeniz ticareti yolu sayesinde Romalı kadınlarının İmparatorluk döneminde tanıştığı birçok lüks ürünü bu yolla elde ettikleri bilinmektedir. Altın Hindistan'dan, inci Kızıldeniz'den, boya Afrika'dan, parfüm Arabistan'dan gelmekteydi.¹⁴⁰

Bu kadınların taleplerini karşılamak isteyen Romalılar, zamanla zenginliğe bağlı lüks merakı sonucunda kadınların israfını engellemek istemişlerdir. Bunun için devlet birtakım müdahalelerde bulunmuştur. M. Ö. 215 yılında Hannibal savaşının masraflarını karşılamak isteyen devlet Oppia kanunu çıkartmıştır. Bu kanunla Romalı zengin kadınların sahip oldukları altın miktarını sınırlamış renkli kıyafetlerini ve atlı arabalara binmeyi yasaklamıştır. Bu kanun 14 yıl yürürlükte kalarak kadınların harcamalarını kısıtlamıştır. Oppia Kanunu, Romalı zengin kadınların gösterişe bağlı birtakım gereksiz harcamalarını engellemek için tasarrufu öngörmüş ve savaş masraflarını gidermek için kullanmayı amaçlamıştır. Kadınlar ise savaşa destek vermek için kanunu onaylamışlardı. Fakat savaş bittikten sonra hala kanunun yürürlükte kalması kadınların tepkisine neden olmuştur. Kadınlar yasaya karşı direniş göstererek yasayı yürürlükten kaldırmışlardır. Antik Roma kadınlarının kamu alanında ilk başarısı Oppia Kanununun kaldırılmasına yönelik olmuştur.¹⁴¹

¹³⁸ Gönenç, s. 154.

¹³⁹ Philippe Aries-Georges Dubly, s. 91.

¹⁴⁰ El- Sayed Fellefel, "The Red Sea and the Luxury of the Roman Woman ", Ed. Hussein Morad, Cairo 2013, pp. 3-4.

¹⁴¹ Livius, s. 580.

1. 3. 2. Roma'nın Sosyal Yaşamında Kadın

Roma'nın sosyal hayatı içinde kadınlar kendilerine yer bulmuşlardır. Roma'nın hareketli sokakları caddelere yansımaktaydı. Çünkü Roma'nın şehir kalabalığını düzene sokmak için Domitianus zamanında tüm kaldırım ve ara sokaklar düzenlenmişti. Böylece her sokak bir ürün ismiyle eşleşmişti. Örneğin; *Velabrum*, peynirciler sokağıyken ayrıca dericiler, kuyumcu, manavcı, marangoz, kuaför, balık ve tüccarın bulunduğu sokaklar da mevcuttur. Roma'nın sosyal yaşamında kadınlar dışarı çıkabilmişlerdir (Ek-10).¹⁴² Böylece kadınlar sosyal yaşamın canlılığından yararlanmışlardır.

Roma'da sosyalleşmenin en yoğun olduğu ortam "*balneae*" ya da "*thermae*" dedikleri halk hamamlarıdır. Çünkü burası sadece pisliklerden arınmak için değil ayrıca jimnastik, halk kütüphanesi, sanat sergisi ve *auditorium* dedikleri müzik salonu olarak da kullanılmaktaydı.¹⁴³ Bu hamamlar erkekler ve kadınlara açıktır. Hamama gidenler yiyecek ve içecek eşliğinde sohbet ederek masaj yaptırabilmekteydi. Masöz olarak kölelerden yararlanılmaktaydı. Sosyal yaşamda zevkler önemliydi. Roma'nın en gözde hamamlarından Caracalla hamamı bu zevklere göre dizayn edilmiştir. Burada halk kütüphanesi, konforlu salonlar, müzik resitaleri ve sohbet için ayrılmış odalar bulunmaktaydı. Büyük hamamlarda en önemli bölüm "*palaestra*" denilen spor salonlarıydı. Burada hem kadın hem erkek değişik aktivitelerle oyunlar oynamaktaydı. Hamama giren kişi ilk iş olarak "*apodyterium*" dedikleri soyunma odalarında kıyafetlerini çıkartmaktaydı.¹⁴⁴ Vitruvius, hamamlardan bahsederken sıcak, soğuk ve ılık odalardan söz etmiştir. Bu bölümlerde suyun ısınıp yarım silindir şeklinde ki ocak sağlamaktaydı. Böylece Romalılar kademeli şekilde ısıtma ve soğutma işlemlerini gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca hamamlarda yıkanma saatinin 12 civarında olduğu bilinmektedir (Ek-18).¹⁴⁵ Çünkü bu saat güneşin en tepede olduğu saate denk gelmekteydi. Saat 12'den akşama kadar Romalılar günün belli bir saatini buralarda geçirmişlerdir.

¹⁴² Deighton, s. 23.

¹⁴³ Deighton, s. 39.

¹⁴⁴ Deighton, s. 51.

¹⁴⁵ Vitruvius, s. 116-117; Iuvenalis, s. 141; Zilah Deckker, *Roma Uygarlığı*, National Geographic Society, Washington 2010, s. 39-40.

Romalı kadınların sosyal eğlencesi sadece hamamlardan ibaret değildir. Gladyatör dövüşleri ve tiyatro oyunları da zevkle izlenmekteydi. Gladyatör dövüşleri Roma’da o kadar çok seviliyordu ki bunca iğrençliklere rağmen seyircileri cesaretlendiriyordu. Atletler, aktörler, araba sürücüleri ve gladyatörler Roma’nın ünlüleri sayılabilirdi.¹⁴⁶ Roma sosyal yaşamında kadınlar, kamu eğlencelerinin yapıldığı hipodromlarda ve tiyatrolarda en şık giysilerle kendilerini göstermekteydiler.¹⁴⁷ Buradan çıkardığımız sonuca göre Romalı kadının sosyal hayatında bir kısıtlama yoktur.

Romalı kadınlar akşam eğlencelerine kocalarıyla birlikte katılmışlardır. Akşam yemeklerinde Romalılar divan ya da sandalyeye oturup yemek yerlerdi. Kadınlar isterse sırtüstü uzanmaktaydı. Bazı kadınların misafirlerle birlikte uzanması gayet olağan bir durum olarak görülmekteydi. Böylece kadın ve erkekler arasında küçük bir flört olmaktadır. Roma’da aşk ve şarap birbirini tamamlayan iki unsur olarak görüldüğünden çok fazla sarhoşluk bir kadın için kötü şöhret olarak görülmekteydi. Bu yüzden kadınların akşam yemeklerinde ya da şölenlerde çok fazla şarap içmemesi önerilmektedir.¹⁴⁸ Roma’da kadınlar her ne kadar siyasi alanda arka plana tutulmuşlarsa da sosyal yaşamda aktif rol oynadıkları görülmektedir.

1. 3. 3. Roma’nın İktisadi Yaşamında Kadın

Cumhuriyet döneminde Roma’da savaş neticesiyle erkeklere özgü işler zorunlu olarak kadınlara kalmıştı. Böylece ticaretle tanışan kadınların ekonomik olarak aileye katkı sağladıkları görülmüştür. Roma’nın soylu kadınları bazı mal varlıklarını yönetebilmekteydi. Ekonomik olarak ailelerine katkı sağlayan kadınların mevcudiyeti de bilinmektedir. Örneğin; tarımla uğraşan bir ailenin kadını tarımla uğraşmıştır. Ayrıca dokumacılık ve terzilik yapan kadınlar da mevcutken pazarlarda el ürünlerini satan kadınlar da bulunmaktaydı. Örnekleri birçok iş koluna ayırmak mümkündür.¹⁴⁹ Soylu bir kadın hamama giderken yanında köleleri de götürmekteydi. Bu masözlük işini “*uncatrix*” adı verilen köleler

¹⁴⁶ Philippe Aries-Georges Dubly, s. 217.

¹⁴⁷ Ovidius, s. 6.

¹⁴⁸ Ovidius, s. 110.

¹⁴⁹ Gönenç, s. 164.

yapmıştır. Bakıcılık “*pedisequa*” adında köleler yapmaktaydı. Aşıcılık “*coquus*”, mutfak için alış-veriş edenlere “*obsonator*” adında köleler yapardı. Soylu çocuklara Grekçe öğretmek için Yunanlı kölelerden yararlanıldığı daha önce zikretmiştik. Ebelik ise Roma’da çok önemli bir meslektir. Romalı soylu kadınların süt anneler tutması da çok yaygın olduğundan bu mesleğe uygun kadını seçerken çok titiz davranmıştır. Roma’da iş gücünü “*servus*” yani köleler yapmıştır. Romalılar için köle, yaşamı kolaylaştıran bir araç olarak görülmüştür.¹⁵⁰

Roma’nın ekonomik yaşamında köle kadınlardan bahsedecek olursak kölelerin satıldığı “*agora*” denilen şehir meydanları bulunmaktaydı.¹⁵¹ Horatius hicivlerinde sık sık kölelerle yatan efendilerden bahsetmekteydi.¹⁵² Eğer köle bir kadın efendisiyle ilişki sonucunda çocuk dünyaya getirmişse doğan çocuk köle sayılmıştır. Bu çocuğa “*verna*” denilmiştir. Roma’da efendilerden olma köle çocuklara çok sık rastlanan bir durum olmuştur. Bu çocukların hayat standarttı diğer köle çocuklara nazaran biraz daha iyi olmuştur.¹⁵³ Yukarıda belirttiğimiz gibi Roma’da çok eşlilik zina olarak görünse de köleyle yatmak serbest olmuştur.

Roma’nın soylu kadınlarına baktığımızda ise metres kadın ve erkelerin olduğu da bilinmektedir. Metreslerden doğan çocukların öldürülmesi suç sayılmamıştır.¹⁵⁴ Roma’da tıpkı evlilik yaşı gibi metres olma yaşının 12 civarında olduğu görülmektedir. Fakat bu kadınlar efendilerine sadık kalmak mecburiyetindeydiler. Metresler, fahişelerden farklı olarak tıpkı efendilerinin eşleri gibi giyinmekteydi. Efendileri metres olan bu kadınlardan çocuğunun olmasını istememekteydi. Bu kadınların ilerleyen yaşlarında vücutları bozulduğu için efendilerinin ilgisizlikleriyle karşılaşmışlardır. Metresler daha sonra özgür bir erkekle ya da köleyle evlendirilmekteydi.¹⁵⁵ Roma’nın zenginliğiyle beraber ahlaki yapıda bozulmuştur. Roma’da genelevlerine giden erkeklerin olduğu gibi evli kadınlarla da ilişkisi olan erkelerin varlığı mevcuttur. Bu yüzden Horatius, hicvinde şehvet düşkününü erkeklerin çapkınlık yaparken birtakım korkulara da kapıldıklarından

¹⁵⁰ Hasan Malay, *Eski Yunan ve Roma’da Çağlar Boyu Kölelik*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s. 13; Blanck, s. 209.

¹⁵¹ Malay, s. 49.

¹⁵² Horatius, s. 11-12.

¹⁵³ Malay, s. 43.

¹⁵⁴ Iuvenalis, s. 79.

¹⁵⁵ Georges Duby-Michelle Perrot, s. 324.

bahsetmektedir. Örneğin; Roma'da genelevinin çatısının üstünden atlayan, kırbaçlanmaktan korkan, namının kötüye çıkmasından utanandan ve altın verip serbest kalan erkekler gibi.¹⁵⁶ Augustus'un yasasına göre zina eden biri yakalanırsa çok büyük yaptırıma çarptırılmıştır.

Roma'da *circus*, günümüzün sirkiydi. Burada kızlar sergilenmişlerdir.¹⁵⁷ Fuhuş “*meretrix*” kazanan anlamına gelmekteydi. Devlete vergi vermek zorunda olan bu kadınların Roma yurttaşı olmaları imkânsızdı. Roma'da fahişelerin giydiği özel kıyafetler bulunmaktaydı. Bunların genellikle parlak ve renkli olması diğer kadınlardan hemen ayırt edilmesine sağlıyordu. Fahişelerin diğer soylu kadınların giydiği *matrona* giymeleri de yasaktı. Roma Pompei'de “*lupana*” denilen genelevleriyle meşhurdur. İmparatorluk döneminde hamam, meyhane, berber dükkânları bu iş için seçtikleri yerlerdendir. Roma'da yasalarla zina ve fuhşun birbirinden ayrıldıkları görülmektedir.¹⁵⁸

İmparatorluk döneminde Roma'nın eğlence sektöründe çalışan kadınlardan olan tiyatro oyuncularının fahişelerin ve aktrislerin toplumun çok bayağı gördüğü bir kesimi ifade ettiği görülmüştür.¹⁵⁹ Roma İmparatoru Augustus, senato üyelerinin ve onların altsoylarının kölelerle, fahişelerle, aktörlerle, aktrislerle zina yapmaları veya kamu suçundan hüküm giyenlerle evlenmesini yasaklayan bir yasa çıkarmıştır. Bunun nedeni ise üst sınıfın seçkinliğinin korunmasını sağlamaktır.¹⁶⁰

1. 3. 4. Roma'nın Dini Yaşamında Kadın

Roma'nın dini yaşamında kamusal ve özel tapınmalar mevcuttur. Özel tapınmalar putperestliğin sonuna kadar *pater familias* yani babanın otoritesinde gerçekleşmiştir. Her evin bir ocağı “*autel*” sunağı bulunmaktaydı. Sunağın üzerinde daima kül olurdu. Ateş her zaman külle kaplanır sönmesi önlenirdi. Sabah olduğunda ilk iş olarak sunağa odun atılıp yanması beklenirdi. Romalıların özel

¹⁵⁶ Horatius, s. 54.

¹⁵⁷ Iuvenalis, s. 57.

¹⁵⁸ Hüseyin Kılıç, *Kadının Batı Serüveni Kölebeylikten Derbeyliğe Tarihi ve Kadın*, Art Yayınları, Ankara 1998, s. 109-110.

¹⁵⁹ Horatius, s. 54; *Digest C. 3*, s. 79-80.

¹⁶⁰ Gönenç, s. 104.

günleri mevcuttu. Bu günde aile kutsal ateşi söndürüp yeniden ateş yakılırdı. Yeni ateş yakılırken çok titiz davranılırdı. Bir takım ayinler yapılırdı. Romalı bir aile için ateş ilahi bir şeydi. Ateşe kurban olarak da çiçek, meyve, şarap gibi ürünler sunulurdu. Tanrıdan kendilerinin korunması istenirdi. Her ailenin kendine ait dini ibadetleri mevcuttur.¹⁶¹

Baba aile ocağının birinci dereceden sorumlu kişisidir. Ocağı yakan ve besleyen dinsel bir görevi vardır. Kurban keser ocağa dualar okurdu. Aile ve tapınma baba sayesinde devam ederdi. Ev tapınması babaya bağlıdır. Fakat Roma ailesinde din kadını erkek kadar önemli bir sraya koymamıştır. Kadın sadece dinsel eylemlere katılmıştır. Bunun nedeni ise evlilik yoluyla kocasının dinine geçmiş olmasıdır. Kocasının ailesinden gelmediği için ataları temsil edememişlerdir. Kadın öldüğünde onun için özel tapınmalar yapılmayacaktır. Yaşamda olduğu gibi ölümdede kocasının hükmü altında kalmıştır.¹⁶²

Kamusal alanlarda din devlet otoritesinde gerçekleşmektir. Örneğin; Roma M. Ö. 496'da yaşanan kıtlık sonucunda Sibylla kitabına (kadın kâhinler) danışılarak yeni tanrıçalar Roma'ya getirilmiştir. Bunlardan Bacchus ayini Roma'da gizlice yapılmaktaydı. Bu dinin Roma'da yayılması II. Kartaca Savaşı sırasında olmuştur. Bu ayin sapkınlığı ve ahlaki bozukluğu temsil etmekteydi. Roma'da senato M. Ö. 186'da Bacchus ayininde törene katılanların cinsel sapkınlıklarını, şehvetlerini ve ihanetle sonuçlanan cinayetlerini, kalpazanlıklarını, sahte mühür ve sahte tanıklar gibi suçlamalarla gizli ayini yasaklamıştır.¹⁶³ Bir başka gizli ayin de Bona Dea'dır. Sadece kadınların katıldığı bu gizli ayin doğurganlık, iyileştirme ve bereketi temsil etmekteydi.¹⁶⁴ Bona Dea kadınları koruduklarına inanılan tanrıçadır. Bona Dea en çok alt sınıftan insanları, köleleri ve kısır kadınları etkilemiştir. Bu ayinler Vesta rahibelerinin önderliğinde yapılmaktaydı. Fakat ayin gizli olduğu için hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Birkaç antik şair ve yazarlar ışığında bilgi sahibi olunmuştur. Antik şair Luvenlis, ayinlerin gizli olduğunu ve kadınların flüt

¹⁶¹ Coulanges, s. 27; Mircea Eliade, *Dinsel İnanclar ve Düşünceler Tarihi*, Çev. Ali Berkay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, C. 2, s. 131.

¹⁶² Coulanges, s. 86.

¹⁶³ Livius, s. 698-699.

¹⁶⁴ Ovidius, s. 105.

eşliğinde bellerini kıvırdığını, boruların sesleriyle kadınların gazaba gelip çıldırmış bir halde saçlarını savurup uluduklarını anlatmıştır.¹⁶⁵

Roma'da kadınların, toplum tarafından çok saygı görülen Vesta rahibeleri sayesinde itibar ve saygınlıkları artmıştır. Bu saygınlık iffet ve saflıktan gelmektedir. Vesta rahibelerinin görevi Roma'da yanan kutsal ateşin sönmesini engellemektir. Vesta, Roma mitolojisinde aile ve kadından sorumlu tanrıçadır. Vesta rahibeleri ise kendilerini erdemliğe adayan altı bakireden meydana gelmektedir. Bu kadınlar genç yaşta seçilerek Vesta ateşini harlamakla görevlendirilmişlerdir. İffeti ve namusu temsil ettiklerinden en ufak bir iffetsizlikte Roma'nın başına kötü şeylerin geleceğine inanılmıştır. İffetsizliği kanıtlanan bakirenin cezası ölüm olmuştur. Örneğin; Aemilia adında bir Vesta rahibesinin ateşi harlama görevini yeni bir rahibeye devrettiği sırada Vesta ateşinin sönmesi Aemilia'nın iffetsiz bir rahibe gibi görünmesine neden olmuştur. Bir başka Vesta rahibesi Tuccia iffetliliğini kanıtlamak için birtakım eylemler de bulunmuştur.¹⁶⁶

Roma toplumunda kadınların mutlak bir özgürlüğünden bahsedemsek de kanunla birtakım haklar elde ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, bir kadın tek başına sokağa çıkabilmiştir. Gladyatör döğüşleri ve sirk izleyebilmiştir. Dini festivallere katılabilmiş ve meşhur Roma hamamlarında temizlenebilmiştir. Ayrıca eşleriyle beraber soylu kesimin verdiği akşam ziyafetlerine de iştirak edebilmiştir.¹⁶⁷ Yukarıda anlatılanlara göre kadınlar aileden kalan mülkleriyle çok zengin olup boşanma sonucunda eşinin elinde olan çeyizleri geri alabilmiştir.

¹⁶⁵ Iuvenalis, s. 65.

¹⁶⁶ Jane F. Gardner, *Roma Mitleri*, Çev. Salim Korkmaz, Phonix Yayınları, Ankara 2012, s. 92-93.

¹⁶⁷ Gönenç, 162.

İKİNCİ BÖLÜM

HRİSTİYANLIK, HRİSTİYANLIĞIN YAYILIŞI VE ROMA İMPARATORLUĞU

2.1. HRİSTİYANLIK ve ROMA İMPARATORLUĞU

2.1.1. Hristiyanlık ve Tarihçesi

Asıl konumuza giriş bakımından burada Hristiyanlık tarihinin hülasasını yapmak istiyoruz. Hristiyanlık, Hz. İsa'ya ve İncil'e tabi olan tüm insanlar için kullanılan terimdir. Kendi arasında Katolik, Ortodoks ve Protestanlıktan oluşan üç büyük mezhebi bulunmaktadır. Tarihsel olarak kökenine indiğimizde Grekçe “*Christians*”, İbranice “*Maşiah*” kelimenin karşılığı “*Mesih*” olarak kabul edilip “*Mesih'e bağlı*” olanlar anlamında kullanılmıştır. Hristiyanlığın unsurlarını günümüze göre ilk olarak Aziz Paulus'un mektupları oluşturmuştur.¹⁶⁸ Bu olgu günümüzde Hristiyanlığın temelini oluşturan bir belge teşkil etmektedir.

Hristiyanlık ilk olarak 1. yüzyılda Roma'nın Yahudiye eyaletinde Hz. İsa'nın Mesihliğiyle ortaya çıkmıştır. Hz. İsa'nın Mesihliğini kabul etmeyen Yahudiler 33 yaşında onu çarmıha germişlerdir. Hz. İsa'ya inananlar onun yolundan gittiklerini söyleyip inançlarını yaymak istemişlerdir. Böylece Hz. İsa'nın öğretilerini ve mutlak Tanrı'nın krallığını, anlatmak için Asya, Afrika, Avrupa ve Akdeniz bölgesine kadar yayılmışlardır. Sadece Yahudiye'de değil Roma'nın her yerinde mürit kazanmışlardır.

Hz. İsa'nın inancını benimsemiş olanlar bir cemaat oluşturup “*kilise*” teşkilatını meydana getirmişlerdir (Ek-11,12,13). Hz. İsa'nın ilk havarileri Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne ineceğine inanmışlardır. Fakat Hz. İsa'nın yeryüzüne inmemesi kilise teşkilatını ortaya çıkartmıştır. Kilise Grekçe “*ekklesia*” topluluk ve birlik anlamına

¹⁶⁸ Eliade, s. 380; Bk. Hristiyanlığın doğuşu hakkında daha ayrıntılı bilgi için Münir Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005, s. 6-14.

gelen kelimeyi karşılamıştır.¹⁶⁹ İlk havariler tarafından kurulan kiliselerin sayısı kısıtlıydı. 4. yüzyılda Hristiyanlık Roma'nın resmi dini olmuştur. Hristiyanlık, 380'de Batıya doğru yayılmaya başlamıştır. Bu sırada İstanbul Kilisesi ve Roma Kilisesi kutsal ruh, papanın rolü gibi konuları tartışmışlardır. Birbirlerinin üstünlüğünü kabul etmeyen bu iki kilise ortak noktada da buluşmamıştır.

Batı Roma imparatorluğu 476'da kavimler göçüyle yıpratılmıştır. Doğu Roma imparatorluğu ise 1453'e kadar ayakta kalmayı başarmıştır. İslam'ın hızla yayılmasına karşı Katolikler tarafından başlatılan kutsal yerleri geri alma amacı onların Haçlı seferlerinin meydana getirmesine neden olmuştur. IV. Haçlı seferinde Katolik Hristiyanlar, Ortodoks Hristiyanlara yardım edemeyip amaçlarından saparak İstanbul'u yağmalamaları bu iki mezhebin bir araya gelmesinin mümkün olmayacağını göstermiştir. Batı Kilisesi papaların para karşılığında cennetten tapu satmaları, bir yargıç gibi Engizisyon mahkemelerinde İncil'de suç gördükleri şeylerden ötürü insanları yargılamaları onları maneviyattan çok dünyevileştirmiştir. Daha da ileri giderek Tanrı'nın altında kralın üstünde bir yetkiye bürünerek imparatorlara taç giydirecek kadar da siyasi güçlere muvafık olmuşlardır. 1517 yılında Almanya'da Martin Luther isimli Hristiyan ilahiyatçı Wüttemberg Kilisesine astığı doksan beş maddelik bir bildiriyle kiliseyi protesto etmiştir. Martin Luther'le başlayan isyan sonucunda Protestanlık Mezhebi doğmuştur. Böylece Hristiyanlık dünyasında ikinci bir bölünme daha yaşanmıştır. Artık Avrupa'da Protestan ile Katolikler arasında birçok insanın ölümüne neden olan çetin savaşlar yaşanmıştır. Protestanlığın ortaya çıkmasıyla birçok ulusal kilise meydana gelmiştir. Protestan mezhebin de birden fazla kola ayrılmıştır. Hristiyanlık günümüzde de her kıtada inananı bulunan en çok inanılan semavi dindir. Hristiyanlığı tarihsel süreç içerisinde aşamalı bir şekilde özetlemeye çalıştık.

¹⁶⁹ Felicite Challaye, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul 1960 s. 202.

2.1. 2. Hz. İsa ve Öğretisi

Hz. İsa (Jesus) önceden müjdelenen bir peygamberdir. Kanonik olarak kabul edilen İncillerde bu durum şöyle anlatılmıştır. Cebrail, Hz. Meryem'e görünerek "*Korkma Meryem! Sen Tanrı'nın lütfuna eriştin. Bak, gebe kalıp bir oğul doğuracak, adını İsa koyacaksın. O büyük olacak, kendisine 'Yüceler Yücesi' denilecek. Rab Tanrı ona atası Davut'un tahtını verecek*" demiştir.¹⁷⁰

M. Ö. 1. yüzyıl ortalarında Romalı General Pompei Suriye'yi işgal etmiştir. Böylece Yahuda, Romalılara bağlı bir eyalet haline gelmiştir. Romalılar buraya kendi dediklerini yapacağı Yahudi krallarını atamaya başlamışlardır. Hz. İsa'nın doğduğu yıl Caesar Augustus'un Roma imparatoru, büyük kral Hirodes'in Yahudi kralı olduğu döneme denk gelmiştir.¹⁷¹ Augustus zamanında nüfus sayımı yapılmıştır. Herkes yazılmak için kendi memleketine gitmeleri gerekmiştir. Hz. Meryem, Nasıra'dan Hz. Yusuf'un kenti Beytlehem'e geldiğinde Hz. İsa'ya gebe kalmıştır (Ek-2). Hz. Meryem Beytlehem'e vardığında samanlıkta Hz. İsa'yı doğurmuştur. Müjdelenen Mesih'in ilk haberine o yörede geceleyin sürülerini bekleyen çobanlar şahit olmuştur. Hz. İsa doğduktan sonra şarktan münecimler onu görmeye gelmişlerdir. Hz. İsa doğumunun sekizinci gününde sünnet olmuştur. Daha önceden bildirilen İsa adı ona konulmuştur. Bu kurallar Yahudi şeriatına göre gerçekleştirilmiştir.¹⁷²

Hz. İsa Yeruslaim'de Tanrı'ya adanmıştır. Hz. Meryem, Hz. Yusuf'la beraber Tevrat'a göre her şeyi yerine getirip Nasıra'ya dönmüşlerdir. Zaman böyle gelip geçerken Hz. İsa büyümüştür. Hz. İsa on iki yaşına geldiğinde kendinde tansık olunacak şeyler göstermiştir. Örneğin; Hz. Yusuf ve Hz. Meryem, Fısıh Bayramı kutlamak için Yeruslaim'e gitmişlerdir. Onlar, Fısıh bayramı dönüşü eve dönmeye hazırlanırken yanlarında Hz. İsa'nın olmadığını fark etmişlerdir. Ancak üç gün sonra onu tapınakta bulduklarında din adamlarıyla oturup sohbet ettiğini görmüşlerdir. Onu dinleyenler zekâsına ve verdiği yanıtlara büyük bir şaşkınlık içinde kalmışlardır. Hz. Meryem onun için telaşlanmıştır. Hz. İsa; "*Niçin beni*

¹⁷⁰ Luka 1/ 31, 32; Meryem 22.

¹⁷¹ Luka 2/ 21.

¹⁷² Yaratılış 17-18.

aradınız babamın evinde bulunmam gerektiğini bilmiyor musunuz”? Demiştir.¹⁷³ Bu durum Hz. İsa'nın küçük yaşlardan itibaren bir takım farklılıklar gösterdiğinin kanıtıdır.

Roma'da İmparator Tiberius'un zamanında Tanrı çölde bulunan Yahya peygambere Şeria ırmağında insanları vaftiz etmesini ve onların günahlarının arınacağını söylemiştir. Yahya peygambere doğru gelen kalabalık “*Söyle bize Mesih sen misin?*” demişlerdir. Yahya peygamber kendisinin Mesih olmadığını ama Mesih'in yakında geleceğini ve bir Yahudi krallığı kuracağını müjdelemiştir. Yahya peygamber kalabalık arasında Hz. İsa'yı görür görmez onun Mesih olduğunu anlamıştır. Bütün halk vaftiz olduktan sonra Hz. İsa da vaftiz olmuştur. Hz. İsa dua ederken gök birden açılmıştır. Kutsal ruh bedensel görünümünde güvercin gibi onun üzerinde konmuştur. Gökyüzünden bir ses “*Sen benim sevgili oğlumsun, senden hoşnudum*” demiştir.¹⁷⁴

Hz. İsa'ya Mesihlik görevi vaftiz yoluyla inmiştir. Hz. İsa Mesih olduğu sırada şeytan tarafından defalarca onu kandırılmaya çalışılmıştır.¹⁷⁵ Hz. İsa Mesih olduğunda otuzlu yaşlarındaydı. Hz. İsa Şabat günü Nasıra kentinde havraya gitmiştir. Orada din adamlarına kutsal kitabın ifade ettiği Mesih'in geldiğini ve çok yakında dünyanın düzenini değiştirip Tanrı'nın krallığını kuracağını söylemiştir. Bunları söylerken de kendini Mesih olarak tanıtmıştır. Yahudi din adamları onu Mesih olarak görmedikleri gibi uçurumdan aşağı atmak istemişlerdir.¹⁷⁶

Yahudi toplumunda siyasi ve dinsel açıdan nüfuzları ellerinde bulunan iki grup bulunmaktaydı. Bunlar Sadukiler ve Ferisilerdi. Sadukiler, Zadok hanedanının haham ailesinden gelmekteydiler. Onlar sadece Tevrat'ın yazdığı şeye iman etmişlerdi. Bir diğer grup Ferisiler ise İbranice “*peruşim*” denilmekte olup Tevrat'ın tezvirini güncellemişlerdir. Tanrı'nın buyruğunu Mişna ve Talmud'u tekrar

¹⁷³ Luka 2/3, 49: Hristiyanlıkta baba kavramı her şeyi yaratan, her şeyi gören; bir, bütün, bölünmez şeklinde Tanrı anlamında tanımlanmıştır.

¹⁷⁴ Luka 4/ 21-22.

¹⁷⁵ Luka 4/ 1-13.

¹⁷⁶ Luka 4/ 23-28.

kanunlaştırmışlardır. Fakat Hz. İsa bu din adamlarından kabul göremeyince yolunu Celile'nin Kefernahum kentine yöneltmiştir.¹⁷⁷

Yahudi toplumu genellikle çiftçi, köylü ve balıkçılık meslekleriyle uğraşmaktaydı. Bununla birlikte hükümet memurları ve nüfuzları en çok olan din adamları da bulunmaktaydı. Hz. İsa öğretilerini önce halka yaymaya çalışmıştır. Halk, Taberiye Gölü'nün kıyısında Hz. İsa'nın etrafında onun öğretilerini dinlemişlerdir. Hz. İsa, gölün kıyısında iki tekne görmüştür. İki teknedeki Simun'a (Petrus) ait olana binen Hz. İsa ona kıyıdan biraz açılmasını rica etmiştir. Bütün gece balık tutamayan Simun, Hz. İsa'nın söylediğini yapınca çok balık yakalamıştır. Simun bunu görünce; "*Uzaklaşın benden efendim, ben günahkâr bir adamım*" diyerek Hz. İsa'nın dizlerine kapanmıştır. Hz. İsa, Simun'a "*Korkma! Bundan böyle balık yerine insan tutacaksın*" demiştir.¹⁷⁸ Böylece onlar her şeylerini bırakıp Hz. İsa'nın peşinden gitmişlerdir. Yine bir gün Hz. İsa bir tepeye çıkıp, bütün gece orada dua etmiştir. Gün aydınlandığında öğrencileri arasında on iki kişiyi seçip yanına çağırmıştır. Petrus Simun, Yakup, Yuhanna, Andreas, Filipus, Bartalmay, Matta, Thomas, Alfay oğlu Yakup, Tadday, Simun, ileride İsa'ya ihanet edecek olan Yahuda İskariot'tan oluşan on iki kişi Hz. İsa'yla beraber Mesihliğini yaymaya çalışmışlardır.¹⁷⁹

Hz. İsa Mesihliği sırasında birtakım mucizelere başvurmuştur. Hz. İsa'nın ilk mucizesi ise Celile'nin Kana köyünde bir düğünde gerçekleşmiştir. Düğünde şarap tükenince Hz. İsa küplere su doldurulmasını istemiştir. Sonra küplerde ki sular şarap olmuştur (Ek-14).¹⁸⁰ Celile'nin her tarafını dolaşırken halkın arasında bulunan hastaları iyileştirmiştir. Hz. İsa'nın göstermiş olduğu mucizeler bugünün Suriye'sine yayılmıştır. Bu mucizeye tanık olan insanlar Hz. İsa'nın ardından gitmeye başlamışlardır. Hz. İsa, Celile'nin karşısında Gerasalılar memleketine vardığında cinli bir adamla karşılaşmıştır. Adam Hz. İsa'yı görüp çılgın atmıştır. Hz. İsa cinli adamın içinden cinleri kovmuştur. Hz. İsa, birçok cinliyi iyileştirmiştir. Ölüyü diriltmiş, gözü görmeyen kızın gözlerini açmıştır. Hz. İsa, Beytsayda denilen

¹⁷⁷ Michael Breener, *Kısa Yahudi Tarihi*, Çev. Sevinç Altınakeçiç, Alfa Basım Yayınevi, İstanbul 2011, s. 46.

¹⁷⁸ Luka 4/ 2-11.

¹⁷⁹ Markos 3/ 14-19.

¹⁸⁰ Yuhanna 2/ 1-11.

bir kentte oranın halkı tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Tanrı'nın buyruğundan söz etmiş, şifaya ihtiyacı olanları iyileştirmiştir. Öğrencileri ona, “*halkı salıver de çevredeki köylere ve çiftliklere gidip kendilerine yiyecek ve barınak bulsunlar. Çünkü ıssız bir yerdeyiz*” demişlerdir. Hz. İsa, öğrencilerine; “*Halkı yaklaşık 50'şer kişilik kümeler halinde yere oturtun*” demiştir. Daha sonra Hz. İsa, beş ekmek ve iki balığı alıp, ellerini havaya kaldırmıştır. Bunu yaparken de önce şükredip sonra da ekmeği bölüp halka dağıtmıştır. Hz. İsa'yla birlikte yanındakilerin karnı doymuştur.¹⁸¹ Hristiyanlıkta ekmek bölüp paylaşmak daha sonra ibadet haline gelecektir. Hz. İsa, sadece tıbbi olarak çaresi olmayan hastaları iyileştirmekle kalmayıp kendi üzerinde de mucizeler göstermiştir. Gölün üzerinde yürümüş, fırtınayı ve dalgayı azarlamıştır.¹⁸² Hz. İsa hakkında bilgileri Hz. İsa'dan sonra havarilerin yazdıkları İncillerden öğrenmekteyiz. İncillerde Hz. İsa'nın birçok mucizesi olduğu yazmaktadır. Mucizeler genellikle etrafında şaşkın bir kalabalık oluşturmasına neden olmuştur.¹⁸³

Hz. İsa'ya göre insanların günahları ancak tövbe yoluyla ve iman edilerek bağışlanacaktır. Onun öğretilerinde günah işleyeni ayıplamak yoktur. Hz. İsa öğretilerinde doğru yola teşvik için güzel bir üslup kullanmıştır. Ona öğrencileri; “*merhametli öğretmenim*” dediklerinde; o, “*bana neden merhametli diyorsunuz. Merhamet yalnızca Tanrı'dan gelir*” demiştir.¹⁸⁴ Ona göre ancak bağışlayan ve affeden Tanrı'dır. Öğrencileri ona bir gün sonsuz yaşama kavuşmak için neler yapmaları gerektiğini sorduklarında “*zina etmeyeceksin, adam öldürmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan yere tanıklık etmeyeceksin, annene ve babana saygı göstereceksin*” demiştir.¹⁸⁵ Varlıklı kişiler Tanrı'nın mutlak egemenliğine ancak mallarını paylaşarak, ulaşabilmelerinin mümkün olduğunu söylemiştir.¹⁸⁶ Hz. İsa'nın öğretilerinde oruç tutmak, dua etmek ve sadaka vermek gibi ibadetlerden bahsedilmektedir.¹⁸⁷ Bu dönemde Hristiyanlığın ibadet şekilleri olgunlaşmamıştır. Hz. İsa'nın hitap ettiği kesim yaşlıdan gence, büyükten küçüğe herkesi

¹⁸¹ Luka 9/ 10-17.

¹⁸² Matta 14/ 22-36.

¹⁸³ Matta 14/ 22, Matta 15/ 29, Matta 17/ 14-21, Markos 5/ 21-42, Markos 6 / 45-56, Markos 9/ 14-32, Luka 7/ 11-35, Luka 8/ 26-53, Luka 9/ 37-43, Luka 13/ 10-17, Yuhanna 2/ 11.

¹⁸⁴ Luka 18/ 19.

¹⁸⁵ Luka 20.

¹⁸⁶ Luka 18/ 24-25.

¹⁸⁷ Matta 6/ 1-18.

kucaklamıştır. Hz. İsa'ya yeni doğan çocukları getirip ona kutsatmışlardır. Ona göre çocuklar Tanrı'nın krallığına koşulsuz gireceklerdendir.¹⁸⁸

Hz. İsa'nın son günleri Yeruslaim'de geçirmiştir.¹⁸⁹ Yeruslaim halkı diğer Yahudiye bölgesinde yaşayan Yahudilere göre kendilerini üstün görmekteydiler. Hz. İsa'nın doğduğu şehrin adı da kötü anılmaktaydı. “*Nasıra'dan iyi bir şey gelir mi?*” sözü mecaz olarak kullanılmaktaydı.¹⁹⁰ Bu durum Yeruslaim'de ki Yahudilerin Hz. İsa'yı Mesih olarak görmemelerinin bir gerekçesi olmalıdır. Bu sırada Yahudi din adamları ve baş kâhinler, Kayafa adında bir baş kâhinin evinde toplanmışlardır. Roma yöneticileri devreye girmeden Hz. İsa'yı öldürmeyi planlamışlardır. Hz. İsa'nın havarilerinden Yahuda İskariot, Hz. İsa'ya karşı olanlarla iş birliği yapıp otuz gümüş karşılığında onu ele vermiştir. Fısıh bayramında Hz. İsa bayramı kutlamak için Aziz Simun ve Aziz Yuhanna'yı Fısıh ziyafeti için görevlendirmiştir. Yemek saati gelince Hz. İsa, elçileriyle birlikte sofraya oturmuş ve onlara şöyle demiştir; “*Ben acı çekmeden önce fısıh yemeğini sizlerle yemeği çok arzulamıştım. Size şunu söyleyeyim, Fısıh yemeğini Tanrı'nın egemenliğinde yetkinliğe erişeceğim zamana dek bir daha yemeyeceğim.*” Eline kâse alıp şükür etti. “*Bunu alın aranızda paylaşın! Sizi şunu söyleyeyim. ‘Tanrı'nın egemenliğine gelene dek, asmanın ürününden bir daha içmeyeceğim’. Beni anmak için elinizdeki ekmeği bölüp böyle yapın*” diyerek ekmeğin yarısını onlara vermiştir. “*Bu sizin uğrunuza feda edilen bedenimdir, İçinizden birisi beni ihbar edecek*” dedi. Herkes; “*kim bu?*” diye sormuştur. Simun; “*Ya Rab. Ben seninle birlikte zindan da ölmeye gitmeye hazırım*” demiştir. Hz. İsa; “*Sana şunu söyleyeyim, Simun, bu gece horoz ötmeden beni tanıdığına üç kez inkâr edeceksin*” demiştir.¹⁹¹

Halkın ileri gelenlerinden baş kâhinler ve din bilginleri bir araya gelip Hz. İsa'yı yüksek kurulun önüne çıkarmışlardır. Ona son kez Mesih olup olmadığını sormuşlardır. Hz. İsa Mesihliğini doğrulamıştır.¹⁹² Hz. İsa, daha sonra Roma valisi Pilatus'un karşısına çıkartılmıştır. Pilatus, “*Bu adamı neyle suçluyorsunuz?*” demiştir. Onlar da “*Bu adam dinsel ulusumuzu yoldan saptırıldığını gördük.*

¹⁸⁸ Luka 18/ 15,17.

¹⁸⁹ Luka 19/ 41-44.

¹⁹⁰ Ernest Renan, *İsa'nın Hayatı*, Çev. Ziya İhsan, Meb Basımevi, Ankara 1964, s. 159.

¹⁹¹ Luka 21-22/ 14-19.

¹⁹² Luka 22-23/ 67-70.

Caesar'a vergi ödemesine engel oluyor, kendisini de Mesih bir kral olduğunu söylüyor" demişlerdir.¹⁹³ Aslında Pilatus, Hz. İsa'yı önce suçlu görmemiştir. Bunun gibi birçok Yahudi vardı. Onun Yahudi yasalarına göre cezalandırılmasını istemiştir.¹⁹⁴ Pilatus, Yahudiler'in Fısıh bayramı olduğu için onlara bir teklif sunmuştur. *"Sizden birini salıvereceğim. O, kişi İsa olsun mu?"* demiştir. Fakat Yahudi din adamları Hz. İsa'nın yerine haydut Barabba'yı serbest bırakılmasını istemişlerdir. Pilatus, aslında Hz. İsa'yı öldürmek istememiştir.¹⁹⁵ Ne var ki onlar yüksek sesle bağırarak Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi için diretmişlerdir. Sonunda bağışları baskın çıkmış Pilatus, onların isteğini yerine getirmiştir. Hz. İsa çarmıha gerilirken arkasında dövünüp ağıt yakan kadınlara; *"Ey Yerusalim kızları, benim için ağlamayın. Kendiniz ve çocuklarınız için ağlayın çünkü öyle günler gelecek ki kısır kadınlara, hiç doğurmamış rahimlere, emzirilmemiş memelere ne mutlu!"* diyecekler. O zaman dağlara, *"Üzerimize düşün ve tepelere bizi örtün diyecekler. Çünkü yaş ağaca böyle yaparlarsa kuruya ne olacak"* demiştir (Resim 11).¹⁹⁶

Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra cesedini Yahudi geleneklerine göre önce baharatlayıp sonra keten beze sarmışlardır. Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğı yere yakın bir bahçede onu mezara koymuşlardır. Ertesi gün hava daha aydınlanmadan Hz. İsa'nın öğrencileri onun dirildiğini görmüşlerdir.¹⁹⁷ Hz. İsa öldükten sonra onun yolundan gidenler kendilerine Hristiyan diyeceklerdir. Hz. İsa Mesih olduğunda otuz yaşlarındaydı. Hz. İsa öğretisini ancak üç senede yaymaya çalışmıştır. Bu durum da Tanrı'nın buyruklarını halka iletmesi çok kısa sürmüştür. Fakat onun bıraktığı işi öğrencileri tamamlayacaktır. Hz. İsa'nın ölümü ve yeniden dirilişini Hristiyanlığın ruhunu oluşturmuştur. Çünkü onlara göre Hz. İsa tekrar yeryüzüne inecektir.

2. 2. 1. Hristiyanlığın Coğrafi Durumu

Hz. İsa, çarmıha gerildikten sonra havarileri önce Yerusalim'de sonra Anadolu'da ve Roma'da Hristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır. Roma'da

¹⁹³ Yuhanna 18/ 28-33.

¹⁹⁴ Luka 22-23/ 6-11.

¹⁹⁵ Luka 23/ 22-24.

¹⁹⁶ Luka 23/ 28-31.

¹⁹⁷ Yuhanna 20/ 10-18.

Hristiyanlık, Güney ve Orta İtalya'da hızlı bir şekilde yayılırken Kuzey İtalya'da daha yavaş yayılmıştır.¹⁹⁸ 4. yüzyılın başlarında Hristiyanların nüfusunun çoğunluğu en çok Makedonya, Ege, Suriye, Ermenistan, Mısır, Kuzeybatı Afrika, İspanya sınırlarındaydı. Roma nüfusunun elli milyonunun yedi milyonu Hristiyan olduğu tespit edilmiştir.¹⁹⁹ İlk Hristiyanlık, Roma'nın İtalya kenti başta olmak üzere birçok önemli merkezlere yayılmıştır. Bu şehirler genellikle ticari ve askeri yollar üzerinde bulunmaktaydı. Birçok kilise cemaati burada kurulmuştur.²⁰⁰

Hristiyanlık, Akdeniz'den Gaule'nin (Fransa), Marsilya limanından yayıldığı tahmin edilmektedir. 3. yüzyılda Gaule'nin birçok şehrinde kiliseler kurulmuş, Hristiyan cemaatleri meydana gelmiştir. İspanya'da ise Hristiyanlık Aziz Paul'un vaazlarında geçmiştir. Aziz İrenee ve Aziz Tertullianus İspanya'da ki Hristiyan topluluklarından ilk kez bahsetmişlerdir. 3. yüzyılda Aziz Cyprianus burada ki kiliselere mektup yollamıştır.²⁰¹

Hristiyanlığın, Germany'a (Almanya) yayılması Aziz İrenee'nin söylemleriyle bilinmektedir. Hristiyanlık, Britanya (İngiltere) Ege denizinden yayılmıştır. En erken Hristiyanlık 1. yüzyılda Kuzey Batı Afrika'da görünmeye başlanmıştır. Mısır'da ise Hristiyanlık, ilk önce İskenderiye'de çok önemli bir yere sahip olmuştur. 2. yüzyıldan itibaren burada yüksek din okulları kurulmuştur.²⁰²

2.2.1.1. Hristiyanlığın Yeruslaim (Kudüs) Tarihi

Hz. İsa'nın Havarileri Hristiyanlığın misyoner yönünü üstlenmiştir. Çünkü onlar Pentikost gününde kendilerine mucizevi bir ruh indiğine inanmışlardır. Hz. İsa'nın öğrencileri kutsal ruhla dolup başka milletlerin dillerini konuşmaya başlamışlardır.²⁰³ Azis Petrus, Hz. İsa'nın hem Mesih hem de Rab olduğunu söylemiştir. Azis Petrus'un konuşmasıyla insanlar ilk kez Hristiyanlığa çağrılmıştır. Bu konuşmadan sonra Azis Petrus, onlardan tövbe etmelerini söylemiş ve Hz.

¹⁹⁸ Karl Bihlmeyer-Hermann Tuchle, *Kilise Tarihi*, C.1, Çev. Altun Göral, Güler Matbaa, İstanbul 1972, s. 31.

¹⁹⁹ Karl Bihlmeyer-Hermann Tuchle, s. 30.

²⁰⁰ Karl Bihlmeyer-Hermann Tuchle, s. 31.

²⁰¹ Karl Bihlmeyer-Hermann Tuchle, s. 31-32.

²⁰² Karl Bihlmeyer- Hermann Tuchle, s. 33.

²⁰³ Elçilerin işleri 2/ 1-4.

İsa'nın adıyla vaftiz olmalarını istemiştir. Böylece ilk Hristiyan cemaati bu şekilde olmuştur.²⁰⁴ Artık havarilerin gözünde Hz. İsa sadece bir peygamber değil aynı zamanda Tanrı sıfatı da bulunmaktadır. Görmekteyiz ki ilk defa Hristiyanlığı yayma girişimi Azis Petrus'un çalışmaları sayesinde olmuştur.

Havarilerinin vaazlarıyla Hristiyanların sayısı gün geçtikçe artmıştır. Yeruşalim'de ki Hristiyanlar dua zamanında hergün mabede gidip Musevi adetlerini sürdürmelerine rağmen özel evlerde toplanıp kendi dualarını “cultes” (kült) etmekteydi. Bu durumu baş kâhin ve Sadukiler eleştirilmeye başlamıştır. Azis Petrus'la Yuhanna tapınakta vaaz verirken tutuklanmış ve yüksek kurulun önüne çıkartılmıştır.²⁰⁵ Ferisiler, Hristiyanların kutsal yasa ve tapınağa karşı geldikleri için onları suçlamışlardır.²⁰⁶ İstefanos, ilk Hristiyan cemaatinde taşlanarak ölen kişi olmuştur. Bu hadiseden sonra Yeruşalim'de ki kiliseye baskı artmaya başlamıştır. Elçiler hariç bütün iman eden Hristiyanlar Yahudi ve Samiriye dağılmışlardır. Dağılan Hristiyanlar gittikleri her yere Hristiyanlığı anlatmaya çalışmışlardır.²⁰⁷ Buradan ayrılan Hristiyanlar; Fenike, Kıbrıs, Antakya'ya kadar gitmişlerdir. Böylece putperest asıllı iman edenlerden bir cemaat oluşmuştur.²⁰⁸

Eusebios, Yeruşalim'de ki kilisenin ilk başına geçen isimin Hz. İsa'nın havarisi olan Alfe'nin küçük oğlu Yakup olduğundan bahsetmektedir.²⁰⁹ Yakup piskoposlar tarafından Yeruşalimde görevlendirildiği sırada Yahudiler'in baskısına maruz kalmıştır. Yakup burada Yahudiler tarafından öldürülmüştür. Böylece Yahudiler tarafından Hristiyanlar ikinci defa saldırıya uğramıştır. Ardından Yeruşalim'de kaos çıkmıştır.²¹⁰

2.2.1.2. Hristiyanlığın Anadolu Tarihi

Hristiyanlığın Anadolu'da ki ilk çıkış yeri Antakya'dır. Çünkü Yeruşalim'de baskı gören ilk Hristiyanlar buralarda ki kiliseyi dağıtıp Fenike, Kıbrıs ve

²⁰⁴ Elçilerin İşleri 2/ 30, 36.

²⁰⁵ Elçilerin İşleri 4/ 1, 21; Karl Bihlmeyer-Hermann Tuchle, s.18.

²⁰⁶ Elçilerin İşleri 6/ 13, 14.

²⁰⁷ Elçilerin İşleri 7/ 54, 8; Renan, s. 174.

²⁰⁸ Elçilerin İşleri, 8/ 1-26.

²⁰⁹ Eusebios s. 38.

²¹⁰ Eusebios s. 58; Josephus, s. 1056.

Antakya'ya gitmişlerdir.²¹¹ Hristiyanlığı yaymak için Barnaba görevlendirilmiş önce Antakya'ya gidip burada ki halka Hristiyanlığı müjdelemiştir. Elçilerin İşleri bölümünde bu durum şöyle anlatılır, “*Barnaba, Saul’u aramak için Tarsus’a gitti. Onu bulunca da Antakya’ya getirdi. Böylece Barnabay’la Saul oradaki iman edenleri bir araya getirip eğittiler. Öğrencilere ilk kez orada ‘Mesihciler’ ismi verildi.*”²¹² Böylece Yahudilerin dışında ilk kez putperstlerden meydana gelen bir Hristiyan cemaati meydana gelmiştir. 52’den 60 yılına kadar Azis Petrus’la birlikte Hristiyanlık Antakya’da iyice kökleşti. Antakya’da kilise kuruldu. Barnabayla Saul burada görevlendirildi. Daha sonra Azis Barnabay’la Saul Selefkkiye’ye gitmişlerdir. Burada bir gemiyle Kıbrıs’a geçmişlerdir.²¹³

Anadolu’da Hristiyanlığın yayılmasında Azis Paulus, hiç şüphesiz en büyük katkıyı yapmıştır. Azis Paulus’un gerçek adı Tarsuslu Saul’dur (Romalı Paulus). İlk önce Hz. İsa karşıtı bir tutum sergilemiştir. Azis Paulus, Hz. İsa’nın Şam’a giden öğrencilerini tutuklayacağı sırada Şam yolunda Hz. İsa’nın silüetini görüp ona iman etmiştir.²¹⁴ Böylece Hristiyanlığı önce Şam’da yaymak istemiştir. Orada Yahudilerin kendisini öldürmeye çalıştığını öğrenince Şam’dan Arabistan’a gitmiştir. Arabistan’da üç yıl kaldıktan sonra Yeruşalim’e dönmüştür.²¹⁵ Orada Hz. İsa’nın bir diğer öğrencisi Barnabay’la arkadaş olmuş ve onun sayesinde Azis Petrus’la tanışmıştır. Azis Paulus, Galatyalılar’a yazdığı mektubunda şu sözleri zikretmiştir; “*Müjdeyi sünnetlilere bildirme Petrus’a verildiyse, sünnetsizlere bildirme işinin bana verildiğini gördüler*” demiştir.²¹⁶ Böylece, Hristiyanlık sadece Yahudilere yayılmakla kalmamış Roma’nın bütün eyaletlerin de putperestlere anlatılmıştır. Pavlus, misyonerlik gezisini ilk olarak Anadolu’ya yapmıştır. Havariler tarafından Anadolu’da Perge (Antalya), Lystres (Konya), Derbe (Karaman) ve İkonyum (Konyum) şehirlerinde vaazlar verilmiştir.²¹⁷ Azis Paulus, 52 ve 56 yıllarında Asya’nın en önemli liman kenti olan Ephesos’a (Efes) gitmiştir (Ek-3).²¹⁸

²¹¹ Elçilerin İşleri 11/ 19.

²¹² Elçilerin İşleri 11/ 23, 24.

²¹³ Elçilerin İşleri 13/ 1, 4.

²¹⁴ Elçilerin İşleri 9/ 1-17.

²¹⁵ Elçilerin İşleri 9/ 20.

²¹⁶ Galatyalılar’a mektup 2/ 7.

²¹⁷ Elçilerin İşleri 13/ 14.

²¹⁸ Elçilerin İşleri 18/ 19.

Azis Petrus, 62 ve 64 yıllarında yazdığı mektupta Pontus, Galatya (Ankara), Kapadokya, Asya ve Bitinya'da ki Hristiyanlara hitap etmiştir.²¹⁹ 1. yüzyılda Yuhanna tarafından Anadolu'da 7 kilise kurulmuştur. Bunlar; Ephesos, Smyrna (İzmir), Pergamon (Bergama), Tiyatira (Akhisar), Sardes (Salihli), Filadelfya (Alaşehir), Laodikeia (Denizli)' dir (Ek-4).²²⁰

3.yüzyılda Doğu Anadolu'da Hristiyanlık Kayseri, Sivas, Erzurum, Urfa, Diyarbakır doğrultusunda yayılmıştır. Havarilerden Thomas ve kardeşi Addai iki yardımcısıyla Urfa'ya gelmiştir. Urfa'nın yerel kralı Abgar Hristiyanlığı kabul etmiştir. Böylece Hristiyanlık Güney Mezapotamya'da ki büyük ticaret yollarına girmiştir.²²¹

2.3.1. Hristiyanlığın Roma'da Yayılışı

Hristiyanlar Roma'da ilk defa Pontus Pilatus'un mektubunda bahsedilmişlerdir. Suriye valisi mektupta Hz. İsa'nın öldükten sonra onun dirildiğini gören insanların olduğunu söylemiştir. Fakat bu insanlar için Hristiyan terimini kullanmamıştır. Hristiyanlar, Roma İmparatoru Tiberius'un konuyu senatoda görüşülmesini istemişlerdir. Fakat senato bu olayı çok önemsememiştir.²²² Tiberius, zamanında Hz. İsa çarmıha gerilmiştir. Yahudi Tarihçisi Flavius Josephus bu dönem hakkında şu bilgileri vermektedir.

(...) 14'te Augustus vefat edince Tiberius Juda'ya vali yardımcısı olarak Pontius Pilatus'u göndermiştir. Sezarya imparator büstleriyle donatılınca halk ayaklanmıştı. Bu dönemde İsa adında bir kişi bilgeliliğiyle ortaya çıkmıştı. Davranışları düzgündü, Yahudi ve diğer milletler onun cemaatine katılmışlardı. Pilatus onun çarmıha gerilmesini emretti. Zira kendisinin Mesih olduğunu iddia ediyordu. İddialara göre üç gün sonra hayata döndü. Hristiyanlar onu bu özelliği ile andılar demiştir.²²³

İlk Hristiyanların mevcut sayısı çok az olduğu görülmektedir. Bu durumda Yahudiler'in “ulus” Hristiyanlar'ın “mezhep” olduğu unutulmamalıdır. Bu yüzden Yahudiler, kendi has ırkı ve dini kurallarını sürdürürken suçlu görülmemişlerdir.

²¹⁹ Petrus 1/ 1,5.

²²⁰ Vahiy 1/ 11.

²²¹ Schimmel, s. 34- 37.

²²² Tertullianus, *Apology*, s. 29.

²²³ Josephus, s. 977.

Hristiyanlar için bu durum farklıydı. Onlar Yahudi geleneklerinin dinsel kurumlarını bozan ve sayıları hızla artan isyancı bir grup olarak görülmüşlerdir.²²⁴

37-41 yıllarında Roma'da hüküm süren İmparator Caligula kendi heykellerini kentlere koydurmuştur. Böylece Roma'da yaşayan bir tanrı gibi halkının ona tapmasını istemiştir. Jüpiter tapınağını genç Caligula tapınağı olarak değiştirmiştir.²²⁵ Bu durum Yahudiler'in tepkisine neden olmuştur. 41'de başa İmparator Claudius geçmiştir. Bu dönemde Hristiyanlar, Musevilikten ayırt edilmemiştir. Hristiyanlara İlk büyük zulüm 64' te Roma İmparatoru Nero zamanında başlamıştır. Bu dönemde Hristiyanlar tutuklanıp idam ettirilmiştir. Bazıları ise eğlence için arenada vahşi hayvanlarla dövüştürülmüştür. Roma tarihçisi Tacitus, Nero'nun Hristiyanlara acımasız işkenceler uyguladığını söylemiştir. Nero, Hristiyanların şehri ateşe verdiğini söyleyerek onları isyancı bir grup olarak nitelendirmiştir. Köpekler tarafından bu insanlar parçalanırken Hristiyanları izleyen seyirciler onlarla eğlenip alay etmişlerdir. Ölen Hristiyanların cesetleri gece şehrin aydınlanması için yakılmıştır.²²⁶ Aziz Paulus, kılıçla kafası kesilmiş, Aziz Petrus ise çarpmıha gerilmiştir.²²⁷

70 yılında Roma İmparatoru Vespasianus zamanında Yahudi isyanı baş göstermiştir. Vespasianus, Davud soyundan herkesin öldürülmesini emretmiştir. Yeruşalim'deki kutsal tapınak yıkılmış sadece bir duvar ayakta kalmıştır. Roma İmparatoru Domitianus zamanında Hristiyanlara zulümler devam etmiştir. 81-96 yıllarında Aziz Yuhanna'na Romalılar tarafından Ege'nin Patmos Adasında sürgüne gönderilmiştir. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra Efes'e geçerek orada ölmüştür.²²⁸

98-117 yılları arasında Roma İmparatoru Traianus zamanında Hristiyanlar çalışmalarından vazgeçmemişlerdir. İmparator Traianus, Davud soyundan gelen herkese baskı ve şiddet yapmıştır. İmparator Traianus, Hristiyanların gün

²²⁴ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü*, Çev. Asım Baltacıgil, Bilim ve Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul 1986, s. 530.

²²⁵ Josephus, s. 1009-1010.

²²⁶ Tacitus C. 15, s. 250.

²²⁷ Eusebios, s. 61.

²²⁸ Eusebios, s. 79.

ağarmadan kalkıp ilahi söylemelerinden rahatsız olmuştur. Bu yüzden Hristiyanların ilahilerini yasaklamıştır.²²⁹ Hristiyanlar bu dönemde Roma'nın bütün eyaletlerine dağılmışlardır. Pontus, Galatia, Kapadokya, Asya, Bithynia'da kiliseler kurulmaya başlamıştır. Kilise kurma görevini üstlenen bu insanlar, çok sıkı bir disiplin içerisinde çalışmalarını yürütmüştür. Bu görevi üstlenecek kişilere de “*asker*” denilmiştir. Aziz Timotheus, Ephesos'ta; Aziz Titus, Girit'te; Aziz Linus'ta Aziz Petrus'tan sonra Roma kilisesinin başına geçen kişi olmuştur. Korinthos kilisesinin başında Aziz Dionysios bulunmuştur.²³⁰

117-138 yıllarında Hadrianus Roma imparatoru olmuştur. Bu dönemde tekrar Yahudiler'in isyanı baş göstermiştir. Yerusolim'e çok uzak bir yer olmayan Bithara kentinde savaş patlak verince bu kent Roma tarafından kuşatılmıştır. İsyancılar kuşatmada daha fazla dayanamayıp teslim olmuşlardır. Hadrianus, buradan Yahudileri kovmuştur. Birçok Yahudi eziyete uğrayıp binlercesi esir ve köle olarak satılmıştır. Yahudiye anlamına gelen Judea'nın ismi değiştirerek “*Syria Palaestina*” yapılmış başına Roma valisi atanmıştır.²³¹ Böylece kent Roma'nın kolonisi olmuştur. Bu dönemlerde sahte Mesihler ortaya çıkmıştır. Örneğin; Barcabbas, Barcophus ve Karpokrates adında ki yalancı mesihler gibi. Gnostik felsefesi bu dönemde yaygınlaşmış olup bu durum Hristiyanlar için kötü bir şöhrettir. Daha sonra da bir takım sapkın akımlar daha ortaya çıkmıştır.²³²

150 yılında Hz. İsa'nın on iki havarisi ölmüştür. Hristiyanlığın savunuculuğunu ise havarilerin öğrencileri yürütmüşlerdir. Bu öğrenciler daha sonra kilise tarafından kilise babaları olarak anılacaktır. Hz. İsa'nın havarilerinin aktardıkları öğretiler nakil yoluyla diğer Hristiyanlara anlatılmıştır.²³³ Hristiyanlara karşı suçlamaları önlemek için *apolojist* denilen Hristiyanlığın savunucuları ortaya çıkmıştır. Apolojistler, Hristiyanlığa karşı suçlamaları felsefi yanıtlarla cevaplamışlardır.²³⁴ Roma'da kilise önderleri pagan felsefesine, bilimine ve retorik konuşmaya ilgi duymuşlardır. Böylece Hristiyanlık inancı felsefe alana da girmiştir.

²²⁹ Tertullianus, *Apology* s. 11

²³⁰ Eusebios, s. 67.

²³¹ Akşit, s. 204.

²³² Eusebios, s. 103.

²³³ Eliade, s. 419.

²³⁴ Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, Ensar Neşriyat Basım, İstanbul 2010, s. 345.

Hristiyanlığın etkisiyle edebiyat ve bilimde sapkın akımlar ortaya çıkmıştır. Örneğin; kilise geometriyi araştırmak istediğinde yerin ölçüsünü alırken gökyüzünü incelemeyi unutmuştur.²³⁵ Bu duruma atıf olarak Yeni Çağ'a kadar dünyanın düz olduğuna inanan kilise, Galileo Galilei'nin "*dünya yuvarlaktır*" demesini hiçe sayarak onu yargılamıştır. Coğrafi keşiflerle dünyanın yuvarlak olduğu kanıtlanmıştır.

Aziz Basileios da pagan edebiyatını eleştiren bir makale yazmıştır. Pagan şiirlerinde kardeş kardeşe düşmüştür. Çocuklar yine anne ve babalarıyla savaş halindedir. Tanrılar zina etmekte, insanlarla aşk yaşamaktadır. Hayvanlarla yaşanan ilişkiler açık açık yazılmakta olup insanı okurken utandırmaktadır.²³⁶ Tanrıların züppelik yapması zinayla aynı şey gören Basileios Hristiyanlar için pagan edebiyatının erdem olup olmadığını sorgulamıştır.²³⁷ Yukarıda ki anlatılara göre Aziz Basileios kiliseye göre Yunan edebiyatını eleştirmiştir. Bu eleştiriler Orta Çağ'ı başlatsa da daha sonra Rönesans'la Avrupa, Yunan ve Roma kültürüne geri dönüş yapmıştır. Böylece Avrupa, cehaletten kurturmuş olacaktır.

161-180 yıllarında İmparator Marcus Aurelius zamanında Stoa felsefesi yaygınlaşmıştır. Stoa felsefesi bu dönemde Hristiyanlığı etkilemiştir. Fakat kilise Stoa felsefesine karşı Hristiyanlığı korumaya çalışmıştır. Roma İmparatoru Marcus Aurelius, Hristiyanları kargaşa çıkaran bir topluluk olarak gördüğünden onlara baskı ve şiddeti devam ettirmiştir.²³⁸ Hristiyanlığı seçenler vaftiz oldukları için imanı yaymaktan sorumlu tutulmuşlardır. Bu süreçte erkek kadın birçok kişi ölmüştür.²³⁹

180-192 Roma İmparatoru Commodus zamanında Hristiyanlığın her ulustan inananı olmuştur. Bu karşı koyulmaz durumu önlemek için Roma her türlü eyleme başvurmuştur. 193-211 yılları arasında İmparator Septimius Severus zamanında Hristiyanları ilgilendiren bir yasa hazırlanmıştır. Bu yasa Hristiyanlığa yeni geçenleri ilgilendirmekteydi. Severus'un yumuşak yasaları Hristiyanların biraz

²³⁵ Gibbon, s. 521.

²³⁶ Basileios, "Yunan Edebiyatının Nasıl Okunacağı Konusunda Gençlere Söylev", s. 17.

²³⁷ Basileios, "Yunan Edebiyatının Nasıl Okunacağı Konusunda Gençlere Söylev", s. 24.

²³⁸ Gibbon, s. 560.

²³⁹ Karl Bihlmeyer-Hermann Tuchle, s. 39.

rahat hareket etmesine olanak sağlamıştır. Artık Hristiyanlar, özel evlerde ve yapılarda toplanıp serbestçe kiliselere papaz atayabilir hale gelmişlerdir.²⁴⁰

Hristiyanlığın olgunlaşmasına Yunan ve Roma inanç sistemi önemli bir rol oynamıştır. Bunun nedeni Hristiyan olanların genellikle putperestlikten dönme kimseler olmasından kaynaklanmıştır. Kiliselerde Mitra külüne benzeyen ayinler yapılmıştır. Kiliselerle beraber buralardaki kilise şefleri Hristiyanlık dininin yayılması için Hristiyan öğretilerini yazıya geçirmişlerdir. Görmekteyiz ki bu metinler Yunanca kaleme alınmıştır.²⁴¹ Putperestlikten geçen terimler kendini Hristiyanlıkta göstermiştir. Örneğin; Avgur ve Babilerden gelen çığır falına bakan kâhinlere *pontifeks* ismi verilmiştir. Hristiyanlıkta *pontifex maximus* adıyla papanın unvanı olarak kullanılmıştır. M. Ö. 520 yılında Sibylla kökenli fal kitapları Roma'ya getirilmiş ve Roma'nın dini ayinlerine girmiştir. Sibylla'lar Hristiyanlıkta Tanrı'nın sözlerinin en eski zamanlardan beri bildiren ermiş kadınlar olarak nakledilerek Latince Hristiyan ilahilerinde bile yer almıştır.²⁴²

“*Kahr gün! O gün*

Ki şahidi Nebi ve kâhin kadın

Dürülecek hesabı küllü yüzyılların!”²⁴³

Mitra kültü, insanların dünyevi nefisleri bastırarak kalbin temizliğini ön plana çıkarmayı amaçlayan Hristiyanlığın öğretisiyle eş değerde görülmüştür.²⁴⁴ Hristiyanlığın yayıldığı sırada hiç şüphesiz Mitra kültü Hristiyanlığın en güçlü rakibi olmuştur. Hristiyan din adamları 2. ve 3. yüzyılda Mitra kültünü Hristiyanlıktan ayırmaya çalışmışlardır. Fakat Mitra kültünün Hristiyanlık inancıyla birçok ortak noktası bulunmuştur. Örneğin; Mitra'nın 12 gezegeni simgelemesi ile Hz. İsa'nın 12 havarisinin olması, 25 Aralık Mitra ile Hz. İsa'nın aynı günde doğması ve vaftiz geleneği gibi benzerlikler bu duruma birer örnek mahiyetindedir. Mitra kültü 312 yılında etkisini yavaş yavaş Roma'da yitirmeye

²⁴⁰ Gibbon, s. 561; Bk. *Codex, Geg.* 1/ 2, 14.

²⁴¹ Ö. Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, Ege Matbaa, İstanbul 1958, s. 234.

²⁴² Schimmel, s. 55.

²⁴³ Celano, s. 37: Celano 13. yy'da yazmış olduğu ilahidir. *Dies Irae “Dies Irae! Dies İlla, Solvet saeculum in favilla: Teste David cum Sibylla!”*.

²⁴⁴ Doğrul, s. 79.

başlamıştır.²⁴⁵ 2. yüzyıldan itibaren rahipler yani “*prebytleni*” kiliseyi tek temsil eden sınıfı oluşturmuşlardır. Ondan sonra ise havarileri temsil eden piskoposlar gelmiştir. Böylece kiliselerde piskoposlar sayesinde haberleşme sağlanmıştır. Bu bir çeşit oligarşi halinde evrenselleşmiş olup kendi aralarında kuralları, disiplini ve ceza yöntemi olan, inancı sorgulayan bağımsız birer dini yapıyı meydana getirmiştir.²⁴⁶

Roma İmparatoru Decius zamanında 201-251 yıllarında İskenderiye’de Hristiyanlara baskı yapılmıştır. Bir müddet Roma imparatoru bu baskılara ara vermiştir. Çünkü ülkede iç savaş çıkmıştır. Fakat iktidar değişince baskılar devam etmiştir. Roma, Hristiyanları kamu hizmetinde çalıştırmıştır. Hristiyanlar imparator adına kurban kesmeye zorlanmışlardır. İmparator adına kurban kesmeyenler öldürülmüşlerdir. Kurban kesmemenin cezası vatana ihanete eş değer sayılmıştır. Bu sebeple birçok Hristiyan baskı ve zulme maruz kalmışlardır. Bazı Hristiyanlar ise ölmek için Hristiyan olduklarını inkâr etmişlerdir. Bazı Hristiyanlar ise inançlarından vazgeçmeyerek direnmeye çalışmışlardır.²⁴⁷

Hristiyanlar, artan baskı ve zulümler sonucunda kimliklerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Hristiyanlar birbirlerine Hristiyan olup olmadıklarını bile sormaya çekinir hale gelmişlerdir. Çünkü her an bir Romalı muhbir tarafından ihbar edilme tehlikeleri vardır. Bu yüzden kendi aralarında bir işaret oluşturmuşlardır. Bu işaret balık şeklini andırmıştır. Bir Hristiyan tanımadığı birine rastlarsa bir duvara ya da kâğıt parçasının kenarına eliyle ya da kumun üzerine ayağıyla balık resmi çizmiştir. Diğerleri de Hristiyan olduğunu onaylamak için aynı hareketi yapmıştır. Bu saklanış onları Roma şehirlerinde gizli geçitler yapmaya itmiştir. Bu gizli geçitlere *katakomp* denilmiştir. Günümüzde ise Roma şehirlerinin altında katakomplarda Arkeologlar tarafından yapılan çalışmalarda duvarda balık resmi, Hz. İsa tasviri ve Hristiyan mezarları bulunmuştur.²⁴⁸

²⁴⁵ Eliade, s. 372.

²⁴⁶ Challaye, s. 203.

²⁴⁷ Eusebios, s. 170-172.

²⁴⁸ Baur, s. 256.

251 yılında Gallus başa geçmiştir. Gallus ve diğerleri kısa süre iktidarda kaldıktan sonra yerine Valerianus ve oğlu Gallienus geçmiştir. Valerianus döneminde 253-260 yılında Hristiyanlarla yakın ilişkiler kurulmuştur. Roma İmparatoru Valerianus Galyalılar tarafından esir alındıktan sonra oğlu ülkeyi yönetmiştir. Bu dönemde Hristiyanlar artık kendi mezarlıklarını kullanabilmişlerdir.²⁴⁹

260 yılında Valerianus, Persler tarafından kaçırılınca oğlu Gallienus başa geçmiştir. Bu dönemde Hristiyanlara zulümler azalmıştır. Fakat Hristiyanlar bir başka problemle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde Hz. İsa'ya karşı suçlamalar artmıştır. Kilise meclisi bir araya gelerek Hristiyanlık meseleleri hakkında konuşmuşlardır. Burada Hristiyanlığı yıpratmak meseleleri kendi aralarında çözüme kavuşturmayı amaçlamışlardır. Bunlardan “*Caesaria kentinin ünlü piskoposu Firmilianus ve Theotekhnus, Pontus kilisesinden Gregorius ve Athenodorus, Tarsus'tan Helenus, Iconium'dan (Konya), Nicomas, Yerusalım'den Hymeneus, Bostra'dan Maximus ve diğer birçok piskopos aralarında bu konuları tartışmışlardır*”.²⁵⁰

303 yılında Roma'da İmparator Diocetianus zamanında Hristiyanlara karşı tekrar baskı ve şiddet uygulanmaya başlanmıştır. Romalılar'ın Mart ayı olarak adlandırdıkları Dystrus ayında Hristiyanlar Hz. İsa adına şölen düzenlemişlerdir. Bu dönemde imparator, bütün kiliselerde kutsal yazıların yakılacağını ve Hristiyanlıktan vazgeçmeyenlerin hapse atılacaklarını belirtmiştir.²⁵¹ On yıl boyunca Britanya'dan Arabistan'a kadar Roma'nın her yanında Hristiyanlar zulüm görmüşlerdir. Genellikle Roma'nın doğu eyaletlerinde Hristiyanlara karşı zulümler daha uzun sürmüştür. Hristiyan köy ve kasaba toplu ateşe verilerek yakılmıştır. Filistin ve Fenike'de Hristiyanlar vahşi hayvanların önüne atılmışlardır.²⁵² Mısır'da ise Hristiyanlar çarmıha gerilmişlerdir.²⁵³

²⁴⁹ Eusebios, s. 188-189; Gibbon, s. 564.

²⁵⁰ Eusebios, s. 199-200.

²⁵¹ Eusebios, s. 180; Karl Bihlmeyer-Hermann Tuchle, s. 57.

²⁵² Eusebios, s. 215.

²⁵³ Eusebios, s. 216.

Hristiyanlığın Roma'da yayılışında sosyal değişimler siyasi tarihle ayrı düşünülemez. Hristiyan cemaatte genellikle terk edilmiş insanlar bulunmaktaydı. Çünkü Roma'nın ekonominin iyice bozulmasıyla kilise, halka yardım yapmaya başlamıştı. Roma baskının arttığı dönemde Hristiyan şehitlerin cesareti etkileyiciydi. Salgın ve isyan gibi olağanüstü durumlarda cesetleri gömen ve halka yiyecek temini yapan din adamları bulunmaktaydı. Roma vatandaşı Hristiyan cemaati içiresinde kendini daha güvencede hissetmişlerdir.²⁵⁴

Roma imparatorluğunun yönetimi git giden zorlaşmıştır. İmparator Diocletianus bunu kolaylaştırmak için Roma'yı doğu ve batı olarak ikiye ayırmıştır. Doğu ve Batı'nın başına bir tane daha imparator atayıp ülke yönetimine yardımcı olacakları biçimde örgütlemiştir. Atanan imparatorlara yardımcı imparator denilecektir. İmparator Diocletianus Doğuyu alarak başkenti Doğu Roma'nın başkentini Nikomedia (İzmit-Kocaeli) yapmıştır. Onun yardımcı imparatoru olan Galerius, Yunanistan ve Balkanlar'ın yönetimini almıştır. İmparatorluğun Batısında Maximinus ve onun yardımcı İmparatoru Constantinus Chlorus olmuştur. Batı Roma'ya Britanya, Galler ve İspanya bölgesi verilmiştir. İmparator Diocletianus Hristiyanlara baskı yapmasa da yardımcı imparator Galerius, Hristiyanları hiç sevmemekteydi. Hristiyanların baskı görmedikleri tek yer Constantinus yönetimindeki yerd. Hristiyanlar bu imparatora çok saygı duymuşlardır. Constantinus, Hristiyanların kiliselerini yıkmamış, onlara zulüm etmemiştir.²⁵⁵ Yardımcı İmparator Maximinus kentlere putperest rahipler atayarak onları devlet tarafından korunmasını sağlamıştır. Putperestlere bazı memuriyetler verilmiştir. Hristiyanlar yerlerinden edilmiş, kutsal kitaplar toplanılmaya başlanmıştır.²⁵⁶

Romanın Doğusunun yönetimini üstlenen yardımcı İmparator Galerius 311'de ölünce Maximianus'un oğlu Maxentius Roma'nın Doğusunu yöneten İmparator Constantinus'la savaşmaya başlamıştır. Daha sonra Constantinus, Maximianus'u Massilia'da (Marsilya) yenmiş ve öldürmüştür. Hristiyanlar imparator Maximianus'un ölümünden sonra rahatlamışlardır. İmparator Constantinus, yeni

²⁵⁴ Peter Brown, *Geç Antik Çağ'da Roma ve Bizans Dünyası*, Çev. Turhan Kaçar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 40.

²⁵⁵ Eusebios, s. 222-223; T. Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilge Altınok, Göçebe Yayınları, İstanbul 1998, s. 16.

²⁵⁶ Eusebios, s. 234.

birçok kilise inşa ettirmiştir. Kiliseler bu dönemde çok önemli hale gelmiştir. Burası Hz. İsa'nın resimleriyle ve kutsal ruhla şekillendiği söylenmektedir. Burada tahta koltuk ve başka hediyelerde bulunmuştur.²⁵⁷ Günümüz anlamında kilise görüntüsüne kavuştuğunu söyleyebiliriz.

313 yılında İmparator Costantinus ve Licinius, Milona kentinde kilise babalarıyla bir araya gelmiştir. Artık kimse inançlarından dolayı zulüm görmeyeceğine karar verilmiştir. Hristiyanlar serbestçe inançlarını yerine getirebileceklerdir. Hristiyanların malları önceden kamulaştırıldığı için şimdi malları onlara temin edilecektir. 313'te Licinus, Constantinus'un üvey kızı Constantia ile evlenmiştir. Böylece bu iki yönetici arasında akrabalık bağları da güçlenmiştir. Fakat bu dostluk çok uzun sürmemiştir. Costantinus kayınbiraderini Bassianus'u yardımcı imparator ataması Licinus'la arasını açmıştır. 316 yılında Licinus'u saf dışı bırakmak için Balkanlarda onun üzerine yürümüştür. Bu çarpışmalarda Constantinus üstün gelse de Licinus geri çekilerek tam bir yenilgi almaktan kurtulmuştur. 317'de Sedica'da (İspanya'da) bir antlaşma yapılmıştır. Constantinus daha sonra Roma topraklarını çocuklarına paylaşmıştır. Licinius'ta Hristiyanlara hoş görünmek için onlara çok iyimser davranmıştır. Constantinus, bu durumu şüphe içerisinde karşılamıştır. Gotlarla çarpışan Constantinus, Licinus'un egemenliği altındaki toprakları tehdit edince iki imparator arasında savaş çıkmıştır. Yapılan savaşlarda Constantinus galip gelip tek başına Roma imparatoru olmuştur.²⁵⁸

Constantinus'un başkenti Roma'dan Byzantion'a taşımıştır. Buranın başkentini kendine ithafken Constantinapolis yapmıştır. Pazar günü Hristiyanlıkla beraber resmi gün ilan edilip din adamları ve kiliseye bağış yapılması sağlanmıştır. Roma'nın Batısı ve köylerde halen putperestliğe bağlı kimseler bulunmuştur. Putperestlere kendi mabetleri yasaklanmıştır. Roma, paralarında putperest semboller kaldıysa da zamanla haç ve Mesih'in resimleri eklenmiştir. 324'te yüksek memuriyetlere Hristiyanlar getirilmiştir.²⁵⁹ 350 yılında putperestlere "pagan" ismi verilmiştir. Bu terim köylü anlamına gelen pagus'tan türetilmiştir.

²⁵⁷ Eusebios, s. 239- 243.

²⁵⁸ Eusebios, s. 265-267.

²⁵⁹ Karl Bihlmeyer-Hermann Tuchle, s. 62.

375-383'te Pontifex Maximus unvanı ve elbisesi reddedilmiştir.²⁶⁰ Tüm bunlar yaşanırken Hristiyanlığa geçmede direnen birkaç putperetler de bulunmuşlardır. Örneğin; 411 yılında pagan bir filozof olan Proklos rüyasında tanrıça Athena'yı görmüştür. Athena, ona; Roma'da tanrıçasını barındırıp barındırmayacağını sormuştur. Athena aslında Hristiyanlığa karşı direnç gösterenlerin simgesi olmuştur. 4. ve 5. yüzyılda pagan filozoflar Ege kıyılarında ki kentlerde görülmüşlerdir. Bu insanlar kendilerine "*Helenler*" inançlarına "*Helenizm*" demişlerdir. Grek bilgeliğinin kalesini yeniden onarmaya çalışmışlardır. 6. yüzyıla kadar Helenler Hristiyanlara karşı koysalar da zamanla sayıları azalmıştır. Helenler, Atina'nın, İskenderiye'nin sayısız küçük merkezlerinde ki okullarda ders vermeye devam etmişlerdir. Hristiyanlık yükselirken bilimde düşüş aynı doğrultuda yaşanmıştır.²⁶¹ Pagan filozoflara göre; "*evren tek bir yüce tanrı tarafından yönetilmekteydi*". Bu tanrı sözle ifade edilemezdi. Fakat bu tanrı yeryüzünde ki geleneksel inancın birçok tanrısının yardımını alıyordu. Bu tanrılar onun yardımcısı ruhları olarak düşünülmüştür. Yine bu tanrılar imparatorluğun dört bir yanına yayılan valilerdi. Bu tanrılar insanoğlunu, şehirde ve özelde korurlardı.²⁶²

391 yılına gelindiğinde ise Hristiyanlık Romanın resmi dini olmuştur. Putperestlik Batıda olduğu gibi Doğuda da etkisi azalmaya başlamıştır. 388'de birçok putperest mabet yıkılmıştır. Putperestler memurluktan atılmıştır. 423'te Roma'da Putperestliğin kalmadığı açıklanmıştır.²⁶³ Önceleri Hristiyanlara yapılan zulüm zamanla putperestlere yapılmaya başlamıştır. Putperestlik zamanla yok olurken Hristiyanlık Roma'da altın çağını yaşamıştır.

²⁶⁰ Karl Bihlmeyer-Hermann Tuchle, s. 68.

²⁶¹ Brown, s. 42-43.

²⁶² Brown, s. 29.

²⁶³ Karl Bihlmeyer-Hermann Tuchle, s. 73.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HRİSTİYANLIK DÖNEMİNDE ROMA'DA KADIN

3.1.1. Tek Tanrılı Dinlerde Kadın

3.1.1. Yahudi Toplumunun Kadına Bakışı

Hz. İsa'nın kadınlara verdiği değerin niteliğini anlamamız için ilk önce Yahudi toplumunda kadının konumunu anlamamız gerekmektedir. Çünkü Hz. İsa'nın Yahudi bir coğrafyada peygamberliğini yaymaya çalıştığını görmekteyiz. Bu durumda toplumun sosyal yapısına biz bir göz atmalıyız. Roma'da ayırım yapılmadan Musevilerin hepsine Yahudi denilmiştir.²⁶⁴ Iuvenalis, Yahudiler'in kutsal gökyüzüne inandıklarından, domuz eti yemediklerinden, sünnet olduklarından ve Roma yasası yerine kendi şeriatlarına göre hareket ettiklerinden bahsetmiştir.²⁶⁵ Görmekteyiz ki Yahudiler'in İbranice yazılmış "*Tevrat*" merkezli bir yaşam sürdürdükleri bilinmelidir.

Hz. Musa'dan önce Yahudiler çadırda yaşayan göçebe bir topluluktur. Her kabile, aile ve klanlara bölünmüştür. Klanlar anne tarafından soya bağlanmıştır. Kadınlar, çocuklarına ad verebilir, kendi ailesinin yanında kalabilirdi. Kadının kocası eşini arada bir görebilirdi. Hz. Musa zamanında Yahudiler'in anaerkil bir topluluk olduğunu görmekteyiz. Zamanla Yahudi toplumu anaerkil yapıdan ataerkil bir yapıya geçmiştir.²⁶⁶ Öyle ki Tevrat; "*kocana istek duyacaksın seni o yönetecek*" demektedir.²⁶⁷ Burada anladığımız kadarıyla kadın kocasının hükmü altında yaşamını sürdürmüştür. Yahudi toplumunda kadınların yerinin ev olduğunu görmekteyiz. Fakat Yahudiler' de meslek kollarına ayrılan kadınlar da mevcuttur. Bunlar ebelik, gıda satıcılığı ve çiftçilik gibi mesleklerini icra ederlerdi. Fakat evin reisi babaydı ve eşinin masraflarını karşılamakla yükümlüydü. Örneğin; gıda, barınma, kıyafet, takı gibi şeyleri karşılardı. Ayrıca Yahudi kadınları hamama

²⁶⁴ Challaye, s.122: "*Kuzey Krallığa*" ve bünyesindeki kabilelere de İsrail denilmiştir. Kenan ülkesinin yerlilerine İbrani, "*Güney Krallığı*" veya "*Yahuda*" ülkesindekilere de "*Yahudi*" denilmiştir.

²⁶⁵ Iuvenalis, s. 166.

²⁶⁶ Chalayye, s.129.

²⁶⁷ Yaratılış 3/ 4.

gidip, akrabalarını ziyaret edebilirlerdi. Aile törenleri ve cenaze merasimlerine katılabilirlerdi. Hatta şarap bile içebilirlerdi. Roma’da olduğu gibi kız çocukları daha az istenmekteydi. Yahudi bir babanın çocuklarına bir meslek ve İbranice öğretme zorunluluğu vardır. Yahudi ailelerinde çocuklarını okutmak isteyenler ilkokuldan sonra Midraş (kutsal yazıları yorumlama) okulunda onların eğitimine devam ettirebilirlerdi. Eğitim için belli bir mekâna ihtiyaç duyulmazken onlara hukuk ve bilgelik eğitimi verilirdi.²⁶⁸ Evde kalan Yahudi kadını evin annesiye sabah erkenden kalkıp ateşi yakardı. Genellikle kadınlar fırında ekmek yaparlardı. Evin büyük kızı kuyudan su taşırdı. Yahudi kadınları ve kızları günlük işlerden sorumluyken baba tarlada çalışıp genç erkekler ailenin hayvanlarına bakarlardı.²⁶⁹

Yahudiler’in kendilerine has ceza yöntemleri mevcuttur. İslam’da Recm olarak bilinen taşlayarak öldürme Yahudiler’ de çok yaygındır. Zinanın cezası da taşlanarak ölümdür.²⁷⁰ İncil, bu duruma atıf yaparak Hz. İsa’nın taşlanmaktan kurtardığı kadından bahsetmiştir.²⁷¹ Zina edenin meydana çıkarılarak taşlanması, aslında içinizden birisi zina etmeye kalkışırsa sonunuz böyle olacak mesajı verilmek istenmiştir.

Yahudiler’in dul kalan kadınlarıyla ilgili bazı yasaları da mevcuttur. Örneğin, birlikte oturan kardeşlerden biri oğlu olmadan ölürse, dul kadın kayınbiraderiyle evlenebilirdi. Böylelikle İsraililer’ in soyunun devam etmesi sağlanmış olurdu. Bu bir yaptırımdır.²⁷² Ayrıca Yahudiler’de çok eşlilik de mevcuttur. Örneğin; Tevrat’ta “*Esav karılarını, oğullarını, kızlarını evindeki bütün adamlarını, hayvanların hepsini Kenan ülkesinden aldığı malların tümünü alıp kardeşi Yakup’tan ayrıldı, başka bir ülkeye gitti*” ifadelerinde Esav’ın birden çok eşinin olduğu görülmektedir.²⁷³ Fakat Yahudiler’in aksine Hristiyanlık tek evliliği tercih etmiştir.

Yahudiler’de boşanmak ise erkeğe verilen bir haktır. Tevrat’ta bu durum şöyle anlatılmıştır. “*Eğer bir adam evlendiği kadında yakışsız bir şey bulur bundan*

²⁶⁸ Breneer, s. 56.

²⁶⁹ Tim Dowley, *Life in Bible Times*, Ed. Lion Hudson, Oxford, London 2010, s. 10.

²⁷⁰ Yasa 22; 23.

²⁷¹ Yuhanna 8/ 1-11.

²⁷² Yasa 25/ 5-6.

²⁷³ Yaratılış 35, 36/ 6.

*ötürü ondan hoşlanmaz ve onu evinden kovarsa, kadın adamın evinden ayrıldıktan sonra başka biriyle evlenirse, ikinci kocası da ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp verir, onu evinden kovarsa ya da ikinci adam ölürse, kadını boşayan ilk kocası onunla tekrar evlenemez. Çünkü kadın kirlenmiştir” denilmektedir.*²⁷⁴

Yahudi toplumuna baktığımızda kadınların kılık kıyafetlerinin nasıl olacağı Tevrat'ta belirtilmiştir. “*Kadın erkek giysisi, erkek de kadın giysisi giymesin. Tanrınız Rab bu gibi şeyleri yapanlardan tiksindir*” buyrulmuştur.²⁷⁵ Tevrat'ta bir diğer ifade şöyledir; “*Rebeka İshak'ı görünce deveden indi. İbrahim'in uşağına“tarladan bizi karşılamaya gelen şu adam kim diye” sordu. Uşak, “Efendim” diye karşılık verdi. “Rebeka peçesini alıp yüzünü örttü”* şeklindedir.²⁷⁶ Yahudi kadınlarından bekâr olanların yüzlerine peçe taktığı evlilerin ise sadece başlarını kapattığı bilinmektedir. Yahudi kadını yün, pamuk ya da ketenden ayağa kadar inen tunikler giyerlerdi. Tunik genelde mavi renkte olup kemerle bel kısmı tutturulurdu. Ayaklarında ise erkekler gibi sandaletler bulunurdu. Genellikle bileklerinde veya bileklerinin üstünde bilezikler dâhil olmak üzere çok sayıda mücevher bulunmaktaydı. Kadınlar ayaklarına hal hal ve kulaklarına da küpe takarlardı. Yahudi kadınların saçları uzundu ve sık sık örtülerle kapatılırdı.²⁷⁷

3.1.2 İncil'e Göre Hz. İsa'nın Yahudi Kadınlara Bakışı

İncil Hz. İsa'nın kadınlarla olan hikâyelerine çok sık yer vermiştir. Hikâyeler genellikle hor görülen kadınların üzerinden anlatılmıştır. Örneğin; Mecdelli Meryem'in hikâyesi bu duruma bir örnek niteliğindedir. Aslında Mecdelli Meryem anlatılanlara göre zengin bir fahişedir. Mecdelli Meryem hakkında İncil anlatıları şu şekildedir. Bir gün Ferisiler'den birinin evine giden Hz. İsa o gece insanlar tarafından günahkâr diye adlandıran bir kadınla karşılaşmıştır. Kadın Hz. İsa'nın eve geleceğini duyunca, Hz. İsa'ya bir kap içinde güzel kokulu yağ getirmiştir. Sonra kadın Hz. İsa'nın ayaklarına kapanarak ağlamıştır. Gözyaşları Hz. İsa'nın ayaklarını ıslatmıştır. Ayaklarını kurulamak için saçlarını kullanmıştır. Ayaklarını

²⁷⁴ Yasa 23, 24/ 1-4.

²⁷⁵ Yasa'nın Tekrarı 22/ 5.

²⁷⁶ Yaratılış 24/ 64-65.

²⁷⁷ Yeşaya 3/ 16-24; Dowley, s. 5.

öpüp onlara yağ sürmüştür. Ev sahibi Ferisili adam, Hz. İsa'ya; “Eğer sen bir peygamber olsaydın bu günahkâr kadının sana dokunmasına izin vermezdin” demiştir. Hz. İsa'nın cevabı çok manidardır. “Bu kadını görüyor musun, ben senin evine geldim. Ayaklarımı yıkamak için bana su vermedin. Bu kadın ise ayaklarımı gözyaşlarıyla ıslatıp saçlarıyla sildi. Sen beni öpmedin ama bu kadın eve girdiğimden beri ayaklarımı öpüp duruyor. Sen başıma zeytinyağı sürmedin, ama bu kadın ayaklarıma güzel kokulu yağ sürdü” demiştir. Sonra ise kadının günahlarını bağışlamıştır. Hz. İsa'yla birlikte sofrada oturanlar kendi aralarında “Kim bu adam? Günahlarını bile bağışlıyor!” şeklinde konuşmaya başlamışlardır. Hz. İsa ise kadına “İmanın seni kurtardı, esenlikle git” demiştir.²⁷⁸

Mecdelli Meryem gibi günahkâr bir kadının bağışlanıp Hz. İsa'nın yanında yer alması ve onun sadık bir öğrencisi olması Hz. İsa tarafından Yahudi şeriatına bir manifesto olmuştur. Bu durumda isimleri zikredilmeyen birçok kadın mevcuttur. Hz. İsa'nın yanından ayrılmayan Mezdelli Meryem'in Hz. İsa'nın dirilişini gören ilk kişi olması münasebetiyle İncil'in Mezdelli Meryem'i elçilere eşit tuttuğunun, bir kanıtıdır.²⁷⁹

Bir gün Hz. İsa, tapınağa gittiğinde halk onu dinlemeye gelmiştir. Yahudi din bilginleri ve Feriseliler zina eden bir kadını yakalayarak onu meydana atmışlardır. Hz. İsa'ya; “Öğretmen, bu kadın zina ederken yakalandı. Musa Yasa'da bu kadının bize taşlanmasını buyurdu, sen ne dersin?” demişlerdir. Asıl amaçları Hz. İsa'yı denemektir. Hz. İsa ise, “İçinizde kim günahsızsa, ilk taşı o atsın!” dedi. Hiç kimse taş atmaya yeltenememiştir. Hz. İsa, kadına; “Git artık! Bundan sonra günah işleme” dedi.²⁸⁰ Başka bir kadın İncil'de şu şekilde anlatılmıştır. Hz. İsa Samiriye'nin Sihar kentine geldiğinde çok yorulduğunu fark etmiştir. Öğrencileri kentte yiyecek bulmaya gitmişlerdir. Saat öğle vaktiyken Hz. İsa tek başına Yakup'un kuyusunun yanına varmıştır. Bu saatlerde kimse oraya gelmezdi. Güneşin en tepede olduğu saatte denk gelmiştir. Hz. İsa orada sadece bir kadının su çektiğini görmüştür. Kadın kötü birisi olarak anılmaktaydı. Toplum tarafından hoş karşılanmayacak bir yaşam tarzı vardı. Kadın bu yüzden kimse yokken kuyudan su

²⁷⁸ Luka 7/ 36-50.

²⁷⁹ Markos 16/ 1; Apokrif İnciller-Petrus İncili, 50.

²⁸⁰ Yuhanna 8/ 1-11.

çekmeye gelmiştir. Hz. İsa ona; “*Bana su ver içeyim*” dedi. Kadın ona; “*Sen Yahudi’sin, ben Samiriyeliyim*” deyince, Bu yüzden kadın Hz. İsa’dan uzak durmuştur. Hz. İsa; “*Eğer sen Tanrı’nın armağanını ve sana, bana su ver içeyim’ diyenin kim olduğunu bilseydin, sen, o’ndan dilerdin, o’da sana hayat suyunu verirdi*” demiştir. Kadın, “*Efendim, bu suyu bana ver. Böylece ne susayım, ne de su çekmek için buraya kadar geleyim*” dedi. Hz. İsa ona “*Kocanı çağır da gelsin*” dedi. Kadın ona kocasının olmadığını söylemiştir. Hz. İsa, zaten onun kocasının olmadığını anlamıştır. Fakat onu denemek için bu suali sormuştur. Hz. İsa; “*Doğru söylemekle ne iyi ettin. Beş kocaya vardın. Şimdi birlikte yaşadığın adam kocan değil*” dedi.²⁸¹ Hz. İsa, günahkâr görülen kadını doğruyu söylemesiyle mükâfatlandırmıştır. Bunu ancak bir peygamber yapabilirdi. Birbirinden farklı üç hikâyede ortak nokta kötü bir yaşam tarzı olan kadınlardır. Belli ki toplum bu kadınları dışlamıştır. Hz. İsa, ezilen kadınların koruyuculuğunu üstlenmiştir. Artık Hz. İsa kadınların tövbe yoluyla günahlarının bağışlanacağını söylemekteydi. Bu durum annesi Hz. Meryem’in Romalılar ve Yahudiler tarafından zina eden bir kadın gibi görünmesinden kaynaklanmış olabilir.

Hz. İsa’nın hayatında hiç evlenmediği bilinmektedir. Yanında Yahudi kadınlarının kendilerini rahat hissettiklerini ve onunla sohbet etmekten zevk aldıkları İncil’de Hz. İsa’yı izleyen kadınlar kısmında yer verilmiştir.²⁸² Bu kadınların içinde zengin olan kadınlar da vardır. Zengin olanlar paralarını Hz. İsa’ya vererek onun çalışmadan geçimini sağlamasına yardımcı olmuşlardır. Hz. İsa; “*Tanrı’nın isteğini kim yerine getirirse, kardeşim, kız kardeşim, annem odur*” demektedir.²⁸³ Bu söylemler Hz. İsa’nın karşı cinse ilgi duymaktan çok sevgisini Tanrı’ya adayarak içinde ki bu duygusunu bastırıldığını bize göstermektedir. Bir ifadesinde şöyle söylemiştir. “*Bazıları da Göklerin Egemenliği uğruna kendini hadım sayar*” şeklindedir.²⁸⁴ Hz. İsa’nın evlenmemesinin kendini Tanrı’ya daha yakın hissetmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

²⁸¹ Yuhanna 4/ 1-20.

²⁸² Luka 8/ 2-3.

²⁸³ Markos 3/ 4-35.

²⁸⁴ Matta 19/ 12.

İncil’de bahsi geçen başka kadınların isimleri de Marta ve Meryem adında iki kız kardeştir. Bunlar Lazar’ın kız kardeşleriydi.²⁸⁵ Hz. İsa; Marta, Meryem ve Lazar’ı çok sevmekteydi. Çünkü Hz. İsa, Lazar’ın öldüğünü duyunca Beytanya’ya gelmiştir. Buraya yaklaşıncı Lazar, dört gündür mezardaydı. Yahudiler, Meryem ve Marta’yı teselli etmek için yanlarına gelmişlerdir. Marta, Hz. İsa’nın geldiğini duyunca onu karşılamaya gitmiştir. Meryem ise evde kalmıştır. Marta, Hz. İsa’ya; *“Rab burada olsaydın kardeşim ölmezdi”* demiştir. Hz. İsa, *“Kardeşin dirilecektir”* cevabını vermiştir. Hz. İsa bir mucize göstererek Lazar’ı mezardan çıkarıp diriltmiştir.²⁸⁶ Hz. İsa bu üç kardeşin evinde kalmıştır. Marta misafirlere hazırlık yaparken çok telaşlanmıştır. Hatta kardeşinin Hz. İsa’nın dizinin dibinde oturmasına çok kızmıştır. Meryem’in bu durumuna sinirlenerek Hz. İsa’ya *“Kardeşimin beni hizmet işlerinde yalnız bırakmasına aldırıyor musun?”* demiştir. Hz. İsa da kaygılanmasının yersiz olduğunu Meryem’in onun öğretilerini dinleyerek doğru olanı seçtiğini söylemiştir.²⁸⁷ Meryem ise çok değerli saf Hint sümbül yağının yarım litre kadarını Hz. İsa’nın ayaklarına sürüp saçlarıyla kurularak minnettarlığını göstermiştir. Hz. İsa’yı daha sonra ele verecek olan Yahuda İskariot, bu yağın neden satılıp yoksullara verilmediğini sormuştur. Hz. İsa, *“Kadını rahat bırak! Bu benim gömüleceğim gün için saklansın. Yoksullar her zaman aramızda olacak ama ben olmayacağım”* demiştir.²⁸⁸

Hz. Meryem’in genç yaşta dul kalmasından ötürü Hz. İsa’nın dul kadınlara karşı merhameti de sonsuzdur. Örneğin; Dul kalan bir kadının oğlu öldüğünde Hz. İsa ona acımış ve oğlunu diriltmiştir.²⁸⁹ Gene fakir ve dul bir kadının tapınakta gelirinden fazla bağış yapması Hz. İsa’nın çok hoşuna gitmiş ve onu övmüştür.²⁹⁰

İncil, Hz. İsa’ya mür taşıyan on kadın olduğunu söylemektedir. Bu kadınlar; Hz. Meryem, Mecdelli Meryem, Aziz Yuhanna ve Aziz Yakup’un annesi Meryem, Lazar’ın kız kardeşleri Marta ve Meryem Suzanna ve Hiroides’in kâhyası Kuza’nın karısı Yohanna’dır.²⁹¹ Bu kadınların İncil tarafından isimleri yüceltilmiştir.

²⁸⁵ Lazar İncil’de ölüp Hz. İsa’nın dirilttiği kişi olarak bahsedilmiştir.

²⁸⁶ Yuhanna 11/ 5-44.

²⁸⁷ Luka 10/ 38-42.

²⁸⁸ Yuhanna 12/ 1-19.

²⁸⁹ Luka 7/ 11-13.

²⁹⁰ Markos 12/ 41-44.

²⁹¹ Markos 16/ 1-2.

3.2. 3. Hz. İsa'dan Sonra Kilisenin Kadına Bakışı

Hz. İsa öldükten sonra onun elçileri Hz. İsa'nın öğretilerini yaymaya çalışırken gittikleri yere kiliseler kurmuşlardır. Hz. İsa'nın havarileri Hristiyanlığın yayılmasında etkili olmuşlardır. 2. yüzyılda havarilerin hepsi ölmüştür. Onların öğretilerini daha sonra kiliseye atadıkları piskoposlar sürdürmüştür. Bu kişilere “*kilise babaları*” denilmiştir. Kilisenin kadına bakışına baktığımızda ilk papaz olarak isimlendirilen Aziz Paulus'un söylemleri etkili olmuştur. Örneğin, kadınların saç örgüleriyle, altınlarla, incilerle ve pahalı giysilerle değil, sade giyimle, edepli ve ölçülü tutumlarla, iyi işlerle kadınların süslenmelerini istemektedir.²⁹² Aziz Paulus, Hristiyanlığı paganlara yaydığı için kadınların dış görünüşüyle de ilgilenmiştir.

Kilise kadının erkek üzerindeki egemenliğini istememektedir. Bu husus önce Hz. Adem'in sonra da Hz. Havva'nın yaratıldığına dayandırılmıştır.²⁹³ Hz. Havva'nın aldatılıp suç işlemesi kadının nefsinin zayıflığına bağlamıştır. Hz. İsa'dan sonra kilise kadın konusunda daha sert mizaçlı davranmıştır. Aziz Paulus, erkeğin Tanrı'nın benzerliği ve yüceliğine sahip olduğunu belirterek kendisine göre her erkeğin başının Mesih olduğunu, kadının başının erkek olduğunu ve Mesih'in başının da Tanrı'dan oluşan bir hiyerarşi olduğunu savunmuştur.²⁹⁴ Ayrıca, Aziz Paulus'a göre kilisede kadın dua esnasında başını örtmeliydi. Eğer örtmüyorsa saçını kestirmeliydi. Bu yüzden dua ederken kadının başını kapatmasının daha makbul olduğunu söylemiştir. Erkek, ise böyle bir zorunluluğa tabi tutulmamıştır. Bir başka tarafta Aziz Paulus, kadınların toplantılarda susmasını istemektedir. Toplantıda konuşmak kadın için ayıptır. Dini konuda kafasına takılan bir şey olursa kocalarına sormalıdır.²⁹⁵ Her türlü erkek kadından daha bilgili, daha üstün tutulmuştur. Bu yaptırımlar kadını ikinci plana atmıştır. Bu açıdan bakıldığında kadınların cemaatte ön plana çıkması istenmemiştir.

²⁹² I. Timoteos'a mektup 2/ 9-10.

²⁹³ I. Timoteos'a mektup 2/ 13-14.

²⁹⁴ I. Korintliler'e mektup 11/ 3-7.

²⁹⁵ I. Korintliler'e mektup 14/ 34-35.

Aziz Paulus'un Romalılara yazdığı mektubun sonunda bazı kadın isimlerine yer verilmiştir. Örneğin Hristiyanlığı yaymak için çok emeği geçen Rufus'un annesine Meryem'e, selam söylemektedir. Trifena'yla Teifosa'yı, Persis'e, Yulya'yı, Filologus'u, Nereus'u ve kız kardeşini selamlamaktaydı.²⁹⁶ Kilise sadece kadını görevsel olarak misyonerlik faaliyetlerinde erkeğe denk saymaktadır.

Aziz Petrus'un görüşleri ise Aziz Paulus'la aynı doğrultudadır. O da kadınların dış görünüşünden çok imanın güzelliğinin daha önemli olduğunu söylemiştir. Bu örnek olarak da Sara, İbrahim'i "Efendim" diye çağırır, sözünü dinlerdi, demiştir. Bu örneği geçmişteki kutsal kadınların Tanrı'ya bağlı oldukları kadar kocalarına da nasıl bağlı olduklarını ve ahlaklarıyla süslandıklarını hatırlatmıştır.²⁹⁷

2-3 yüzyılda yaşamış olan kilise tarihçilerinden, Aziz Tertullianus "De Cuttu Feminarum" (Kadınların Giyimi Üzerine) ve Aziz Cyprianus "De Habitu Virginum" (Bakirelerin Giyimi Üzerine) yazdıkları makalelerde kadınların nasıl giyinmesi gerektiğini dini dogmalarla açıklarken Hristiyanlıktan önce Romalı pagan kadınlarının eski yaşantısını unutturmaya çalışmak istemişlerdir. Kilise, Hristiyanlıktan önce ki Roma'da kadınların güzellik anlayışını, güzellik tanrıçası Venüs'ü onun tutkulu aşkı Mars'ı şimdi Hristiyan kadınların zihinlerinden silerek kadınların sadece Hz. İsa'ya olan bağlılıklarını istemiştir. Hristiyan bir kadın dış görünüşüyle değil inançlarla süslenmelidir. Bunun için kozmetiğe, boyaya, altına, inciye, renkli elbiselere ihtiyaç yoktur. Hristiyan bir kadın Mesih'e ve kiliseye bağlanmalıdır. Artık kilise güçlendikçe kadınların üzerinde baskı daha da artmıştır. Örneğin; İskenderiyeli pagan bir filozof olan Hypatia 370 ve 413 yıllarında Hristiyanlığın en yükselişte olduğu dönemde yaşamıştır. Hypatia, geometri ve yıldızlarla uğraşmıştır. Dönemin erkek hegemonyasında feminem bir kişiliktir. Kilise lideri önderliğinde bir grup onu önce yakalayıp sonra da vücudunu cam kırıklarıyla kesmişlerdir. Hypatia Karsaian kilisesinde kilise tarafından yakılmıştır.²⁹⁸ Görmekteyiz ki kadın bir filozof olan Hypatia, İskenderiye'de dinsel fanatizmin doruklarına ulaştığı bir zamanda dinin politik bir amaç olarak

²⁹⁶ Romalılar'a mektup 15/ 12-13.

²⁹⁷ Petrus 3/ 5-6.

²⁹⁸ İngeberg Gleichouf, *Kadın Filozoflar Tarihi*, Çev. Leyla Uslu, Odtü Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara 2007, s. 23.

kullanıldığı zamanda yaşamıştır. Aslında İskenderiye hem bilim yuvası hem de birçok dini bünyesinde bulunduran bir yerdi. Burası; Müze, Kütüphane, Putperest tapınaklar, kiliseler, tıp okulları, din bilimciler, filozoflar, hatipler ve matematikçilerin bir arada bulunduğu şehirdi.²⁹⁹ Ayrıca Hypatia'nın ölmesin de İskenderiye'nin konumu çok etkili olmuştur. İskenderiye, çevre çöllerde keşişlerin ve piskoposların kent içinde kurduğu bağlantılarla nüfuzlarını çoğaltmışlardır. Erken Hristiyanlık döneminde piskoposlar ömür boyu görev yaparken valiler iki yılda bir değişmekteydiler. Böylece kilise kente kök salmıştı.³⁰⁰ İskenderiye patriği çıkarlarına ters düştüğü için Hypatia'yı sevmemekteydi. Çünkü Azi Cyril, Hypatia'yı Mısır *prefekti* (vali) Orestes ile bozulan ilişkilerinden sorumlu görmüştür. Hypatia'yi, Hristiyanlığa karşı suçlamalarla itamlandırmıştı. Bu yüzden Aziz Cyril, Hypatia'nın yasak ayinler düzenlediğini, yıldız bilim ve büyücülükle uğraştığını, rüya bilimiyle uğraşıp yazılar kaleme aldığını söyleyerek onu cadı gibi göstermek istemiştir.³⁰¹ Erken Hristiyanlık döneminden itibaren bilim yavaş yavaş körelmeye başlamış, bilim insanları özgür bir ortamda düşünemeyip kilisenin baskına maruz kalmışlardır.

Kilise tarihçisi Aziz Tertullianus, kadınların doğal güzel olmasını bile sakıncalı bularak güzelliklerini gizlemelerini istemiştir.³⁰² Kadının güzelliğini gizlemesinden kasıt örtünmesidir. Böylece kadın daha az süslenecekti. Çünkü Hristiyanlıkta bir kadına şehvetle bakan her adam, yüreğinde o kadınla zina etmiş olurdu.³⁰³ Bu durumda Hristiyanlığı seçen her erkeğin nefsinin köreltmesi birinci vazife olmuştur. Aziz Hieronymus'da kadını çok küçük görerek erkeklerin geceleyn korkularını ancak yanlarına bir kadın alarak dindireceklerini söylemiştir.³⁰⁴

Kilise tarihçisi Aziz Eusebios, Origenus adında bir piskoposun genç yaşta olmasına rağmen erkeklerle olduğu gibi kadınlarla da güzelce çalıştığını ifade etmiştir.³⁰⁵ Kilisede rahipler Hz. İsa'nın yolundan gitmek için evlenmeyi bile

²⁹⁹ Maria Dzielska, *İskenderiyeli Hypatia*, Çev. Gamze Deniz, Berfin Yayınları, İstanbul 1999, s. 71.

³⁰⁰ Bk. Hypatia'nın ölümü hakkında daha ayrıntılı bilgi için Turhan Kaçar, "İskenderiye Kilise'nde Şiddet Geleneği ve Hypatia'nın Ölümü", *Toplumsal Tarih Dergisi*, İstanbul 2000, S. 79, C. 14, s. 54-56.

³⁰¹ Dzielska, s. 104.

³⁰² Tertullianus, *On The Apparel of Women* s. 18.

³⁰³ Matta 5/ 28.

³⁰⁴ Hieronymus, s. 195-196.

³⁰⁵ Eusebios, s. 150.

reddetmişlerdir. Fakat Aziz Paulus, kilise önderlerinin tek eşli ve çocuklarını iyi yöneten kişilerden seçilmesini istemektedir. Ayrıca kadınların ağırbaşlı ve güvenilir olması gerektiğini de eklemiştir.³⁰⁶ Bu durumda Kilise önderlerinin hiç evlenmemesi gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Fakat kilise için bekârlık demek ahlak sahibi olmayı ifade ettiğinden tercih konusu olmuştur. Hatta kilise 368’de Papa Siricius olağan bir papalık manifestosuyla evli papaz ve diyakozların eşleriyle cinsel ilişkiye girmesini yasaklamaya çalışmıştır.³⁰⁷ 3. yüzyılla beraber papalık daha güçlü konuma gelmiştir. Hristiyanlıkta bekârlık cinsel yönden nefesine hâkim olmayı ifade etmiştir. 3. yüzyılda Hristiyan kilisesinin rahiplere bakışı tam olarak da bu olmuştur.³⁰⁸

Kilise tarihçisi Aziz Basileios, kız kardeşine Azize Macrina’nın hayat hikâyesini yazmıştır. Azize Macrina, 324’te Caesarea’da (Kayseri) doğmuştur. O kardeşinin yaşamından çok etkilenerek bu eseri yazmıştır. Aziz Basileios eserinde iyi bir rahibenin nasıl olması gerektiğini kardeşi üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Çünkü Azize Macrina manastırda yaşayan bir rahibedir. Azize Macrina’nın yaşamı diğer Hristiyan rahibelere de örnek gösterilmiştir. O saf ve monoton bir hayatı tercih etmiştir. Çok güzel bir genç kız olan Azize Macrina bunu avantaja çevirmemiştir. Daha gençliğinin baharında olduğu için onun şöhretini duyan erkekler karşısına çıkıp ona talip olmaya başlamışlardır.³⁰⁹ Azize Macrina hayatında kendini lüksten arındırarak mütevazı bir yaşam benimsemiştir. Bu yaşam tarzı onun rehberi olmuştur.³¹⁰ Hristiyanlığı seçen bakire kızları manastır hayatına iterek onların Tanrı’ya kendilerini adanmalarını öğütlemiştir. 4. yüzyıla gelindiğinde artık Hristiyan dünyasında keşişler Mısır, Suriye, Akdeniz’de isimleri duyulur hale gelmişti. 4. yüzyılda münzeviye çekilen Hristiyan çöl adamları yaygınlaşmıştır. Bu yüzyılda 4. yüzyılın sonu ve 5. yüzyılın başında manastır hayatı etkili olarak burada asıl amaç inzivaya çekilmişlerdir. Bu hayatta yüreğin saflığıyla kendini Tanrı’ya adama düşüncesi hâkim olmuştur.³¹¹

³⁰⁶ I.Timoteos’a mektup 3/ 11-12.

³⁰⁷ Tannahill, s.125.

³⁰⁸ Philippe Aries-Georges Dubly, s. 289.

³⁰⁹ Basileios, *Ascetic life*, s. 10-11.

³¹⁰ Basileios, *Ascetic life*, s. 19-20.

³¹¹ Philippe Aries-Georges Dubly, s. 306; Bk. Manastır için daha ayrıntılı bilgi için Brown s. 57-67.

Kilise, kadınları zamanla dışlamıştır. Onlar için kadın şehvet demektir. Evlenmek, çocuk yapmak, insanın zafiyetinden kaynaklanmaktaydı. Hristiyan evlenmediği zaman kendini Tanrı'ya daha çok adayabilirdi. Bu yüzden çilecilik, acı çekmek Hristiyanların ideolojisi olmuştur. 4. yüzyıl ve 5. yüzyıl gibi dönemlerde kadın rahibeler kendini Tanrı'ya ve Hz. İsa'ya adanarak manastırda mütevazı bir yaşamı seçmişlerdir. Evli olan Hristiyan kadın ise kendisini kocasına adamıştı. Kilise kutsal olduğu için evlilik de kutsal sayılmıştı. Boşanmak ise Hristiyanlıkta istenen bir durum değildir. Kilise, her şeyi mutlak bildiği için karşı görüşte olanları cezalandırmıştır. Kadın da bu durumdan nasibini büyük ölçüde almıştır. 11. yüzyılda kadınlar cadı damgası yiyerek birçok şüphe ve işkenceye maruz kalmışlardır. Bazı kadınlar işkence görüp diri diri yakılmışlardır.³¹² Kilisenin egemenliği Orta Çağ'da kendini daha çok hissettirmiştir. Fakat başlangıcı erken Hristiyanlık dönemine tekabül etmektedir.

3.2. 1. ROMA'DA KADINLARININ HRİSTİYANLIĞA YÖNELMESİ

Hristiyanlık bir tövbe dinidir. Bu yüzden Hristiyanlık bütün insanları doğuştan günahkâr saymıştır.³¹³ Tövbe, pişman olmayı var olan düşünceyi değiştirmeyi aynı zamanda Tanrı'nın yolundan gitmeyi amaçlamaktadır. Tövbe günah kavramının zıttı bir durumu da ifade etmektedir. Tövbe, günahlardan bağışlanmak için başvurulmuş bir eylem anlamına da gelmektedir. Hristiyanlık, tövbenin kişileri üzerinde ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Öyle ki; “ *Tövbe eden bir günahkâr için tövbeye muhtaç olmayan doksan dokuz salih kimse için olduğundan fazla gökte sevinç olur*” demektir.³¹⁴ Göklerin egemenliğine girebilmek için (Tanrı'nın egemenliği) Hz. İsa'nın tövbe çağrısına uymak gerekmektedir. Hristiyanlığı seçen insanlar günahlarından arınmak için önce tövbe edip bu uğurda Tanrı'nın çağrısına uymak ve bütün yaşamı boyunca böyle tutum sergilemek zorundadır. Görmekteyiz ki İncil tövbeyi Hz. İsa'yı örnek göstererek anlatmıştır. Hz. Yahya, Hz. İsa'yı vaftiz ederken “*Tövbe edin!*” demektir. Hz. İsa tövbe edip vaftiz olduktan sonra Mesihlik görevine başlamıştır.³¹⁵ Hz. İsa'nın öğretilerinde tövbe çok sık vurgulanmıştır. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Hz. İsa'nın zina eden

³¹² Ülgen, s. 53.

³¹³ Matta 3/ 8: *Bütün insanlar günahkârdır, tövbeye yakışır bir meyve verilmelidir.*”

³¹⁴ Luka 15/ 7.

³¹⁵ Matta 4/17.

bir kadına “*Esenlikle git, artık bundan sonra günah işleme!*” demesi tövbeyle alakalıdır.³¹⁶

Erken Hristiyanlık tarihinde tövbeyle yer veren birçok anlatı mevcuttur. Örneğin; Antakya’da günahkâr bir kadın olan tiyatro oyuncusu Peleigia tövbe etmiş ve Zeytin Dağı’nda inzivaya çekilmiştir. Bunun gibi önceleri günahkâr olup tövbe eden kadın efsaneleri Hristiyanlar arasında yayılmaya başlamıştır.³¹⁷ Başka bir hikâye ise şu şekildedir. 6. yüzyılda yaşamış İskenderiyeli bir fahişe olan Mary tövbe ederek Kudüs’e inzivaya çekilmiştir. Eğer böyle bir kadın afedilirse sıradan günahkârlar için bu umut verici olmalıydı.³¹⁸ Antik Roma’da önceleri Hristiyanlığın çok bayağı görülmüş bir meslek olan tiyatro oyuncularını, eğlence sektöründe çalışanları ve toplumda saygısı olmayan kişileri etkilemesinin nedeni tövbeyle alakalı olmalıdır. Çünkü kadınlar, tövbe yoluyla eski yaşantılarını geride bırakıp Hristiyanlıkla beraber kendilerini saygın hissetme olanağı bulmuşlardır. Tövbe etmek sadece kişisel olarak günahlardan arınmanın dışında paganların Hz. İsa ve Tanrı’ nın yoluna yönelmeyi amaçlayan bir eylem olmuştur. İncil’de bu durum şöyle anlatılmıştır. “*Tanrı, geçmiş dönemlerin bilgisizliğini görmezlikten geldi; ama şimdi her yerde herkesin tövbe etmesini buyuruyor*” demektedir.³¹⁹ Tövbe bir nevi Hristiyanlığa geçmenin giriş kapısıdır diyebiliriz. Bir ülke toplumunda servetler, onurlar ve bilim az sayıda çoğunluğun elindeyse halk yığınları cahilliğe ve yoksulluğa mahkûm edilmiş olurdu.³²⁰ Tüm insanlığa seslenen Hristiyanlık, üst sınıflardan çok alt tabakaya ulaşması belki de onların, Hristiyanlık dinini sorgulamadan koşulsuz kabul etmelerinden kaynaklanmış olabilir.

Hristiyanlık, Roma İmparatorluğunda zaman, mekân ve toplumu etkilemeye başlamıştır. Özellikle 3. yüzyıldan itibaren Hristiyanların vaftiz törenleri çok gelişmiştir. Kilise artık güçlenmiş, kitlesel din değiştirmeler vaftiz ve ayin gibi eski uygulamaları etkilemiştir. Hristiyan adayları bölgelere ve dönemlere göre değişmiştir. İki tip Hristiyan adayları mevcuttur. Birincisi, Putperest inancından vaz

³¹⁶ Yuhanna 7/ 8.

³¹⁷ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 409.

³¹⁸ *Holy Women of Byzantium*, Ed. Alice-Mary Talbot, Dumbarton Oaks Research Library and Colection, Washington 1996, s. 66.

³¹⁹ Elçiler’in İşleri 17/ 30.

³²⁰ Gibbon, s. 520.

geçerek basit bir eğitim alıp sonra kabul töreniyle dinsel toplantılara katılmışlardır. Bunlara “akroomenoi” (dinleyiciler) denilmekteydi. İkincisi, “photizomenoiluminandi” (aydınlanmışlar) denilmiştir. Bu kişiler vaftizin hazırlanması için çalışmışlardır. Bu vaftiz törenlerinin hepsi prensip olarak piskoposlar tarafından bir binada gerçekleştirilmiştir. Hristiyanlığa geçişinin hızlanmasıyla birlikte vaftizciler çoğalınca rahipler ve diyakozlar tarafından bazen basit köy kiliselerinde yılın farklı günlerinde vaftiz törenleri yapılmıştır.³²¹ Hristiyan kişinin hayatı çeşitli dini faaliyetlerle belirlenmiştir. Evlilik, cenazeler, Romalı kalmakla birlikte Hristiyanlaşmıştır. Kilise, putperestlik, cinayet, zina gibi suç işleyen Hristiyanların tövbe etmesini istemiştir.³²²

Roma kadınlarının Hristiyanlığa yönelmesinin bir başka nedeni de Hristiyanlığı yaygın misyonerlerin kadın erkek olarak değil insan olarak aynı değerde görülmesidir. Hristiyanlıkta kadın erkeğe denk sayılmaktadır. Misyonerlik çalışmalarında Hristiyanlık, erkek ile kadın arasında hiçbir ayrımı kabul etmemiştir. “Artık ne Yahudi, ne Grek, ne köle, ne özgür, ne erkek, ne dişi ayrımı vardır” demektedir.³²³ İncil’de açık bir şekilde görmekteyiz ki Hristiyanlığın ilk yayıldığı yıllarda Mecdelli Meryem Hz. İsa’nın peşinden gitmiştir. Matta ve Meryem onu evinde misafir etmişlerdir. Samiriyeli günahkâr bir kadın onu dinlemiş ve Mesih’in geldiğini bölgedeki halka iletmiştir. İlk misyoner kadınların Hristiyanlığın yayılmasında önemli çalışmaları göz ardı edilemezdi. Filipililer arasında ilk dönen kişi Erguvan satıcısı Lydia adında bir kadın olmuştur.³²⁴ Korint’te Pontus doğumlu Akvila adında bir Yahudi ile karısı Priskilla Hristiyanlığa yönelmiştir. Daha sonra Hristiyanlığı yaymak için çalışmalar yapmışlardır.³²⁵ Azizi Paulus, Romalılar’a mektup yollamak için seçilen Kenherede’ki kilisesinin diakomосу Fibi adında bir kadın olmuştur. Fibi’nin inancı zulme uğramasına rağmen çok dindar ve sarsılmaz inancı övünç kaynağı olarak anılmıştır. Paulus Fibi’den söz ederken “kutsal kız kardeşimin, her türlü yardıma ihtiyacı olursa ona yardım edin” demiştir.³²⁶ Markos lakaplı Yuhanna’nın annesi Meryem, Petrus’u evinde ağırlamıştır. Aziz Petrus eve

³²¹ Celile Morrisson, *Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 333-641*, Çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 237-238.

³²² Morrisson, s. 240.

³²³ Galatyalılar’a mektup 3/ 28.

³²⁴ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 480.

³²⁵ Elçilerin İşleri 18/ 1-26.

³²⁶ Romalılar’a mektup 16/ 1-2.

vardığında birçokları orada toplanmış dua ediyorlardı.³²⁷ Yunan ve Roma dünyasında aileler Doğu kültürünün sürdürümünde önemli rol oynamışlardır. Bu konuda kadınların çalışmaları etkili olmuştur.³²⁸ Konya’da ilk şehit edilen Telka, Lyanda, köle Blandina, 203’te Kartaca’da ölen Felictia ve Perpetua Roma’da ki Agnes gibi ölen bakire şehitler, Hristiyanlığı seçen diğer kadınlar için gurur kaynağı olarak görülmüştür.³²⁹

Kilisenin kadına sunduğu ruhani eşitliktir. Kilise, kadını hayır ve misyonerlik işlerinde kullanmıştır. Dul, bakire, kadın diyakozların hiyerarşisinde özel yere sahip olan Doğu kilisesi bile ayin, vaftiz, kilisede yüksek sesle ders ya da vaaz vermelerini yasaklamıştı. Kilise, iyi aile kadını evlilik yoluyla kocalarını din değiştirmeleri için istemişti. Böylece Hristiyanlık kadınlar sayesinde yayılacaktı.³³⁰

Hristiyanlığın Roma kadınlarının üzerinde bir diğer etkisi Meryem Ana kültüydü. Hristiyanlıkta Hz. Meryem, bakire olarak doğum yapmış ve Hz. İsa Mesih’i doğurmuştur (Ek-15). Böylece Roma’da görülen diğer kocasız ana tanrıçalar gibi Hz. Meryem de kutsal Meryem Ana olmuştur. Hz. Meryem tüm iman edenlerin annesi olup ondan yardım istenen bir azizeye dönüşmüştür. Yunanistan’daki Rhea ile özleşen Demeter’in ismi diğer ana tanrıçalarla karışan Kybele, Roma’da Venüs ve Juno’nun ismi Hristiyanlıkla birlikte Hz. Meryem sayesinde unutulmuştur.³³¹ Sami toplumlarında ve Anadolu’da tipik görülen toprağın kutsallığı, bereketi ve doğurganlığı bu yönüyle dişi temsil etmektedir. Ana tanrıçalar bakire olarak kabul edilip çoğu çocuk doğurmuştur. Birçok ilah ve insanlarla ilişki yaşayan İştari, ilahi çocuğu ile temsil edilen İsis, sayısız çocuk doğuran ve onları öldüren Kali gibilerin semavi dine yansması ise Hz. Meryem olmuştur.³³² Hz. Meryem, Demeter gibi acılı bir annedir. Kendisinden önce oğlu Hz. İsa’nın ölümünü görmüştür. Diğer bir ana tanrıça olan Mısır tanrıçası İsis’in oğlunu kucağına alıp büyütmesi Hz. Meryem ve Hz. İsa’yı bize hatırlatmıştır. Bu yönüyle Hz. Meryem kendisinden önceki tanrıçalara benzemektedir. Meryem tıpkı

³²⁷ Elçilerin İşleri 12/ 12-18;

³²⁸ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 418.

³²⁹ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 408.

³³⁰ Tannahill, s. 129.

³³¹ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2014, s. 243.

³³² Schimmel, s. 284.

öteki ana tanrıçalar gibi sevgi dolu dindarlığı temsil etmiştir. Melekler, iblisler ve azizeler ise animizmin yansıması olmuştur. Hristiyanlıktaki ölümsüzlük sözü pagan gizli ayinlerinde görülmüştür. Eleusis'te ekmek, Dionysos'ta şarap Mithra'da vaftiz Hristiyanlığın unsurlarını oluşturmuştur.³³³

Roma'da Hristiyanlığın kabulüne kadar Magna Mater yani Kybele devlet tarafından desteklenmiştir.³³⁴ Anadolu'da Kybele, Efes'teki Artemisi örnek olarak gösterebiliriz. Artemis, Kybele gibi bakire bir tanrıçadır. Efes ise önemli bir dini merkezdir.³³⁵ Hristiyanlığın Anadolu'da yayılışında Efes önemli bir rol oynamıştır. *Elçilerin İşleri* Bölümünde Aziz Paulus, Efes'e gittiğinde çok büyük kargaşayla karşılaşmıştır. Aziz Paulus, Hz. İsa'yı anlattığı sırada Efesliler; "*Artemis uludur!*" diye bağırmağa başlamışlardır. Küçük bir hengâme çıkmıştır. Halk Aziz Paulus'un yanında olan Makedonyalı Gayus ve Aristarhus'u yakalayıp tiyatroya sürüklemişlerdir. Halk onların Yahudi olduklarını öğrenince iki saat boyunca "*Artemis uludur!*" diye bağırmağa devam etmişlerdir.³³⁶ Hristiyanlık, Efes'te ilk başlarda dirençle karşılaşmıştır. Efesliler'in Hristiyanlığı benimsemeleri daha sonraki dönemlerde olmuştur. İlk Hristiyanlar, Hz. Meryem'in şahsından çok Hz. İsa'nın öğretilerini yaymak için çabalamışlardır. Hz. Meryem özellikle de 4. yüzyıl gibi dönemde beşer mi? tanrı mı? Sorularıyla kilise teologlarını düşündürmüştür. Efes Konsili, 431'de Meryem'i "*Theotolos*" yani tanrı İsa'nın ve Hristiyanların annesi olarak ilan etmiştir.³³⁷ Bu durumda Hz. Meryem diğer ana tanrıçalar gibi ilahlaştırılmıştır. Efes'te Hz. Meryem'in şahsı ön plana çıkarılarak Artemis'in yerine konulmuştur.

Hz. Meryem'in hayatına baktığınızda doğumu ve çocukluğunda birtakım mucizelere tanıklık olunmuştur. Hz. Meryem'in annesi Hanna geç yaşta hamile kalmış ve Hz. Meryem'i doğurmuştur. Hanna, Tanrı ile yapmış olduğu bir anlaşma sonucunda Hz. Meryem'i tapınağa adanmıştır.³³⁸ Yahudiler'in kız çocuklarını tapınağa adaması söz konusu bile değilken Hz. Meryem'in annesi bu kuralı

³³³ Challenge, s. 290.

³³⁴ Strabon, s. 64.

³³⁵ Strabon, s. 197.

³³⁶ Elçilerin İşleri 19/ 23-32.

³³⁷ Houtin Albert, "Kilise Tarihi", Çev. Abdulrahman Küçük, *Üniversite İlahiyat Fakülte Dergisi*, Ankara 1982, C. 25, 391- 410, s. 447.

³³⁸ Apokrif İnciller-Yakup İncili 2/1; Kuran-ı kerim Ali İmran 3/ 35.

çığnemiştir. Hz. Meryem'e dindar kadın, iffetli anlamına gelen Meryem isimi koyulmuştur. Tapınağa adanması ve dindar bir kız olarak yetişmesi onu Tanrı katında yüceltmıştır. Ayrıca Mesih doğurma görevinin ona verilmesi onun yüceliğini bize göstermiştir. Kuran-ı Kerim onu dünya kadınlarından üstün kılmıştır.³³⁹ Hz. Meryem üzerinden Hristiyanlığı seçen bütün kadınlar övülmekteydi. Örneğin; Sara, Rebeka, Lea'ya, Debora, Elizabeth ve Hz. Meryem Hristiyanlığa yönelen kadınlar için övünç kaynağı olmuştur.³⁴⁰

Hristiyanlara göre bu dünyada çile çekmek diğer dünyada müfakat sayılmıştır. Bu yüzden işkence gören Hristiyanların son sözleri Hz. İsa'yla beraber olacakları için ruhlarının mutlu olmasıydı.³⁴¹ Örneğin, Erken Hristiyanlık döneminde İskenderiye'de Potamiena adında Hristiyan bir kadın önce Romalı valiler tarafından yargılanmış sonra ise gladyatörlere atılmakla korkutulmuştur. Bu kadını bir başka Hristiyan kardeşi Basilides yüreklendirmiştir. Potemiena sonunda Tanrı'nın krallığında Hz. İsa ile beraber olacağına inanmıştır. Hristiyanlık inancından vazgeçmemiştir. Daha sonra ise Romalılar tarafından yakılarak öldürülmüştür.³⁴² Erken Hristiyanlık döneminde bir başka kadının hikâyesi şu şekildedir. 201-251 yılında Quinta adında Hristiyan bir kadın sokağın ortasına bağlanmıştır. Onu daha sonra değirmenin orada kamçılayıp taşlamışlardır. Bu kadın inancından vaz geçmeyerek ruhunun Hz. İsa'yla beraber olacağı için mutluluk duymuştur. Apollonia adında bir başka Hristiyan kadın ise inancından dolayı yakalanıp dövülmüştür. Tüm dişleri dökülmüştür. İşkence gördükten sonra ise Romalılar tarafından yakılarak öldürülmüştür.³⁴³ Bunun gibi birçok kadının hikâyesini Hristiyanlık tarihinde rastlamak mümkündür. Bu kadınların inançlarından dönmemelerinin nedeni ölümden sonraki yaşama inanmaları ve Hz. İsa'yla birlikte beraber olacaklarını düşünmeleriydi. Bu kişilere daha sonraki yüzyıllarda azize denilmiştir.

³³⁹ Ali İmran 42.

³⁴⁰ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 407.

³⁴¹ George Ryley Scott, *İşkencenin Tarihi*, Çev. Hamide Koyukan, Dost Kitabevi, Ankara 2001, s. 69-70.

³⁴² Eusebios, s. 149.

³⁴³ Eusebios, s. 170-172.

Hristiyanlıkta “*hagios*” (azizeler) ve “*asios*” (kutsal kişiker) terimiyle açıklanmıştır. Bu insanlar toplumsal ve bireysel anlamda Hristiyanlık tarihinde önemli bir roller oynamışlardır. Azizeler Hristiyanlık inancında önemli bir merteye sayılıp bu uğurda “*martyr*” (şehit) ölen kişiler için kullanılan bir unvan olmuştur. Azizeler öldüklerinde Hz. İsa ile birlikte olacaklarına inanmışlardır. Bu yüzden kutsal sayılmışlardır.³⁴⁴ Hristiyanlıkta azizeler kültürünün temelinde ölmüşleri anmak olsa da özellikle martyrlerin anısını yaşatmak gayesi güdülmüştür. Azizeler, öldükleri ve sonsuz hayatta doğdukları günün “*dies natalis*” (yıl dönümü) anılmışlardır. Azizeler, Tanrı’dan insanların ondan istedikleri iyilikleri elde etme niteliğine sahip görünmüşlerdir. 4. yüzyılda keşişler ve çileciler daha yaşarken azizelere ve havarilere benzer bir kült elde etmişlerdir.³⁴⁵

Erken Hristiyanlık döneminde kadınlar, Tanrı’ya daha yakın olabilmek için kendilerini dünyadan soyutlayarak mütevazı hayat yaşamak için manastır hayatını seçmişlerdir. Manastır Grekçe’den türemiş olan “*monasterian*” (yalnız kalma) anlamına gelen bir terimi karşılamıştır. Buradaki keşişlere ise “*monakhos*” (yalnız yaşayan kimse) denilmektedir. Bu kelimelerden türeyen manastır yalnız yaşayan insanların bulunduğu yerler için söylenmiştir. Buradaki insanlar hiç evlenmemiş olup Hz. İsa’yı örnek almışlardır.³⁴⁶ İlk manastır Roma’da 3. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 4. yüzyılda birçok Hristiyan kendini sınamak için çöllere gitmişlerdir. Doğu’dan ve Batı’dan gelen binlerce Hristiyan burada kalmış ve kendi memleketlerine giderek Manastırcılığı başlatmışlardır. Böylece Mısır’da Filistin’e oradan Suriye’ye, Anadolu ve Batıya manastırcılık yayılmıştır. Manastır’a sadece erkekler değil kadınlar da gitmişlerdir.³⁴⁷ 5-9 yüzyılda manastıra giden bazı kadınlar tecavüze uğramamak için erkek kılığına bürünmüşlerdir.³⁴⁸ 6. yüzyılda yaşamış olan azize Mary saçlarını kısa keserek erkek gibi giyinmiştir. Azize Mary’nin bir çocuğu vardır. Fakat erkek kılığında olduğu için onu baba olarak suçlamışlardır. Hayatı boyunca bu suçlamaları kabul etmiştir. Bunun gibi birçok rahibeler yanlış

³⁴⁴ Engin Akyürek “Bizanslılar, Azizeler ve Khalkedon’lu (Kadıköy) Azize Euphemia”, *Sanat Dünyamız Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi S. 69-70 Bizans Özel Sayısı*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 1998, s. 69-70.

³⁴⁵ Morrisson, s. 241.

³⁴⁶ Bilal Baş, “Hristiyan Manastırcılığın Doğuşu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2013, S. 44, s.183-184.

³⁴⁷ Alice-Mary Talbot, “Bizans Manastır Sistemine Giriş”, *Cogito, “Bizans, 3 Aylık Düşünce Dergisi*, Ed. Serra Ciliv, *Yapı Kredi Yayınları*, S. 17, İstanbul 1999, s. 164.

³⁴⁸ Alice-Mary Talbot, *Holy Women of Byzantium*, s. 1.

bir şekilde suçlandıkları halde kimliklerini saklı tutmuşlardır. Bu kadınlar baştan çıkarma ve tecavüz gibi suçlarla yargılanmışlardır.³⁴⁹

4. yüzyılda keşişlerin yaşamları ve duaları özel kereme sahip olduğu düşünülmüştür. Keşişler, Tanrı dostları olarak nitelendirilmişlerdir. Manastırda kadın erkek birlikte yaşarken bir manastırda ikisi kadınlara ayrılmış on bir ev bulunmaktaydı.³⁵⁰ 4.yüzyılda kadın keşişler için birçok manastır kurmuşlardır. Örneğin; 4. yüzyılın başlarında yaşamış olan Eustoctium ve annesi Paula bütün yaşamları boyunca kendilerini Hz. İsa ve Hristiyanlığa hizmet etmek için yaşamışlardır. Paula, bugünkü Filistin’de manastır kurmuş ve birçok kadınla beraber burada çileci yaşam sürmüştür. Bu kadınlar manastırda İncil’i Yunancadan Latince’ye çevirmişlerdir. İbranice’de de uzmanlaşan anne ve kızı dönemin kilise tarihçilerinden bile birçok dilde daha ileri seviyede olmuşlardır.³⁵¹

388 yılında soylu ve dul bir kadın olan Albina Elder iki kızını da yanına alarak ismi ünlenen birer rahibe olmuşlardır. Albina’nın iki kızı Marcella ve Asella manastırda yaşamışlardır. Albina, servetini satıp dindar bir Hristiyan olarak yaşamayı tercih etmiştir. Putperestler tarafından genç yaşta dul kalıp evlenmeyen kadınlar için şeref sayılan *unvira* mertebesine erişmiştir. Hem putperestler hem de Hristiyanlar tarafından sevilen birisi olmuştur.³⁵² Roma’da 4.yüzyılda Marcella isimli sofu ve bilgin Hristiyan bir kadın hakkında şunlar söylenmiştir; “Marcella çocukluğunda Latince, Yunanca ve Hristiyan metinleriyle büyümüştür. Daha sonra evlenmiştir. Evlendikten kısa bir süre sonra da dul kalmıştır. Kendini hayır işlerine adanarak Hristiyan kadınlar için ev kurmuştur. Hristiyan kadınlarla dua etmiş, oruç tutmuştur. Onlardan din dersleri öğrenmiştir. Hayatını bir sofu geçirmeyi tercih etmiştir. Onu örnek alan başka Hristiyan kadınlar da onun yolundan gitmişlerdir”.³⁵³ Aynı yüzyılda yaşamış Melenia Elder bir münzevi olarak hayat sürdürmüştür. Mısır’da çölde yaşamış ünlü rahibelerle tanışmıştır. Kendi parasıyla

³⁴⁹ Alice-Mary Talbot, *Holy Women of Byzantium*, s. 2-3.

³⁵⁰ Codex 1, 3, 43/ 1-13; Rice, s. 94; Alice-Mary Talbot, “Bizans Manastır Sistemine Giriş”, s.164.

³⁵¹ Marjane Lightman-Benjamin Lightman, *Ancient Greek and Roman Woman*, Ed. Reused Edition, America 2000, s. 129-130.

³⁵² Marjane Lightman-Benjamin Lightman, s. 14.

³⁵³ Marjane Lightman-Benjamin Lightman, s. 202- 203.

birçok kilise ve manastır inşa ettirmiştir. Elli dul ve bekâr kızlarla birlikte birçok Hristiyana yardım etmiştir (Ek-16)³⁵⁴.

Manastıra kabul edilmek kolay değildir. Önce sıkı bir sınava tabi tutulurlardı. Kölelerin kabulü ise özel kurallara bağlanmıştır. Kaçak bir köleyse üç sene sonra efendisine verilirdi. Kızlar ise on yaşında manastıra seçilirdi. Altı aylık gibi çıraklık zamanından sonra Manastıra kabul edilirdi. Manastırda yaşayanların görevleri bulunmaktaydı. Örneğin; az yemek yemek, az uyumak, dua ve Tanrı'yı düşünmek gibi. En önemlisi ise disiplinli olmaktır. Manastır yaşamının prensipleri 4. yüzyılda yaşamış Caesera piskoposu aziz Basileios tarafından sözlü olarak koyulmuştur. Piskoposa göre fakir yaşamak ve iyilik yapmak öncelikli görevdi.³⁵⁵

Manastır'da yoksullara parasız yemek dağıtılırdı. Ayrıca özel günlerde çok az çüzzü bir miktarda para verilirdi. Hastalar için ayrıca manastırın bünyesinde hastahane bulunmaktaydı. Hastahane personeli çok kişiden oluşmaktaydı bir hastaya bir personel düşmekteydi. Kadınların bulunduğu manastırda bir doktor bulunmaktaydı. Ayrıca eczacı, çamaşırcı, aşçı ve dört tane mezarcı yer almaktaydı. Hastalara genellikle perhiz yemekleri uygulanmaktaydı.³⁵⁶ Görmekteyiz ki manastır dönemin sosyal yardımlaşma kurumu gibi görev yapmaktaydı. Devletin yapması gereken yardımları Hristiyanlık manastır üzerinden yapmıştır.

5. yüzyılda Doğu Roma'da sofuluk çok yaygındı. Hristiyanlıkla beraber rahibe yaşam tarzı artmıştır. Rahibelik Hristiyanlıktan önce Roma'da Vesta rahibeleri üzerinden görünen bir şey olduğundan Hristiyanlıktaki rahibeliğin bunlardan ayrılan yönleri mevcuttur. Daha öncede bahsettiğimiz Roma'da itibar gören Vesta rahibeleri otuz yaşına kadar rahibe kalıp finansal açıdan zengin sayılmışlardır. Fakat Hristiyanlıkta rahibelik için bir yaş sınırı yoktu, ayrıca finansal açıdan hiçbir şey elde etmiyorlardı.³⁵⁷ Bekâr olan bu insanlar için yani saflık ve temizlik gibi

³⁵⁴ Marjane Lightman-Benjamin Lightman, s. 214-215.

³⁵⁵ Basileios, *Monasteries* s. 224; Rice, s. 96-97; Bk. Basileios, hakkında daha ayrıntılı bilgi için, Alice-Mary Talbot, "*Bizans Manastır Sistemine Giriş*" s. 165-167.

³⁵⁶ Alice Mary- Talbot, "*Bizans Manastır Sistemine Giriş*", s. 170.

³⁵⁷ Marjane Lightman-Benjamin Lightman, s. 47.

vasıflar öne çıkmıştır. Hristiyanlık temizliği ve saflığı yücelttiği için genç kızların bu yönüyle anılmalarını buyurmuştur.³⁵⁸

Hristiyanlıkta kilise gelin olarak ifade edilmektedir. Aziz Yuhanna, Hristiyan cemaate seslenirken söze şöyle başlamaktadır. *“Bu ihtiyardan, Tanrı'nın seçtiği, gerçekten sevdiğim hanımefendiye ve çocuklarına selamlar!”*³⁵⁹ Aziz Yuhanna burada hanımefendiden kasıt olarak kiliseye seslenmiştir. Kendini kiliseye adayan rahibeler, kutsal anneleri olan kiliseye inananların bu yolla kutsal olmasını sağlamışlardır. Kilise için bakirelik kutsal sayılmıştır. Bakire olan Hristiyanlar zarafetle süslü ve bozulmamışlardır. Bu yüzden onlar şeref ve övgüye layıktır. Kilise tarafından bakireler uyarılmaktadır. Onlar, şeytandan korunmaya daha muhtaç olanlardır. Kendini tamamen ruhen ve bedenen Tanrı'ya adayanlar daha büyük ödül alacaklardır. Onlar için Hz. İsa'yı mutlu etmekten daha büyük bir şey yoktur. Hz. İsa diyor ki; *“Tüm erkekler bu kelimeyi anlamaz. Annelerin karnından doğanlar vardır. Erkeklerin kopyası olanlar vardır. Tutarlılığının ödülü olarak ve bakireliğin vaazı olarak melekler vardır”* demiştir.³⁶⁰

Hristiyanlıkta bakire ölmek çok itibar gören bir durumdur. *“Bakirelik her şeydir. İsa'ya adanmışlardır. Sadece bedensel olarak değil giysilerle de. Bu yüzden zengin ya da fakir olsalar dahi varlıklarını Tanrı'ya adamaları erdem sayılmıştır. Aynı zamanda şeytani sayılacak şeyler yasaktır. Çünkü bunlar acı çekmeye neden olur”* denilmektedir.³⁶¹ Kilise sık sık bakireler üzerinden genç kızları övmüştür. Hristiyanlıkta bakirelik rahibeler için dini olarak elzem gördüğünden evlenmemiş olanların Rab'be daha yakın olacağına inanılmıştır. Örneğin; Efes'te Philippos adındaki piskoposun iki bakire kızı Hristiyan olduğu için öldürülmüşlerdir. Ölen kızlar ise elçilere eşit tutulmuştur.³⁶² Pergamon'da (İzmir'in Bergama İli'nin İlçesine bağlı antik kent) Carpus, Papyrus ve kendi yaşamına son veren Agothanike adında ki kadınlar Hristiyan oldukları için öldürülmüşlerdir. Kilise tarafından isimleri yüceltilmiştir.³⁶³

³⁵⁸ Ambrosius, s. 669-671.

³⁵⁹ Yuhanna 2. Mektup 1-2.

³⁶⁰ Cyprianus, s. 431.

³⁶¹ Cyprianus, s. 430.

³⁶² Eusebios, s 86.

³⁶³ Eusebios, s. 114.

Amonarium adında ki bir kadın kutsal bakire olarak anılmaktaydı. Hristiyan olduğu için uzun bir süre işkence görmüştür. Mecuria ve Dionysia adında bakire Hristiyan kadınlar da işkence görüp öldürülmüşlerdir.³⁶⁴ Bakire genç kızlar kimi zaman kutsallıklarının kirlendiğini düşündükleri için kendi canlarına kıymışlardır. Örneğin; Antiokheia (Isparta) kentinde soylu ve zengin kutsal bir kadın ve iki kızı yaşamaktaydı. Hristiyan oldukları için Romalılar tarafından tecavüze uğramışlardır. Ruhlarının kirlendiği için kadın ve iki çocuğu intihar etmişlerdir.³⁶⁵ Roma İmparatoru Maximinus, Romalı Hristiyan bir kadının kendisine hizmet etmesini istemiştir. Kadın evli olmasına rağmen kocası hiçbir şey yapmayıp onu süslenmesi için odada yalnız bırakmıştır. Kadın yalnız kalınca kendisini öldürmüştür. Hristiyan kardeşleri tarafından kadının bu davranışı erdem sayılmıştır.³⁶⁶

3. 3. 3. HRİSTİYANLIĞI SEÇEN ROMALI KADININ DEĞİŞİMİ

Hristiyanlığı seçen Roma kadınının öncelikli değişimi maneviyat olsa da kilise, Hristiyanlığa yönelen bir kadının dini vecibelerini belli ölçülerinde dışa yansıtmasını beklemiştir. Bu durumda Hristiyan bir Roma kadının görünümünün pagan kadınlarının tam tersi bir durumda olması istenmiştir. Kilise bazı tutumlarında kadınları çok sert eleştirmiştir. Örneğin; 2. yüzyılda yaşamış olan kilise tarihçisi Aziz Tertullianus, kadın süsünün icadını anlatan bir makale yazmıştır. Bu makalede mücevher, kolye ve altın eşyalar kadını süsleyen ürünler olarak belirtilmiştir. Kiliseye göre değerli görülen bu eşyalar aslında kadınların değersiz görülmesine neden olmaktadır. Aziz Tertullianus, kadınların sırf erkeklere daha güzel görünmek istedikleri için bu ürünleri kullandıklarını söylemektedir. Kiliseye göre bu ürünler kadınları günaha sokmaktadır.³⁶⁷

3. yüzyılda yaşamış kilise tarihçisi Aziz Cyprianus'a göre Hristiyanlıktan önce Romalılar, bitkileri, kabuklu deniz canlılarını ve koyunun yününe çeşitli renkler kullanarak kumaşlar üretmişlerdir. Bu kumaşlar dönemin modası haline gelmiştir.

³⁶⁴ Eusebios, s. 170-172

³⁶⁵ Eusebios, s. 220-221.

³⁶⁶ Eusebios, s. 225.

³⁶⁷ Tertullianus, *On The Apparel of Women*, s. 18.

Hristiyanlıktan önce Roma kadınları yanaklarına allık sürüp, gözlerine siyah sürme çekip, dudaklarını kırmızı renge boyamışlardır. Hristiyanlıkla birlikte artık bu ürünlerin kullanılması gereksiz görülmüştür.³⁶⁸ Hristiyan bir kadın süsten ve lüksten arınarak kendini Tanrı'ya adanmalıdır. Bu durum sadece bedensel olarak değil giysilerle de olmalıdır. Çünkü onlar saflığı temsil etmişlerdir. Kilise moda ve süsü günah olarak görmüştür. Fakat bu duruma uymayan Hristiyan soylu kadınlar da mevcuttur. Örneğin; 5. yüzyıl sonrasında hüküm süren Doğu Roma İmparatoriçesi Theodora keten, ipek ve transparan işlemeli kumaşları tercih etmiştir. Bu durum kilisenin eleştirisine neden olmuştur. Saçlarını ortadan ikiye ayırıp incilerle ve gümüş tokalarla tutturmuştur. Ağır bir makyaj yapıp dudaklarını kırmızıya boyamıştır.³⁶⁹

Kilise, Hristiyan kadınlarının daha önce Roma kadınları gibi saçlarını boyamalarına karşı çıkmıştır. Antik Roma'da kadınlar safranla saç renklerini değiştirirlerdi. Bazen de Galyalı kadınların saçlarını peruk olarak kullanırlardı. Kilise Hristiyan bir kadının saçlarını boyamasını kendi ırkından utanmasıyla eş değerde görmüştür. Kiliseye göre Tanrı bu şeyleri Hristiyan kadınlardan istemezdi. Bir insanın yaşı saç rengiyle değiştirilemezdi. Ancak bu davranışlar Tanrı'yı kızdırdı.³⁷⁰ Ayrıca antik Roma'da kadınlar birden fazla saç modeli yaparlardı. Örneğin; lüleli saç, ortadan ikiye ayrılmış saç, örgülü saç gibi.³⁷¹ Bu durumda kilise Hristiyan kadınlarının saç modellerinin sade bir görünümde olmasını istemektedir.³⁷² Bunlara uymayan kadınların bu davranışları kilise tarafından günaha girmekle eş değerde tutulmuştur. Bu kadınlar hem lanetlenecek hem de zina işlemiş sayılacaktır.³⁷³ Öyle ki *“Dünyada giysiler önemli değildir. Süslenerek erkeklere güzel görünmek Tanrı'yı gücendirir. Çünkü Tanrı onları küçümsemiştir. Bu insanlar Hz. İsa'nın kölesi olamazlar. Yani evli olmayan birisi ruhen ve beden kutsaldır. Mükemmellik giyside değil zihindedir. O zaman saçıyla ve başıyla koca arıyordur. Bu nedenle bakire saçını örtmeli, beden süslemelerini abartmamalıdır”*.³⁷⁴

³⁶⁸ Cyprianus, s. 434.

³⁶⁹ Rice, s. 199-200.

³⁷⁰ Tertullianus, *On The Apparel of Women*, s. 21; Cyprianus s. 434.

³⁷¹ Ovidius, s. 81.

³⁷² Tertullianus, *On The Apparel of Women*, s. 16-17.

³⁷³ Cyprianus, s. 433.

³⁷⁴ Cyprianus, s. 435.

Erken Hristiyanlık döneminde kilisenin bu söylemlerine uyan kadınlar mevcuttur. Örneğin; 4. yüzyılda yaşamış soylu Romalı bir kadın olan Blaesilla'nın evlenmeden önce giyim tarzı, makyajı ve yaşantısı dönemin Roma kadınları gibi lüks içindeydi. Blaesilla evlendikten kısa bir süre sonra dul kalmıştır. Kocası öldükten sonra ise hastalıkla pençeleşmiştir. Kısa sürede hastalığını atlatmıştır. Sağlığında ise birçok evlilik teklifi almıştır. Blaesilla, gelen evlenme tekliflerinin hepsini reddetmiştir. Bundan sonra sık sık oruç tutmuştur. Bu yüzden çok zayıflamıştır. Blaesilla'nın elinde sürekli İncil bulunmuş, gece gündüz kutsal metinleri okumuştur. Artık dış görünüşüne de önem vermemekteydi. Görünüşü hizmetçilerinininkinden farksız durumdaydı. Yüzü solgun vücudu çok az direnç göstermekteydi. Onun bu yaşayışını gören pagan ve Hristiyanlar onu eleştirmişlerdir. Blaesilla 20 yaşlarında ölmüştür. Kilise tarafından onun bu davranışı en büyük erdemli diğer dindar kadınlar gibi anılmıştır.³⁷⁵

Hristiyanlıkla beraber kadın yaşantısındaki bir başka değişim ise evlilik meselesidir. Hristiyanlıkta evlilik, bir kadının sosyal yaşamında yükselmesi olarak görülmüştür. Kilise tarihçisi Aziz Clement'e göre; Hristiyan olanlar karısının saflığı ve iffetiyle kutsanmış olurdu.³⁷⁶ Hristiyanlık evliliği kilise üzerinden kutsal saydığından Hristiyan çiftlerin kolay ayrılmasını istememiştir. Hristiyanlık kadınları evli olarak önemli bir statüye yükseltmiştir. Fakat kadının iki ya da üç defa evlenmesi kilise tarafından kabul görmemiş dördüncü evlilikte ise kadın aforoz dahi edilebilmiştir.³⁷⁷

Hristiyanlık tek eşliliği savunduğundan Roma'daki metreslik zina olarak kabul edilmiştir. Roma İmparatoru Constantinus zamanından itibaren evli erkeklerin metreslere sahip olması yasaklanmıştır. Böylece metres kadından doğan çocuğa miras hakkı tanınmamıştır. Bunun sonucunda hem metrese hem de çocuğa efendileri tarafından maddi yardım almaları engellenmiş ve bu durum metreslerin evli erkeklerden ayrılmasına yol açmıştır. Bu durumda evli kocaların eşlerine yönelerek aile içine dönmeleri sağlanmıştır.³⁷⁸ Bu seferde malikânedeki yaşayan

³⁷⁵ Marjene Lightman-Benjamin Lightman, s. 60.

³⁷⁶ Clement, s. 718.

³⁷⁷ Rice, s. 194.

³⁷⁸ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 336; Bk. Codex, XIV Titel / 4, 14, 5 metres hakkındaki düzenlemeler için s. 300-319.

zengin kadınların kocaları hizmetçilere yönelmesi ya da hizmetçilere iftira atmaları da çok yaygın bir hal almıştır. Bu kadınlar hizmetçilerini döverek öfkelerini onlardan çıkarmışlardır. Kilise bu durumun farkına varıp artık evlenen kadının namusu kadar hizmetçilerin de namusunun korunmasının önemini vurgulamıştır. Zina yapanın adam öldürmekten daha çok ceza görmesine neden olmuştur. Hristiyanlık köleleri kendi malı gibi gören efendilerine karşı çıkmıştır.³⁷⁹ Ayrıca Hristiyanlıkla birlikte kilise tarafından evlilik, boşanma, eşcinsellik ve hayvanlarla girilen cinsel ilişkiler yasaklanmıştır.³⁸⁰ Bu gibi şeyler sapkınlık olarak görülmüştür. 4. yüzyılda evlilikle ilgili yasaların çoğu ağır cezalar içermektedir. Örneğin; amca ile yeğenin evlenmesinin cezası ölüm olmuştur. Doğu Roma İmparatoru Arcadius, kuzeni ve baldızıyla evlenen kişilerin ölüm cezasını kaldırmıştır. Batı Roma İmparatoru I.Theodosius, birinci derece kuzenlerle evlenmeyi yasaklamıştır. Bir köleyle evlenen özgür kadın ya da Yahudi ile evlenen Hristiyanlar için de bazı yaptırımlar uygulanmıştır.³⁸¹

Hristiyanlıkta nişanlılık ise evlilik öncesi dinsel bir önemi olduğundan bozulması kilise tarafından lanetlenmeye ve para cezasına çarptırılmaya neden olmuştur. 12 yaşından küçük kızlar ve 14 yaşından küçük erkeklerin evlenmeleri yasak olsa da nişanlılık daha küçük yaşlardan itibaren anne ve babanın kararına bırakılmıştır.³⁸² Hristiyanlıktan sonra nişanlanan çiftler anne, baba ve akrabalarının önünde öpüşerek nişanlılıklarını gerçekleştirirlerdi. Nişanlılardan birinin ölmesi halinde erkek, kıza verdiği hediyein yarısını sağ kalana verirken, genellikle nişanın bozulması nikâh tarininde anlaşmazlık, *drahomanın* (başlık) miktarı, bir cayma tazminatının bedeli, noterlik gibi konular olmuştur. Bazen de nişanlının hangi evde oturacağı konusunda sorun yaşanmıştır. 12 yaşına gelmemiş bir kızın babası nişan töreni yapmadan da yalnızca bir kutsama duasıyla müstakbel damadını kendi evine alabilmiştir. Kanunlara göre kız 12 yaşını tamamladığında yasal olarak eş sayılmıştır.³⁸³ Hristiyanlıkla birlikte soylu imparator ve imparatoriçelerin nişanlılıklarına baktığımızda ise en dikkat çekici örnek Avrupa Hun İmparatoru

³⁷⁹ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 338.

³⁸⁰ Galatalılar'a mektup 5/ 19, 21; Romalılar'a mektup 1/ 26.

³⁸¹ Georges Dubly- Michelle Perrot, s. 335; Bk. Birinci derece kuzenlerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için Codex, 25/ 6, 25, 2; s. 515.

³⁸² Rice, s. 195.

³⁸³ Phillipe Aries-Georges Dubly, s. 643.

Atilla ile Roma Prensesi Honoria arasında gerçekleşmiştir. Çünkü Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un (419-455) kız kardeşi Honoria'nın tahta ortak olmasını istemediği için onu bakire kalmaya zorlamış daha sonra da tutsak ettirerek Constantinopolis'e sürgüne yollamıştır. Bu durumda Roma prensesi, Atilla'dan yardım isteyip ona altın bir nişan yüzüğü göndermiştir. Atilla bu teklifi kabul ettiği gibi III. Valentinianus'tan nişanlısının hissesine düşen Galya bölgesini *drahoma* olarak istemiştir.³⁸⁴

Hristiyanlıkta nişanlılık evlenmek için verilen sözü ifade etmiştir.³⁸⁵ Hristiyanlıkta düğünün tasviri şu şekildeydi. Hristiyan bir gelin düğün öncesi odasının duvarına değerli eşyalarını asarlardı. Gelinin odasına çeyizi getirilirdi. Düğün gününde misafirler beyaz giysi giyerdi. Damat müzikle gelini almaya gelirdi. Gelin ise sırma veya gümüş işlemeli kumaştan yapılmış bir bluz ve yüzüne peçe örtterek damadı beklerdi. Damat yaklaştıkça gelin peçeyi yavaş yavaş aralardı. Şarkılar, meşaleler eşliğinde gelin ve damat kiliseye giderlerdi. Balkonda onları izleyenler başlarında gül ve menekşe atardı. Kilisede gelinin ve damladın başına taç takılırdı. Tören esnasında yüzükler değiştirilir ve evlilik antlaşmasına imza atılırdı.³⁸⁶ Soyluların düğünü ise çok resmi, zengin ve görkemli olurdu. Özellikle imparator ve imparatoriçelerin düğünlerinde herkesin şık görünmesi gerekliydi. Bizans'ta dini tören süresince imparator ailesinden evlenen çiftlerin başına taç takılır ve erguvan rengi göz alıcı bir kumaş tutulurdu. Evlilik törenini patrik yerine getirir daha sonra da koro şarkı söylenirdi.³⁸⁷

Hristiyanlık evli kadınların iffetine çok önem vermiştir. Örneğin; Hristiyan evli bir kadının kafalarını türbanla kapatıp yüzlerine peçe takması istenmiştir. Evli bir kadının sadece yüzü görülmeliydi. Kiliseye göre Hristiyanlıkta bir kadın görülmekten çok görmeyi isterdi. Bu yüzden Hristiyan bir kadının gözleri onun için yeterdi.³⁸⁸ Aile içinde kadın önemli rol oynasa da sosyal anlamda erkeklere eşit olmamıştır. İmpatoriçe de olsa bütün kadınlar dışarı çıktıklarında yüzlerini peçe ile örtmek zorundaydılar. Kadınlar erkeklerin yanında çok az görünmüş hadımlar

³⁸⁴ Ergin Ayan, *Orta Çağ Türk Evliliklerinde Hanedan Evlilikleri*, Gece Yayınları, Ankara, 2017.

³⁸⁵ Codex, Geg. XV, 5.3.5.

³⁸⁶ Rice, s. 195-196.

³⁸⁷ Rice, s. 41.

³⁸⁸ Tertullianus, *On The Apparel of Women*, s. 37.

hariç erkeklerin onların odalarında bulunmalarına izin verilmemiştir. Kadınlar genellikle hizmetçilerin ve çocuklarının yanında olurlardı. Zengin aileler dışarıya hizmetçi eşliğinde çıkarlardı. Genellikle kilise ve akrabaları ziyarette bulunurlardı. Roma'da olduğu gibi Hristiyanlıkta da hamam kültürü sosyal anlamda vaz geçilmez olmuştur. Hamamlar bütün gün erkeklere açık olsa da kadınların yalnızca akşam saatlerinde girmelerine izin verilmiştir. Roma hamamları gibi Bizans hamamların da yıkanma havuzunun etrafında küçük odalar ve tuvaletler bulunmaktaydı. Yıkanma havuzuna sıcak su tunç bir kaba borularla aktarılırdı. Yüzme havuzları sıcak ve soğuk olarak ikiye ayrılırdı. Bunun yanında buhar banyosuda bulunurdu. Hristiyan bir kadın hamama gittiğinde ise hamama uygun kıyafet giyerdi. Hristiyanlıkla birlikte sosyal yaşamda dinsel şenliklerin yanında pek fazla eğlence yoktu. Hipodromlarda yapılan eğlenceler, halk meydanı ve hamamlarda buluşmaların dışında çok fazla sosyal hayattan bahsetmek mümkün olmamıştır. En büyük eğlence ise manastır ziyareti ve hac yolculuğuydu. Fakat her zaman pagan şenlikleri daha serbest ve daha eğlenceli olurdu.³⁸⁹ Hristiyanlığın kadınlara sunduğu imkânlar günlük yaşamı her yönüyle etkilemiştir. Ayrıca din değiştiren herkes dünyada daha iyi bir yaşam süreceğine inanmıştır. Bu yüzden kişi kilisenin söylemlerine bağlı kalarak ruhunun kurtulacağına inanmıştır. Kilise sosyal hayatı şekillendiren bir unsur olduğundan ilk Hristiyanlığa geçenler kadar herkesin kiliseyle ilişkisi bulunmuştur.³⁹⁰

4. yüzyılda yaşamış kilise tarihçilerinden Aziz Augustinus itiraflarında evlilik meselesine değinmiştir. İyi bir evliliğin sürmesi için annesini örnek göstermiştir. Aziz Augustinus'un annesi Hristiyan, babası pagandır. Aziz Augustinus'un annesi on iki on dört yaşları arasında yaşlarında babasına verilmiştir. Annesi babasına *efendisi* gibi hizmet etmekteydi. Babası annesinin erdemlerinden dolayı onu sevmekteydi. Babası çabuk sinirlendiğinde annesi susmayı bilmiştir. Birçok kadın kocasından şikâyetçi olurken Aziz Augustinus'un annesi şakayla karışık kadınlara evlilik anlaşmasından bahsederek o andan itibaren kendilerini hizmetçi durumuna sokan yasal bir anlaşma olduğunu söylemiştir.³⁹¹ Kilise tarihçisi Aziz Clemenet de evliliği kadın ve erkeğin soyunu devam ettirmesi için başvurduğu bir şey olduğunu

³⁸⁹ Rice, s. 191-195.

³⁹⁰ Rice, s. 68.

³⁹¹ Augustinus, s. 83.

söylemiştir.³⁹² Aziz Paulus da evliliği kişilerin cinsel arzusunu bastırması ve üremesi için yapabileceğini savunmuştur.³⁹³ Aziz Augustinus, Aziz Clement'i destekler görüştedir. Aziz Augustinus, evlilik meselesinde kendi hayatından örnek vererek bu konu hakkında düşüncelerini itirafında yazmıştır. Aziz Augustinus, ailesinin onu zorla evlendirmek istediğini söylemiştir. Aziz Augustinus, sırf cinsel arzuları için evliliği tercih ettiğini belirtmiştir. Bu arada evlenmeden önce de bir beraberliği olduğunu Hristiyan olmadan önce gençliğinde ne kadar yanlış şeyler yaptığını kabul etmiştir. Aziz Augustinus, bunları söylerken evlenmek isteyenlerin cinsel arzularla evlenmesinden ziyade kalben evlenmesini tavsiye etmektedir.³⁹⁴

Hristiyanlık aile ilişkilerinde sevgi ve saygıya çok önem vermiştir. Hristiyanlıkla birlikte karı-koca mal varlığında eşit haklara sahip olmuştur. Yani kadın kocasının parasına, malına ve hayatına ortak görülmüştür.³⁹⁵ Hristiyanlıkla beraber evlilik güvence altına alınmıştır diyebiliriz. Hristiyan evli çiftlerin birbirine karşı sorumlulukları bulunmuştur. Hristiyan koca karısını sevmelidir. Koca karısına sert davranmamalıdır. Kadın ise kocasına karşı hiddetli davranmamalı ve onu eve bağlamalıdır. Kadın ağırbaşlı ve güvenilir olarak yalan söylemekten kaçınmalıdır. Erkekler ise kiliseyi sever gibi karılarını aynı şekilde sevmelilerdir.³⁹⁶ Bu söylemler kilise tarafından vaaz edilmiş olup evlilik nişanının bozulmasını engellemek için bir öğüt mahiyetindedir.

Hristiyan olan her aile ferdinin birbirlerine karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Örneğin çocukların anne ve baba sözünü dinlemeleri istenmiştir. Babaların da çocukların şevkini kırarak davranışlardan kaçınmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir.³⁹⁷ Hristiyanlıkta aile toplumun temeli olduğundan kişilerin toplum üzerinde bazı yükümlülükleri bulunmuştur. Örneğin; “*Yaşlı adamlara babanmış gibi davran, onlara örnek ol. Genç erkeklere ve genç kızlara kardeşin gibi davran. Yaşlı kadınlara annenmiş gibi davran*” denilmektedir.³⁹⁸ Hristiyanlık inancında aile kavramı bu öğretiler etrafında şekillenmiştir. Hristiyanlık meşru evliliği

³⁹² Clement, s. 746-748.

³⁹³ I. Korintliler'e mektup 7/ 9.

³⁹⁴ Augustinus, s. 56.

³⁹⁵ Gaudemet, s. 216.

³⁹⁶ Efesliler'e mektup 5/ 22, 33; Koloseliler'e mektup 3/ 19.

³⁹⁷ Kolosiler'e mektup 3/ 20, 21.

³⁹⁸ I. Timoteos'a mektup 5/ 1, 4

savunduğundan ahlak her şeyin üzerinde tutulmuştur. Hristiyanlıkla birlikte aile yaşamı dinsel tören çevresinde gerçekleşmiştir. Vaftiz, nişan, nikâh, ölüm, cenaze gibi törenlerin yanında oruç tutmak, manastır ziyareti, hac ziyareti gibi şeyleri kapsamıştır.³⁹⁹

Putperest Romalı karı-kocalarından birisinin Hristiyanlığı seçmesi aile ilişkilerinde birtakım anlaşmazlıkları meydana getirmiştir. Örneğin; kilise tarihçisi Aziz Eusebios'un aktardıklarına göre Romalı bir kadın ve koca vardı. Önceleri her ikisi de pagan olmasına rağmen kadın daha sonra Hristiyanlığa yönelmiştir. Kadın bu konuda kocasını ikna etmeye çalışmıştır. Kocasını ise eski inancına devam etmek istemiştir. Kadın kocasını bu konuda ikna edemeyince ondan ayrılmaya karar vermiştir. Kadın, kocasına; eskiden içki içtiğinde eşini arzuladığını ve hizmetçilerle yaptığı şeyleri artık istemediğini söylemiştir. Kocasını, karısına; kendisini imparatora şikâyet edeceğini söyleyerek tehdit etmiştir. Kadın inancından dolayı sonra yakılarak öldürülmüştür.⁴⁰⁰ Bu anlatılardan yola çıkacak olursak Hristiyanlığı seçen Romalı kadının Hristiyanlığın getirdiği dini kurallara göre yaşamak istediğini görmekteyiz. Bu durumda Aziz Petrus; *“Sonuç olarak dünyadaki yaşamın geri kalan bölümünü artık insan tutkularına göre değil, Tanrı'nın isteğine göre sürdürür. İnanmayanların hoşlandıklarını yaparak sefahat, şehvet, sarhoşluk, çalgın eğlenceler, içki âlemleri ve ilke tanımayan putperestlik içinde yaşadığınız günler yeter!”* demektedir.⁴⁰¹ Hristiyanlığı seçtikten sonra eski yaşantısına dönmek istemeyen bir başka Hristiyan kadının hikâyesi de şu şekildedir. 404 yılında Romalı asil bir kadının tüm varlığını dağıtıp Hristiyan gibi yaşamak istediğini kocasına söylemesi onun kocasıyla muhalefete düşmesine neden olmuştur. Romalı bir kadının artık Hristiyan gibi yaşamak istediğini söylemesi aslında putperest yaşantısını bırakıp Hristiyanlığın getirdiği mütevazı hayata ve maneviyata yönelmeyi tercih etmesinden kaynaklanmıştır.⁴⁰²

İncil, putperestlikten Hristiyanlığa geçen insanların artık dünya zevkine yönelmekten çok Tanrı'ya kendilerini adanmasını istemektedir. Hristiyanlığı seçen

³⁹⁹ Rice, s. 193.

⁴⁰⁰ Eusebios, s. 116-117.

⁴⁰¹ Petrus 4/ 2.

⁴⁰² Malay, s. 69.

insanlara İncil; oruç tutmak, ilahi söylemek, mütevazı bir yaşam sürmek ve şarap içmekten kaçınmak gibi kurallar buyrulmaktadır. Aziz Paulus, putperestlikten dönen Hristiyanların nasıl davranması gerektiğini mektuplarında anlatmaktadır.⁴⁰³ Aziz Paulus'un Efeslilere yazdığı mektupta; *“Hristiyan olanların yeni yaşamlarında açık saçıklık, budalaca konuşmalar, bayağı şakalar olmasın. Bunlar size yakışmaz. Bunlar için şükredin. Bunları ancak putperestler yapabilir”* demektedir.⁴⁰⁴ Aziz Paulus'a göre, Hristiyanlığı seçenlerin şarapla sarhoş olmasına müsemaha gösterilmemeliydi. Çünkü sarhoşluk insanları sefalete götürmekteydi. Onun yerine Hristiyanların birbirlerine güzel ezgilerle ilahi söylemeleri daha doğrudu. Hristiyanlar birbirlerine Mesih'in bağıyla bağlanmalıydı.⁴⁰⁵ Bu yüzden aralarında düşmanlık yerine dayanışma olmalıdır. Hristiyanlıkta şarap dini olarak yasak değildir. Sadece Hristiyanların içmemesi önerilmiştir. İncil'de Hz. İsa'nın ilk mucizesini bir düğünde boş fiçilerin şarap dolmasıyla gerçekleştirdiğinden şarabın yasak olmadığı görülmektedir.⁴⁰⁶

Hristiyanlığın getirdiği dinin kurallarına göre yaşamak isteyen Hristiyan ailelerde eşlerden birinin putperest olması evlilikte bazı anlaşmazlıkların yaşanmasına neden olmuştur. İncil, bu durumda şöyle demektedir. *“Eğer bir kardeşin karısı iman etmemişse ama kocası karısıyla beraber yaşamak isterse boşanmayabilirdi. Aynı durum kadınlar içinde geçerliydi. İman etmeyen eşlerden birinin iman etmesiyle kutsanmış olurdu.”*⁴⁰⁷ Böylece pagan olan bir eş Hristiyan olan bir eşle evliliğini sürdürebilirdi. Burada iki tarafın birlikte yaşama arzusu önemsenmiştir. Eğer eşlerden biri diğer eşle birlikte yaşama arzusunu yitirmişse dilediği şeyi yapmakta serbest bırakılmıştır. Hristiyanlık, kadın ve erkeği her hâlükârda bir bütün olarak görmüştür. Böylece kadının bedeni kendisine değil kocasına aittir. Kocasının da bedeni karısına aittir.⁴⁰⁸ Bu durumda karı ve koca yapmış olduğu her eylemden birbirine karşı sorumlu tutulmuştur.

⁴⁰³ Romalılar'a mektup 1/ 26, Romalılar' a mektup 2/ 5, Romalılar'a mektup 2/ 22, I. Korintliler'e mektup 5/ 9-13, I. Korintliler'e mektup 6/ 12-20, I. Korintliler'e mektup 7/ 1-39, I. Korintliler'e mektup 8/ 1-13, I. Korintliler'e mektup 10/ 14-21, I. Korintliler'e mektup 11/ 2-16, I. Efesliler'e mektup 4/ 17-31, I. Efesliler'e mektup 5/ 1-33, I. Efesliler'e mektup 6/ 1-5, I. Kol. 3; 1-25, I. Timoteos'a mektup 2/ 1-14, Timoteos'a mektup 2/ 1-10.

⁴⁰⁴ Efesliler'e mektup 5/ 3-7.

⁴⁰⁵ Efesliler'e mektup 5/ 18- 21.

⁴⁰⁶ Yuhanna 2/ 9-10.

⁴⁰⁷ I. Korintliler'e mektup 7/ 12-14.

⁴⁰⁸ Korintliler'e mektup 7/ 4.

Hristiyanlıkta evlilik zorunlu tutulmamıştır. Hatta dindar bir Hristiyan kendini Tanrı'ya adanmak için evlenmemeyi seçmelidir. Aziz Agustinus, itiraflarında arkadaşı Alypius'un kendisine evliliği tavsiye etmediğini söylemektedir. Bir kadınla evlenmenin birtakım zorlukları bulunmaktadır. Örneğin rahatlık ve bilgelikten yoksun olmak buna bir örnektir.⁴⁰⁹ Aziz Paulus da bu duruma benzer bir şey söylemiştir. “*Karın yoksa kendine eş arama. Ama evlenirsen günah işlemiş olmazsın. Bir kız da evlenirse günah işlemiz olmaz. Ne var ki evlenenler bu yaşamda sıkıntılarla karşılaşacak. Ben sizi sıkıntılardan esirgemek istiyorum*” demektedir.⁴¹⁰ Roma'da daha önceleri olduğu gibi evlilik kişinin kendi rızasına bağlı bir durum olmuştur. Kilise tarihçisi Aziz Clement, “*Evlilik Üzerine*” makalesinde evliliğin gerekli olup olmadığını sorgulamıştır. Evliliğin yıllar içinde eşlerin birbirlerine yardımını, yaşlandıklarında birbirlerine bakmayı ve iyi bir çocuk yetiştirmeyi gerektiğine değinmiştir.⁴¹¹

Hristiyanlıkla birlikte Roma kadının bir başka değişimi doğumla ilgilidir. Antik Roma'da kürtaj istenmeyen çocuk üzerinden başvuru olan bir yöntem olmuştur. Hristiyanlıkla beraber kadının çocuk aldırması günah sayılmıştır. Kürtajın cezası ise çok ağır olmuştur. Çünkü Hristiyanlıkla birlikte fetüs (40 gün önce bebeğin öldürülmesi) günah olarak görülmüştür. Constantinus'tan itibaren zina, zehirleme, büyü, cinayet suç sayılmıştır.⁴¹² Öyle ki zehirleme suçuna adı karışan kadını kocasını boşaması meşru sayılmıştır. Kadın bu suçtan dolayı boşanmışsa kocasının malından da mahrum bırakılmıştır. Kilise düşük yapan kadınları zina yapmakla suçlamıştır. Kilise zinadan sonra düşük yapan vaftizsiz bir kadının asla vaftiz olamayacağını söylemiştir. Düşük yapan kadını Hz. İsa'nın yolundan sapmak ve Tanrı'nın sözünü kabul etmemekle suçlamıştır.⁴¹³

2. ve 3. yüzyılda özgür ya da azatlı statüsünde olan hamile bir kadın hamileliği sırasında köle durumuna düşerse çocuk özgür doğacaktır. Bu durum *favor libertatis* terimi ile açıklanmış olup özgür bir rahime düşen çocuğun statüsü koşullar ne olursa olsun doğuma göre belirlenmiş olurdu.⁴¹⁴ Hristiyan kadınlar doğum sırasında

⁴⁰⁹ Augustinus, s. 54.

⁴¹⁰ Korintliler'e mektup 7/ 27-28.

⁴¹¹ Clement, s. 748-750.

⁴¹² Codex, IV. Titel, 1, 4, 3/ 3.

⁴¹³ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 336-337.

⁴¹⁴ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 136.

azizelere ve onların mezarlarına yönelmişlerdir. Bu durumda azizelere hamile kadınlar tarafından ilahi bir sıfat yüklenmiş olup onlara dua edilmiştir. Bazen kadınlar doğum sırasında ya da çocuğu olmadığı için aldığı ilaçlar neticesinde ölmüştür. Örneğin; İmparator II. Constnatus'un eşi Eusebia kısırlığa çare olsun diye aldığı ilaçtan zehirlenerek ölmüştür. Kısır olan Hristiyan kadınlar için ise kilise umut verici söylemlerde bulunmuştur. Hristiyanlıkta çocuğu olmadığı için kocası tarafından boşanmış çocuksuz kadın övülmüştür.⁴¹⁵

Hristiyanlıkta yeni doğan bebek ebe tarafından yıkanır yün bandajlara sarılırdı. Hz. İsa'nın doğumuna benzeyen betimlemeler yapıldı. Bebek iki ya da üç ayda yün bandaja sarılmış şekilde tutulurdu. Zenginler ise bebeklerin büyütülmesi için süt nine tutarlardı. Ancak 6. yüzyıldan sonra doğumla birlikte vaftiz etme geleneği başlanmıştır.⁴¹⁶

300-303'te toplanan Elvire konsilinde alınan kararlar zina, boşanma ve akrabalarla girilen cinsel ilişkileri yasaklanması şeklindeydi. Bu gibi şeyleri yapanların artık kilise ayinlerine katılması da yasaktı. Bu durumda kilise evlilik dışı ilişki yaşayanları çok sert eleştirmiştir. Öyle ki bu tür ilişki yaşayanları kiliseden kovmuşlardır. 3. yüzyıl sonunda pagan bir İmparator olan Diocletianus çok eşliliği yasa dışı olarak görmüştür. Böylece Yahudiler'in de kendi geleneklerine göre evlenmeleri yasaklanmıştır. Bu evliliklerden doğan çocuklar gayri meşru sayılmıştır.⁴¹⁷ Hristiyanlıkla birlikte Roma yasasına göre aktrisler ve vücudunu sergileyerek para kazananlar kutsanmış bakirelerin giydikleri kıyafetleri giyemezlerdi.⁴¹⁸

Hristiyanlıkla beraber kadın yaşantısında değişen husus da dul Hristiyan kadınların haklarıyla ilgiliydi. Kadın kocasından daha sonra ölürse yaşamının devamı için ona para, köle ve eşya bırakırdı. Kadın zenginse parasız ekmek alma hakkına sahip olurdu. Kadın dul kalmış ve evlenmemişse çocuklarının yasal varisi olur ölen kocasının malını aile ve evin başı olarak denetlerdi.⁴¹⁹ Eğer bir kadının kocası ölmüşse başkasıyla evlenme hakkına sahipti. Evleneceği adamın Rab'be

⁴¹⁵ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 321.

⁴¹⁶ Rice, s.193.

⁴¹⁷ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 334-335.

⁴¹⁸ Codex, Geg. III, 1. 4, 4.

⁴¹⁹ Rice, s. 197-198.

inanması şartı bulunmuştur. Fakat İncil açık bir şekilde kendini zevke adayan dul kadınları ayıplamıştır. “Kendini zevke veren dul kadınsa daha yaşarken ölmüştür” denilmektedir.⁴²⁰

Hristiyanlık dul kadınların ismini bir yandan da yüceltmıştır. “Tek bir kocaya bağlı kalıp da en az altmış yaşında dul kalan, kendini hayır işlerine ve Rab’be adayan kadınların isimlerinin dullar listesine yazılması” emredilmiştir.⁴²¹ Hristiyanlıkta dullar listesinden kasıt en yüksek mertebedir. Genç yaşta dul kalan kadınlar ise kendi arzularına yenik düşerek evlenmek isteyeceklerdir. İncil bu kadınların evlenmelerinin ve çocuk yapmalarının bir sakıncasının olmadığını söylemektedir.⁴²² Aziz Paulus, dul bir kadının evlenmemesinin onu daha mutlu edeceğini söylemiştir. Bu düşüncelerin kendi düşüncesi olduğunu belirtmiştir.⁴²³ İncil, kimsesiz dul kadınlara büyük bir saygı gösterilmesini buyurmaktadır. “Gerçekten kimsesiz dul kadınlara saygı göster. Ama dul kadının çocukları ya da torunları varsa bunlar öncelikle kendi ev halkına yardım ederek Tanrı yolunda yürümeyi ve büyüklerine iyilik borcunu ödemeyi öğrensinler. Çünkü bu Tanrıyı hoşnut eder” demektedir.⁴²⁴

Hristiyanlık, kimsesiz dul kadınlara toplum tarafından saygı gösterilmesini istemiştir. İlk Hristiyanlar kiliseleri ayakta tutmak için bağışlarda bulunmuşlardır. Aziz Paulus, “Galatya Kilisesine ne buyurduysam siz de öyle yapın. Haftanın ilk günü herkes kazancına göre bir miktar para ayırıp biriktirsin. Öyle ki yanınıza geldiğimde para toplamaya gerek kalmasin. Oraya vardığımda bağışlarınızı götürmek üzere uygun gördüğünüz kişilerle tanıtıcı mektuplarla Yeruşalim’e götüreceğim” demiştir.⁴²⁵ Galatya bugün Ankara çevresidir. Anadolu’da oluşan ilk kiliseler Hristiyan cemaatin yardımlarıyla ayakta durmuşlardır. Kilise, dul kalan kadınların kocalarından kalan mallardan kiliseye yardım yapmalarını istemiştir. Dul kalan kadınların mallarını kiliseye bağışlamaları kilise için ekonomik kaynak olmuştur. Örneğin; 5. yüzyılda yaşamış olan Melania adında yaşlı bir kadın

⁴²⁰ I. Timoteos’a mektup 5/ 6-7.

⁴²¹ I. Timoteos’a mektup 5/ 9-10.

⁴²² I. Timoteos’a mektup 5/ 14.

⁴²³ I. Korintliler’e mektup 7/ 39-40

⁴²⁴ I. Timoteos’a mektup 5/ 3-4.

⁴²⁵ I. Korintliler’e mektup 16/ 1-3.

Roma'dan Mısır'a hac ziyareti sırasında içi 300 parça gümüş dolu mücevher sandığını Pompo adında tek başına dolaşan birine vermiştir. 386 yılında Bizans valisi Nebridius'un karısı Olimpias genç yaşta dul kalmıştır. Bizans İmparatoru Theodosius (395-518) bu kadını kocasından kalan serveti gereksiz yere harcadığı için, akrabası Elpidius'la evlenmeye zorlamıştır. Olimpias bu isteğe sıcak bakmayarak mallarının bir kısmını Constantinopolis kilisesine bağışlamıştır. Kilise için Trakya, Galatya, Kapadokya ve Bithynia eyaletlerinden kalan mallarla birlikte 10.000 parça altın ve 10.000 parça gümüşü; saray hamamları, kilisenin yanındaki bina ve bütün civardaki binaları Constantius hamamının yanında kendisine ait olan evi ve kenar mahallelerdeki bütün mallarını Yuhanna'ya vermiştir.⁴²⁶ Sonuç olarak 4. yüzyılda Doğu Roma kilisesi dul kalmışların yeniden evlenmemesini isteyerek, evli olmayanların ise sahip oldukları bekareti kutsal bir servet olarak muhafaza edip, kiliseye bağış yapmasını beklemiştir. Fakat kilise için gelir ve gider dengesi eşit olmuştur. Örneğin; Antakya kilisesi üç bin dul ve bakirenin yanı sıra birçok engelli, yabancı ve dilencinin bakımını üstlenmiş, bunlar büyük bir gider teşkil etmiştir.⁴²⁷

Hristiyanlık, dul bir kadının sorumluluklarından bahsetmiştir. Hristiyan dul bir kadına toplu ayinlerde görev verilmesi sakıncalı bulunmuştur. Ayrıca Hristiyan dul bir kadın adakta bulunamayacağı gibi papaz da olamazdı. Hristiyanlıkta dul kalmış kadınlar ancak dua için görevlendirilmiştir. Örneğin; Elçilerin İşleri'nde Yafa'da Hz. İsa'nın öğrencisi olan Tabita adında bir kadından bahsedilmiştir. Bu kadın her zaman iyilik yapıp yoksullara yardım etmiştir. Aziz Petrus, bu kadını öldükten sonra diriltmiştir. Aziz Petrus'un etrafında dul kadınların ağlayarak toplandığı anlatılmıştır.⁴²⁸ Elçilerin İşleri'nden anladığımız kadarıyla dul kadınlar muhtemel olarak ölünün etrafında dua etmekteydi. Aziz Petrus'un bu sırada ölen kadını diriltmesi onların Aziz Petrus'un etrafında toplanmasına neden olmuştur. Kiliseye göre dul bir kadın nefsi için dua ederse afroz dahi edilebilirdi. Dul bir kadının hastaların yanında dua etme, oruç tutma zorunluluğu bulunmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında dul kadınların duası şifa olarak nitelendirilmiştir. Bir dul kadın başına

⁴²⁶ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 436.

⁴²⁷ Cyril Mango, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, Çev. Gül. Ç. Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 44.

⁴²⁸ Elçilerin İşleri 9/ 36-43.

buyruk olarak hiçbir hastanın evine gidip dua edemez ve oruç tutamazdı.⁴²⁹ Bu yüzden kendilerini bir ilah gibi görmeleri engellenmiştir. Dul kadınlar bu yüzden piskoposların kontrolü altında faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Özellikle daha sonraki yüzyıllarda piskoposlar kadınları daha aşağı görerek erkek üstünlüğü hakkında söylemlerde bulunmuşlardır. Örneğin; Hz. İsa'nın on iki havarisini seçerken hepsinin erkek olması, vaftiz sırasında bu işi annesinin değil de Hz. İsa'nın yapması gibi birtakım söylemler, kadınların toplumda göz ardı edilmesine neden olmuştur.⁴³⁰

Hristiyanlıkta eğitim sistemine baktığımızda kadınlar manastırda bazı eğitim alabilmekteydiler. Bunlar genellikle eski el yazmalarının kopya edilmesi ve süslenmesi gibi dini konulardı. Manastırda ayrıca yedi sanat denilen; Gramer, diyalektik, retorik, müzik, aritmetik, geometri ve astronomi gibi bilim dalları öğretilmekteydi. 12. yüzyıla kadar okumak sadece papazların ya da kadınların işi sayılmaktaydı.⁴³¹ Hristiyanlıkla beraber rahibeler üzerinden kadınlara iyi derecede eğitim verilebilmiştir. Fakat laik bir eğitimden tam olarak bahsedilmesi mümkün değildir. Her piskoposun kendine ait dini okulu vardı. 5. yüzyılda bütün halk kitaplıklarının kapatılması laik eğitime darbe vurmuş olup bilim adamları çalışmalarında manastır kitaplarına bağlı kalmak zorunda bırakılmışlardır.⁴³² Manastır dışında eğitim, Klasik Yunan kültürü ve Helenistik kültürde olan *paideia* eğitim programı; jimnastik, dil bilgisi, retorik, müzik, matematik, coğrafya, doğa tarihi, felsefe gibi konuları içermiştir. Bunlar Hristiyanlığa yabancı kalmaktaydı. 2. ve 3. yüzyılda Hristiyanlar kendilerine özgü eğitim sistemini kurmaya çalışmayıp hem öğrenciler hem de hocalar mevcut sisteme uyum sağlamıştır. Hristiyan filozoflar retoriği tamamen kabul edip Paganların kendine özgü yorum yöntemini uygulamışlardır.⁴³³

Hristiyan bir ailede ise eğitim genellikle anneler tarafından verilirdi. Bu eğitim güzel yazı yazma, akıcı ve anlaşılır konuşma, İncil'i ezberleme gibi konuları kapsamıştır. Çocuklar okula giderken ilk önce *gramer* (okuma-yazma) öğrenir daha

⁴²⁹ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 426-427.

⁴³⁰ Georges Dubly-Michelle Perrot, s. 431-432.

⁴³¹ Marit Rullman, *Kadın Filozoflar*, Çev. Tomris Mengüşoğlu, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 1996, s. 73.

⁴³² Rice, s. 237.

⁴³³ Morrisson, s. 274.

sonra ise *sentales* (söz dizimi), klasiklere girişle birlikte, her öğrenci 50 dizelik Homeros'u ezberlerdi. 14 yaşına gelen bir çocuk *retorik* (konuşma) öğrenirken ifade ve telaffuz yeteneğini geliştirir, son seviyede ise dört sanat denilen (aritmetik, geometri, müzik ve astronomi) derslerini öğrenirdi. Okullarda eğitim genellikle erkek çocuklara verilirdi.⁴³⁴

İktisadi alanda Hristiyan bir kadın bazı meslek gruplarına ayrılmıştı. Genellikle köleler ve köylüler üretimde rol oynamışlardır. Köyde bir kadın tarımla uğraşır, kocasına yardım etmiştir. 337 ve 361 yıllarında Bizans'ta dokuma sanatının gelişmesiyle kadınlar yünden ve ketenden giysiler dokumuşlardır. İşleme sanatı kendini Hristiyanlık inancında göstermiştir (Ek-17). Örneğin Ayasofya Kilisesi'nde *cibarium*'un perdeleri kadınlar tarafından dikilmiştir. Bu kadınların işlediği desen üç altın kemerin birbirine bağlandığı üç gümüş sütundan oluşuyordu. Ortada ise Hz. İsa'nın işlemeli giysiler giymiş figürü bulunuyordu. Bu sanat genellikle kadınlar tarafından icra edilmekteydi.⁴³⁵

Hristiyanlıkla beraber soylu kadınların hayatlarına baktığımızda Hristiyanlığı seçen kraliçeler karşımıza çıkmaktadır. Bu durum "*Hristiyanlığa Geçiş Aşamasında Roma kadınına*" örnek teşkil etmiştir. Örneğin; 81-96 yıllarında Domitianus'un konsüllerinden Flavius ile Clement'in kız kardeşi Flavia Domitia Hristiyan olmuşlardır. Bu kişiler ve yanındakiler inançlarından dolayı İtalya'nın Pontia Adası'na sürgün edilmişlerdir.⁴³⁶ Bir başka soylu kadın Roma İmparatoru Antoninus'un annesi Mammaea Hristiyanlıktan etkilenmiş ve Origenus adında bir piskoposla görüşerek bu dini anlatmasını istemişti. Daha sonra ise yanında ki askerlerle birlikte Antakya'ya gidip Hristiyanlık adına çalışmalar yapmıştır.⁴³⁷

Erken Hristiyanlık döneminde 3. yüzyılın sonunda yaşamış I. Constantinus'un annesi İmparatoriçe Azize Helena, Hristiyanlığı kabul edip Kudüs'e hac ziyaretinde bulunmuştur. Azize Helena'nın, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yerde haçı ve çivileri bulduğu söylenmektedir. Buraya kilise inşa ettirmiştir. Ayrıca kendisine 325'te

⁴³⁴ Rice, s. 236.

⁴³⁵ Rice, s. 228.

⁴³⁶ Eusebios, s. 79.

⁴³⁷ Eusebios, s. 160-161.

Augusta denilmiştir. Kendisi hayatı boyunca fakirlere yardım etmiş, mahkûmları serbest bırakmış ve dış görünüş olarak mütevazı kıyafetler giymiştir. Öldüğünde ise Roma'ya gömülmüştür.⁴³⁸

3. yüzyılda yaşamış bir başka soylu kraliçe ise Roma İmparatoru I. Constantius Chlorus'un ikinci karısı Flavia Maximiana Theodara'nın kızı olan Flavia Julia Constantia'dır. Önceleri putperestken daha sonra Hristiyanlığı seçerek dindar bir Hristiyan gibi yaşamıştır. 380-404 yılında yaşamış bir başka soylu kraliçe de İmparator Arcadius'un eşi Aelia Eudoksia'ydı. Eudoksia her zaman kilise ile arasını iyi tutmuştur. Hatta İznik inancını kabul ederek kilisenin bir hamisi olmuştur. Diğer Hristiyanlık inancından ayrı olarak Hz. İsa'nın Tanrı olmadığı görüşünde olanlara karşı propagandalara destek vermiştir. Önceleri Konstantinopolis piskoposu Chrysostom tarafından övülürken daha sonra piskoposla arası açılmıştır. Çünkü piskopos Chrysostom lüks yaşamı ve gösterişi vaazlarında hep eleştirmiş soylu sınıfa karşı tavır takınmıştır. Piskopos Chrysostom soyluları müsriflikle suçlayıp fakir halkın yanında olmuştur. Bu olaylardan sonra imparatoriçeyle arası açılan Chrysostom hapse atılmak üzere tutuklanmıştır. O gece deprem olmuştur. İmparatoriçe Aelia Eudoksia bu olayın Tanrı'nın bir cezası olduğunu söyleyerek piskoposu serbest bırakmıştır. Daha sonra ise imparatoriçenin gümüş heykeli Chrysostom katedralinin yanına dikilince piskopos bu durumu eleştirmiştir. Piskopos bu sefer de imparatoriçe tarafından Armenia'ya sürgün edilmiştir. İmparatoriçe öldüğünde bazı din adamları kraliçeyi Jezebel olarak anmıştır.⁴³⁹

4. yüzyılda yaşamış Aelia Galla Placidia İmparator I. Theodosius'un kızıdır. Hakkında “*ana kraliçelerin en dindarı en uzun ömürlüsü*” diye yazılmıştır. Augusta unvanı alarak Batı Roma'nın yöneticisi olmuştur.⁴⁴⁰ 399'da doğan Pulcheria 414 yılında Augusta ilan edilmiştir. “*Bakire İmparatoriçe*” kaydıyla şeklen imparatorun karısı olmuştur. Tanrı'nın anası Meryem “*Theotokos*” kilisesini yaptırmıştır. Ölünce tüm mal varlığını yoksullara bırakmıştır.⁴⁴¹ Bir başka soylu kraliçe ise Eudocia Aelia'ydı. 5. yüzyılda yaşamış bir kraliçe olan Aelia, İmparator II.

⁴³⁸ Marjane Lightman-Benjamin Lightman, s.151-152.

⁴³⁹ Marjane Lightman-Benjamin Lightman, s.120-123: Tevrat'ta Jezebel, ahlaksız kadın olarak anılmıştır.

⁴⁴⁰ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlgelen, Homer Kitabevi, İstanbul 2000. s. 74.

⁴⁴¹ Grant, s. 76.

Theodosius'un karısıydı. Babası Atina'da pagan bir filozoftur. Kendisi de Hristiyanlığı seçip vaftiz olmuştur. Daha sonra kendini dine adayarak birçok kilise kurmuştur. Yeruslaim'e hacca gitmiştir. Ayrıca Yunanca kaleme aldığı Roma'yı öven şiiri de bulunmaktadır. Eudoksia'nın hayatı aslında çok ilginçtir. Önceleri pagan olan bu kadın pagan kültürünü Hristiyanlık içinde yok etmemiş eserlerinde bu iki dini harmanlamaya çalışmıştır.⁴⁴²

Roma'da soylu kraliçelerin yanında bir de isimleriyle ünlenen saygın Hristiyan kadınlar da mevcuttur. Bunlardan Roma'da yaşamış Hristiyan bir hemşire olan Fabiola'nın hayatı çok ilginçtir. Hemşire Fabiola zengin olmasına rağmen fakirlere yardım etmiştir. Manastır kuran kadınlardan farklı olarak sosyal anlamda Roma'da ilk kamu hastanesini kurmuştur. Hastane yardıma muhtaç herkese açık tutulmuştur. 4. yüzyılda bakıma muhtaç olan insanlara yardım etmiştir. 394'te kadınlar onun zamanında Yunanca, Latince ve İbranice okuma ve yazma öğrenmiştir. Hemşire Fabiola akıllı ve entelektüel kadınların çoğalmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca hemşire Fabiola gezginler için bir bakımevi, fakir ve hastalar için dinlenme yeri kurmuştur.⁴⁴³

Bir başka ismi ünlenen Hristiyan kadın ise aynı zamanda bir yazar olan Egeria'ydı. 4. yüzyılda Roma'da yaşamış olan Egeria Hristiyanlığı anlamak için Eski Ahit ve Yeni Ahitte ismi geçen yerleri ziyaret etmiştir. Bir nevi Hristiyanlığın hac yolunu çizmiştir. Hristiyan yazar Egeria yolculuğa çıkarken intiba edindiği şeyleri günlük olarak yazıya geçirmiştir. Bu dönemde Hristiyanlar arasında kutsal yerlere ziyaret çok yaygınlaşmıştır. Hristiyan yazar Egeria tek başına yolculuğunu sürdürmek istemiştir. Zaman zaman bir eşekle veya çölde deveyle bazen de dağa tırmanarak, sarp yollardan yürüyerek gezisini tamamlamaya çalışmıştır. Yazar Egeria, Hz. İsa'nın çıktığı Sina dağına tırmanmıştır. Mısır'dan Kızıldeniz'e giden hac güzergâhında çölde 4 gün geçirmiştir. Beytullahim'e geldiğinde ise sadece İncil'de ismi geçen kutsal yerleri ziyaret etmiştir. Burada dini bayramları ve ritüelleri gözlemlemiştir. Gezdiği yerlerle ilgili 25 bölümlük günlük yazmıştır. Gezisini Mezopotamya ve Anadolu'da tamamlamıştır. Mezopotamya'da bulunan

⁴⁴² Alexander A. Vasılov, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbası, Ankara 1943, s. 121; Marjane Lightman-Benjamin Lightman, s. 115-118.

⁴⁴³ Marjane Lightman-Benjamin Lightman, s. 134-135.

Aziz Thomas'ın mezarını ziyaret etmiştir. Oradan Antakya'ya geçmiştir. Burada Saint Thecla tapınağına ziyarette bulunmuştur. Oradan da Aziz John tapınağını görmek için Efes'e gitmiştir Constantinopolis'e vardığında kutsal rahibeleri ziyaret etmiştir.⁴⁴⁴

320-370 yılları arasında yaşayan Proba ilk Hristiyan kadın şairi olarak bilinmektedir. Seçkin bir ailede doğmuştur. Şiirlerini genellikle paganlığın ve Hristiyanlığın ortak anlatıları şeklinde kaleme almıştır. Şiirlerini yazarken pagan şair Vergilius'tan etkilenmiştir. Eski Ahit ve Yeni Ahit'teki hikâyeleri Vergilius'un dil yapısına göre oluşturmuştur.⁴⁴⁵ Erken Hristiyanlık döneminde isimlerinden bahsetmediğimiz birçok Hristiyan kadın mevcuttur. Bazı Hristiyan Latince kaynakların günümüzde bulunması zor olmaktadır. Çoğu Hristiyan kadın isimleri ise kilisenin tahribatı sonucunda günümüze kadar ulaşmamıştır. Genellikle isimlerinden bahsettiğimiz Hristiyan kadınlar hakkında özellikle "*Erken Dönem Hristiyanlık*" için 1-5 yüzyılda yaşamış olan Kilise tarihçilerinin günümüze kadar ulaşan yazmalarından yararlanılmıştır.

⁴⁴⁴ Marjone Lightman-Benjamin Lightman, s. 111-112.

⁴⁴⁵ Marjone Lightman-Benjamin Lightman, s. 275.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Roma, M. Ö. 753 yılında bugünkü İtalya'da kurulmuş bir devlettir. Roma krallık, cumhuriyet, ilk imparatorluk ve son imparatorluk olarak dört kısımda incelenmiştir. Roma'nın siyasi tarihini tezimizin giriş ve ilk bölümünde bahsetmiştik. Çünkü Hristiyanlıktan önceki Roma'yı anlamamız için Roma'nın siyasi tarihine kısa bir giriş yapmamız gerekmektedir. İbni Haldun'un Mukaddime eserinde dediği gibi “*devletler insanlar gibi doğar, büyür, yavaşlar ve ölür*” görüşünü Roma İmparatorluğu'na örnek verebiliriz. Roma, başta İtalya'da kurulmuş zamanla etrafındaki kentlere egemen olmuştur. Akdeniz'in tamamına hükmeden Roma, topraklarını Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına kadar genişletmiştir. Roma'nın yüksek imparatorluk dönemi, Nerva, Trajan, Antoninus Pius, Marcus Aurelius'un hükümdarlık ettikleri 96-192 yıllarını kapsamıştır. Bu dönem Roma'nın en güçlü olduğu dönemdir. Roma'nın son imparatorluk dönemi iç isyanlarla ve savaşlarla geçmiştir. Bu dönemde İmparator Diocletianus (284-305) ülke yönetimini kolaylaştırmak için dörtlü yönetim şeklini uygulamıştır. Bu durum ileri tarihlerde Roma'nın Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılacağına haberdar etmektedir. İmparator Büyük Constantinus (337-272) Roma İmparatorluğu'nun merkezini Doğu'ya taşıyarak ülkenin başına geçmiştir. 330'da *Byzantium* yeni başkent olmuştur. Constantinus, 315 yılında yayınladığı Milona Fermanı'yla Hristiyanlığa resmiyet kazandırmıştır. 395 yılında ise Roma, I. Theodosius zamanında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır.

Tezimizin asıl konusu Hristiyanlık dini ve Roma kadınıdır. Din, çok geniş bir olgu olup M. Ö. 3200 yılından günümüze kadar gelen bir inancı oluşturmaktadır. Eski çağ'ın en yaygın dini paganizm'dir. Romalılar, tabiat olaylarını, hayatlarını etkileyen her şeyi tanrı olarak algılamışlardır. Örneğin; evlilik tanrısı, bilgelik tanrısı, yeni doğan bebeğin yürümesini ve konuşmasını sağlayan tanrı gibi. Zamanla Roma'nın topraklarının genişlemesi akabinde burada yaşayan halkların dini Roma'da görülmeye başlamıştır. Romalılar; Fenike, İran, Frig ve Yunan tanrılarından etkilenmişlerdir. M.Ö. 520 yılında Sibyl fal kitapları Roma'ya getirilmiştir. Görülmektedir ki Romalıların kadına bakışı ve Roma toplumu içerisinde kadının rolü ve statüsü dini inanış ve ritüellerle doğrudan bağlantılıdır. Hristiyanlığın yayılmasıyla beraber ilahilerde Sibyl ermiş kadınların ismi olarak

nakledilmiştir. Roma'da Pontifeks (kâhin) zamanla papanın bir diğer adı ponifex maximus olarak kullanılmıştır. Aslında Hristiyanlığın, paganizimden etkilendiği görülmektedir. Bu durum kanımca Roma'nın coğrafi olarak sınırlarının çok geniş olmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi Hristiyanlığın ilk çıktığı yer Kudüs'tür. Kudüs'ün iklimi, insanları ve dini, Roma'dan çok farklıydı. Zaten Kudüs'te tek Tanrı inancına sahip Yahudiler yaşamaktaydılar. Hz. İsa, Mesihliğini yaymaya çalışırken yepyeni bir dinden bahsetmemişti. Hz. İsa'nın Mesih olarak kabul edilmemesi ve suçlanıp çarمیğa gerilmesi sonucunda Hristiyanlık bir din olarak doğmuştur diyebiliriz. Hristiyanlığın Roma'da yayılmasında Hz. İsa'nın havarileri ve Aziz Paulus'un çalışmaları çok etkili olmuştur. Böylece Hristiyanlık Roma coğrafyasıyla tanışmış oluyordu.

Hristiyanlıktan önce Roma'nın resmi dini paganizimdi. Roma'yı koruyan kutsal ateşi ise altı Vesta rahibeleri harlamaktaydı. Ayrıca Roma'da her ailenin bir ocağı bulunurdu. Romalı bir kız evlendikten sonra kocasının dinine geçmiş olurdu. Bu durum peter familias ve manusla açıklanmıştır. Roma dini, Roma halkının yaşam biçimiydi. Tanrılar adına düzenlenen şölenler ve araba yarışları eğlence ve ibadet şeklinin yansımasıydı. Hristiyanlık devletin resmi dini olduktan sonra artık gösterişli şölenler de son bulacaktır. Din, sosyal yaşamda insanlar üzerinde büyük ölçüde etkili olmuştur. Örneğin, Aziz Eusebios'un aktardıklarına göre Hristiyanlığa yeni giren biri eski yaşantısına geri dönmek istememektedir. Fakat Hristiyanlığa ilk geçen birinin paganlıktan tam olarak kopmadığı görülmektedir. Örneğin; 4. yüzyılda Proba adında ilk Hristiyan kadın şair genellikle paganlığın ve Hristiyanlığın ortak anlatılarını pagan şair Vergilianus'tan etkilenecek yazmıştır. Ayrıca şiirlerine İncil'de geçen hikâyeleri de eklemiştir. 5. yüzyılda yaşamış Eudocia Aelia adındaki imparatoriçe önceleri paganken daha sonra Hristiyan olmuştur. Yunanca kaleme aldığı Roma'yı öven şiirleri bulunmaktadır. Aziz Eusebios kilise tarihçisi olduğu için görüşlerini kilise odaklı yazmış olabilir. Çünkü Aziz Eusebios'un anlatıları 303-310 yıllarını kapsamaktadır. Bu da Hristiyan-pagan çatışmasının en yoğun olduğu dönemlerdir. Aziz Eusebios, Kilise Tarihi adlı eserinde Hristiyanlık inancına sahip işkence görüp ölen birçok kadın ismini söylemektedir. Bütün bu tespitlerden anlaşılmaktadır ki Hristiyanlığa geçiş Roma toplumunun kültür ve sanat ürünlerini de etkilemiştir.

Tezimizin ikinci ve üçüncü bölümlerinde bu kadın isimlerinden bahsettik. Bu kadınların ortak özellikleri inancından vaz geçemedikleri için Romalılar tarafından öldürülüp Hristiyanlar tarafından martyr (şehit) yani azize sayılmaları idi. Azizeler, öldüklerinde Hz. İsa ile birlikte oldukları için kutsal sayılmışlardır. Doğum sırasında Romalı Hristiyan kadınlar azizelerin mezarlarına gidip onlara dua etmişlerdir. Kadınlar için azizeler dualarını kabul eden bir külte dönüşmüşlerdir. Örneğin; Hz. Meryem'in, Hristiyanlık inancında kadınlar üzerinde çok önemli bir yeri bulunmaktaydı. Hz. Meryem'in kocasız doğum yapması putperst Romalılar için çok şaşılacak bir şey olmamıştır. Çünkü ana tanrıça kültü Roma'da çok yaygındır. Örneğin; Kybele, Demeter, İsis kocasız ana tanrıçalardı. Hz. Meryem, tanrı İsa'yı mı doğurdu, yoksa Hz. İsa'yı mı doğurdu tartışmaları 431 yılında Efes konsilinin başlıca konusu olmuştur.

Hristiyanlık inancı kadınları iki şekilde etkilemiştir. Birincisi; kilise tarafından kadınlar Hristiyanlığı yaymak için erkeklere eşit tutulduğundan kadınların isimleri yüceltilmiştir. Aziz Paulus, mektuplarında birçok kadın isimlerine selam söylemektedir. Bu kadınlardan bahsederken kız kardeşim demiştir. Kilise tarihçileri bakire ölen kadınların isimlerini yüceltmışlerdir. Örneğin; Aziz Basileios kız kardeşinin yaşamından çok etkilendiği için ona ithafen eser yazmıştır. Böylece ismi diğer Hristiyan kadınlara örnek olmuştur. 3. yüzyıldan itibaren kadınlar tarafından birçok manastır kurulmuştur. Burada yoksul, dul ve bakirelerle birlikte birçok kadın İncil'i okuyup Latince ve İbranice tercümele yapmışlardır. Özellikle de manastır; Mısır, Filistin, Suriye, Anadolu ve oradan da Batı'ya yayılmıştır. 388 yılında yaşamış soylu ve dul bir kadın olan Albina Elder manastırda yaşamıştır. Unvira mertebesine ulaşmış Hristiyanlar tarafından ismi yüceltilmiştir. Manastırda parasız yoksullara yemek dağıtılmıştır. Ayrıca manastır; doktor, hemşire, eczacı, çamaşırcı, aşçı ve dört tane mezar taşıyıcısını bünyesinde bulundurmuştur. Burası aynı zamanda sosyal yardım kuruluşu olduğu gibi gramer, diyalektik, retorik, müzik, aritmetik, geometri ve astronomi öğretilen bilim yuvası olmuştur. 4. yüzyılda yaşamış hemşire Fabi, Roma'da ilk kamu hastahanesini kurmuştur. Yardıma muhtaç olanlara yardım etmiş, entelektüel kadınların çoğalmasını istemiştir. Bazı soylu kraliçeler de Hristiyan olduktan sonra çok dindar biri gibi yaşayıp birçok manastır ve kiliseler kurmuşlardır. Bu kadınların isimleri Hristiyanlar tarafından yüceltilmişlerdir.

İkinci olarak Hristiyanlık inancının kadınlar üzerinde ki etkisi; baskıcı ve aşağılayıcıydı. Örneğin kadın hiçbir zaman vaftizci olamazdı. Cemaate sesli olarak dua okuyamazdı. Hatta kiliseye gittiğinde kafasına takılan bir şey olursa onu kocasına sormalıydı. Ayrıca ideal bir Hristiyan kadın ağırbaşlı ve güzel ahlaklı olmalıydı. Bazen kilise önderleri bu durumu çok arbartarak kadınları aşağılayıcı bir tavır takınmışlardır. Her türlü erkek kadından daha bilgili daha üstün tutulmuştur. Aziz Tertullianus ve Aziz Cyprianus kadın giyiminin nasıl olması gerektiğini kaleme almışlardır. Onlar, kadınların giyimine ölçü getirerek sade bir görünümde olmasını istemişlerdir. Kilise, altını, mücevheri, inciye kadınları günaha sokan ürünler olarak nitelendirmiştir. Ayrıca kadın ağır bir makyaj yapmamalı abartıdan uzak durmalıydı. Aziz Tertullianus, kadınların saçlarını eskiden olduğu gibi birçok şekilde değil de sade ve basit bir görünümde olmasını istemektedir. Kilise için saçın boyanması günah sayılmıştır. Bu durum Hristiyanlıkla beraber Roma kadını her yönüyle kısıtlamıştır. Örneğin 5. yüzyılda yaşayan İmparatoriçe Theodora sırf giyiminden ve makyajından dolayı kilisenin eleştirisine neden olmuştur. Artık kilise güçlendikçe kadınlar ikinci plana atılmışlardır. Aziz Hyeronimus, geceleyin erkeklerin korkmaması için yanlarına kadın almalarını söylemiştir. Roma İmparatoriçesi Aelia Eudoksia, kilise ile muhalefete düştüğü için Jezebel ahlaksız kadın olarak görülmüştür. Kilisenin en büyük bağnazlığı ise 370 ve 413 yıllarında olmuştur. Azizi Cyril sırf çıkarlarına ters düştüğü için filzof Hypatia'yı öldürtmüştür. Hypatia bilimle uğraştığı için onu büyücü olarak görmüşler sonra da linç etmişlerdir. Kilise güçlendikçe insanlar üzerinde baskı daha çok hissedilmiştir.

Hristiyanlıkla birlikte Roma'da evlilik, nişan, boşanma gibi müesseseler Hristiyanlaştırılmıştır. Evlilikte ise tek eşlilik kutsal sayılmış birden fazla evlilik yapan dul kadınlar aforoz dahi edilebilmişlerdir. Bu durum biraz da siyasi ve ekonomiktir. Çünkü kilise, zengin kalan dul kadınların bağışlarıyla servet kazanmıştır. Hristiyanlıkla birlikte boşanma zorlaşmıştır. Metreslik kalkmış köleliğe ise sıcak bakılmamıştır. Roma'da Zina, akrabalarla evlenme, eşcinsellik, hayvanlarla girilen ilişkiler suç sayılmıştır. Kürtaj yasaklanmış büyücülük, falcılık paganizm olarak görülmüştür. Yani kısacası Hristiyanlık Roma'da kadınlar üzerinde köklü değişimlerde bulunmuştur.

KAYNAKÇA

A. Antik Kaynaklar

Ambrosius, *Letters*, Trans. By Members of the English Church, Printed By the Devonport Society of the Holy Trintiy, Holy Rood, Oxford, London 1881.

Augustinus, *İtiraflar*, Çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.

Basileios, *Ascetic Life*, Ed. Richard Travers Smith, Society For Promoting Christian Knowledge, London 1879.

Basileios, *Monaseries*, Ed. Richard Travers Smith, Society For Promoting Christian Knowledge, London 1879

Basileios, “Yunan Edebiyatının Nasıl Okunacağı Konusunda Gençlere Söylev”, *Cogito: Üç Aylık Düşünce Dergisi Bizans*, Ed. Serra Ciliv, Yapı Kredi Yayınları, S. 17, İstanbul 1999, s. 13-36.

Cassios Dio, *Roman History*, Trans. Ecinest Cary, The Loeb Classical Library London 1938.

Cattulus, *Bütün Şiirler*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

Celano, *The Hymns of the Dominican Breviary*, Ed. Aquinas Byrnes Thomas, B. Herder Book, London 1943.

Clement, *Stromata*, Ed. William Heneman, The Loeb Classical Libraly, London 1909.

Codex Justiniani, Überset. Phil Rudolf Haller, Ed. Opera-Platonis, Markgröningen Verlag, Deutschland, 2018.

Cyprianus, *The Dress of Virgins*, Ed. James Donaldson, Charles Scribner’s Sons, New York 1919.

Eusebios, *Kilise Tarihi*, Çev. Furkan Akderin, Cihiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2010.

Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, Çev. Çiğdem Menziloğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.

- Flavius Josephus, *Jewish Antiquities*, Trans. William Whiston, Introductory Essay Books For The Ages, Usa 1997.
- Gellius, *Attic Nights*, Ed. John C. Rolfe, Harvard University Press, London 1927.
- Herodotos, *Tarih*, Çev. Mümtekin Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.
- Hireonymus, *Epistles*, Ed. Philip Schaff and Henry Wace, Ernest Cashing Richardson P. H. D librarian of Princefon College, London 1893.
- Homeros, *Odeysseia*, Çev. Ezra Erhat-A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2008.
- Horatius, *Şiir Sanatı*, Çev. C. Cengiz Çevik, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- Livius, *Roman History*, Ed. Ernest Rhys, Everymen's Library, London 1905.
- Luvenalis, *Yergiler*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Hasan Ali Yücel, Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- Ovidius, *Aşk Sanatı*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Plutarchus, *Romus*, Ed. Bernadotle Pernin, Harvard Üniversitesi Preses, London 1914.
- Sapfo, *Sapfo'nun Bütün Şiirleri*, Çev. Kriton Dinçmen, Yön Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Strabon, *Coğrafya*, Çev. Alman Pekmen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1996.
- Tacitus, *Annales*, Ed. Alfred John Church-William Jacson, Brosibb Random, New York 1942.
- Tertulianus, *Apology*, Ed. Greald H, Rendal, The Loeb Classical Libraly, Harward University, Pres Cambridge, Massachuselt, London, England 1931.
- Tertullianus, *On the Apparel of Women*, Ed. James Donaldson, Charles Scribner's Sons, New York 1913.
- The Digest of Justinian C.I*, Ed. Allan Watson, University of Pennsyvanya Press Philadelphia, Pennsylvania 1985.

The Digest of Justinian C.2, Ed. Allan Watson, University of Pennsylvania Press Philadelphia, Pennsylvania 1985.

The Digest of Justinian C.3, Ed. Allan Watson, University of Pennsylvania Press Philadelphia, Pennsylvania 1985.

The Digest of Justinian C.4, Ed. Allan Watson, University of Pennsylvania Press Philadelphia, Pennsylvania 1985.

Vitruvius, *Mimarlık Üzerine*, Çev. Şevki Vanlı, Yem Yayınları, Ankara 2005.

B. Modern Kaynaklar

Akşit, Oktay, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

Akyürek, Engin “Bizanslılar, Azizeler ve Khalkedon’lu (Kadıköy) Azize Euphemia”, *Sanat Dünyamız Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi S. 69-70 Bizans Özel Sayısı*, Yapı kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 1998, s. 175-189.

Albert, Houtin, “Kilise Tarihi”, Çev. Abdulrahman Küçük, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakülte Dergisi, C. 25, Ankara 1982, s. 437-455.

Ayan, Ergin, *Orta Çağ Türk Evliliklerinde Hanedan Evlilikleri*, Gece Yayınları, Ankara 2017.

Aybek, Serdar, *İzmir Tarih ve Sanat Müzesi Heykel Kataloğu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2009.

Aydın, Mahmut, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, Ensar Neşriyat Basım, İstanbul 2010.

Baş, Bilal, “Hristiyan Manastırcılığın Doğuşu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.44, İstanbul 2013, s. 183-204.

Bauer, Susan Wise, *Antik Dünya Tarihi*, Çev. Mehmet Moralı, Melisa Matbaacılık, İstanbul 2013.

Beard, Mary, *Spor: Antik Roma Tarihi*, Çev. İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, İstanbul 2018.

Bihlmeyer Karl-Hermann Tuchle, *Kilise Tarihi*, Çev. Altun Göral, Güler Matbaa, İstanbul 1972.

- Blanck, Horst, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, Çev. İslam Tanrı Kurt, Arion Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Brener, Michael, *Kısa Yahudi Tarihi*, Çev. Sevinç Altınaçekiç, Alfa Basım Yayınevi, İstanbul 2011.
- Brown, Peter, *Geç Antik Çağ'da Roma ve Bizans Dünyası*, Çev. Turhan Kaçar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Challaye, Felicite, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul 1960.
- Cıvgın, İzzet, *İlk Çağ Tarihi*, Maya Akademi, Ankara 2007.
- Cleand, Liza, Glenys, Dagies-Lloyd Llewellyn Jones, *Greek and Roman Dress From A to Z*, Taylor and Francis e-library, London-Newyork 2007.
- Cohn Dan-Lavinia, *Yahudiler'in Kısa Tarihi*, Çev. Bilal Baş, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Coulanges, De Fustel, *Antik Site*, Çev. İsmail Kılınç, Epos Yayınları, Ankara 2011.
- Deckker, Zilah, *Roma Uygarlığı*, National Geographic Society, Washington 2010.
- Deighton, Hilary John, *Eski Roma Yaşantısında Bir Gün*, Çev. H. Kökten Ersoy, Homer Kitabevi, İstanbul 2012.
- Doğrul, Ö. Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, Ege Matbaa, İstanbul 1958.
- Dowley, Tim, *Life in Bible Times*, Ed. Lion Hudson Oxford, London 2010.
- Dubly, Georges-Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizlere*, Çev. Ahmet Fethi, Kültür Yayınları, İstanbul 2005.
- Dunstan, E. William, *Ancient Rome*, British Library, Austuria 2011.
- Dzielska, Maria, *İskenderiyeli Hypatia*, Çev. Gamze Deniz, Berfin Yayınları, İstanbul 1999.
- Eliade Mircea, *Dinsel İnanclar ve Düşünceler Tarihi*, Çev. Ali Berkay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.
- Eliade Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2014.
- Er, Yasemin, *Klasik Arkeoloji Sözcüğü*, Phoenix Yayınları, Ankara 2006.

- Erişgin, Ö. Söğüt, “Roma Toplumunda Kadın ve Konumu”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2, C.4, İstanbul 2013, s.1-31.
- Estin, Colette-Helene Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, Çev. Musa Eran, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2002.
- Felefel, El-Sayed, “The Red and the Luxury of the Roman”, Ed. Hussein Morad, Cair 2013, S. 1-17.
- Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Çev. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi, Ankara 2003.
- Gardner, F. Jane, *Roma Mitleri*, Çev. Salim Korkmaz, Phonix Yayınları, Ankara 2012.
- Gaudemet, Jean, “Roma Hukukunda Kadının Hukuki Durumu”, Çev. Bülent Tahiroğlu, *Mukayeseli Hukuk Araştırma Dergisi*, S. 9, C. 6, İstanbul 1972, s. 205-230.
- Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü*, Çev. Asım Baltacıgil, Bilim ve Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul 1986.
- Gleichouf İngeberg, *Kadın Filozoflar Tarihi*, Çev. Leyla Uslu, Odtü Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara 2007.
- Goodman, Martin, *The Roman World*, British Library, England 1997.
- Gönenç, Fulya İlçin, *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Grant, Michael, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlgelen, Homer Kitabevi, , İstanbul 2000.
- Holy Women of Byzantium*, Ed. Alice-Mary Talbot, Dumbarton Oaks Research Library-Colection, Washington 1996.
- İplikçioğlu, Bülent, *Helen ve Roma Tarihi Anahtarı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
- Kaçar, Turhan, “İskenderiye Kilise’nde Şiddet Geleneği ve Hypatia’nın Ölümü”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 79, C. 14, İstanbul 2000, s. 54-57.
- Kılıç, Hüseyin, *Kadının Batı Serüveni Kölebeylikten Derbeyliğe Tarihi ve Kadın*, Art Yayınları, Ankara 1998.

- Kınay, Cahit, *Sanat Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Kocataş, Murat, *Klasik Arkeoloji Sözcüğü Yunan-Roma*, Midas Kitabevi, Ankara 2013.
- Koschaker, Paul, *Roma Hukukunun Ana Hatları*, Çev. Kudret Ayitler, Sevinç Matbaası, Ankara 1977.
- Lightman, Marjone-Benjamin Lightman, *Ancient Greek and Roman Woman*, Ed. Reused edition, Fecst on File, America 2000.
- Malay, Hasan, *Eski Yunan ve Roma'da Çağlar Boyu Kölelik*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.
- Mango, Cyril, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, Çev. Gül. Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- McNeill, H. William, *Dünya Tarihi*, Çev. Alaedin Şenel, İmge Kitabevi, İstanbul 2002.
- Morrisson, Celile, *Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 333-641*, Çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- Philippe, Aries-Dubly Georges, *Özel Hayatın Tarihi Roma İmparatorluğundan 1000 Yıla*, Çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Renan, Ernest, *İsa'nın Hayatı*, Çev. Ziya İhsan, Meb Basımevi, Ankara 1964.
- Rice, Tamara Talbot, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, Göçebe Yayınları, İstanbul 1998.
- Roux, Parick, *Roma İmparatorluğu*, Çev. İsmail Yergüz, Dost Yayınevi, Ankara 2006.
- Rullman, Marit, *Kadın Filozoflar*, Çev. Tomris Mengüşoğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1996.
- Schimmel, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Güven Matbaa, Ankara 1955.
- Scholfield, T. Ann, *Rome (Exploring Ancient Civilization)*, Lorenz Educational Press, America 2002.

- Schwerheim, Elmar, *Antik Çağ'da Anadolu*, Çev. Nuran Batu, Kitap yayınevi, İstanbul 2009.
- Scott, George Ryley, *İşkencenin Tarihi*, Çev. Hamide Koyukan, Dost Kitabevi, Ankara 2001.
- Talbot, Mary-Alice, "Bizans Manastır Sistemine Giriş", *Cogito*, "Bizans, 3 Aylık Düşünce Dergisi", Ed. Serra Ciliv, *Yapı Kredi Yayınları*, S. 17, İstanbul 1999, s. 161-179.
- Tannahill, Reay, *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Sinem Gül, Dost Yayınevi, İstanbul 2003.
- Tekin, Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Ülgen, Pınar, *Kadınlar ve Cadılar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.
- Vasılov, Alexander Alexandrovich, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbası, Ankara 1943.
- Yalom, Marilyn, *Evli Kadın Tarihi*, Çev. Zeynep Yelçe, Neşenur Domaninç, Çitlemik Yayınları, İstanbul 2002.
- Yıldırım, Münir, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005.

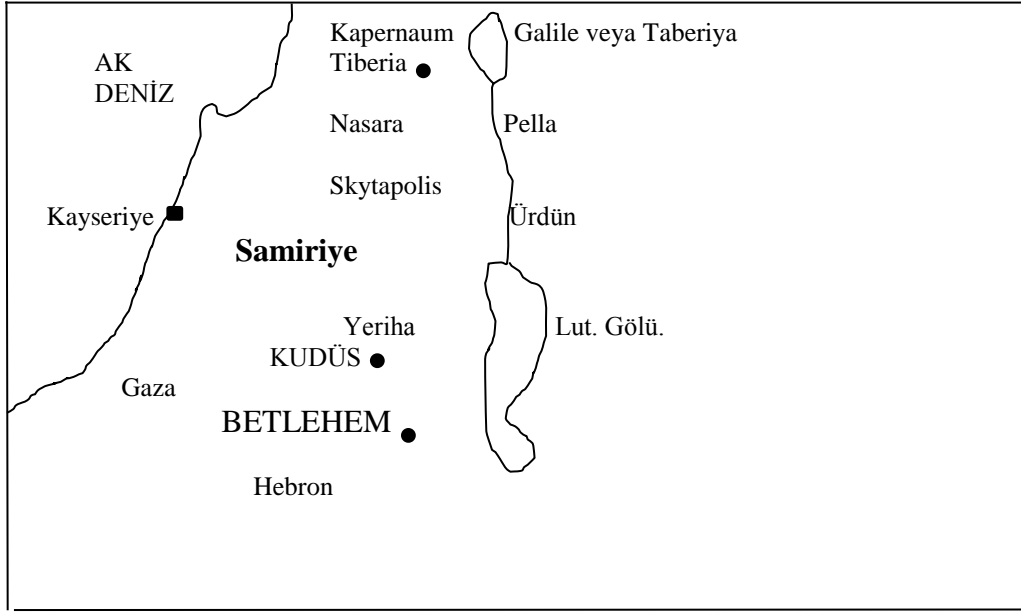
EKLER

Ek-1.

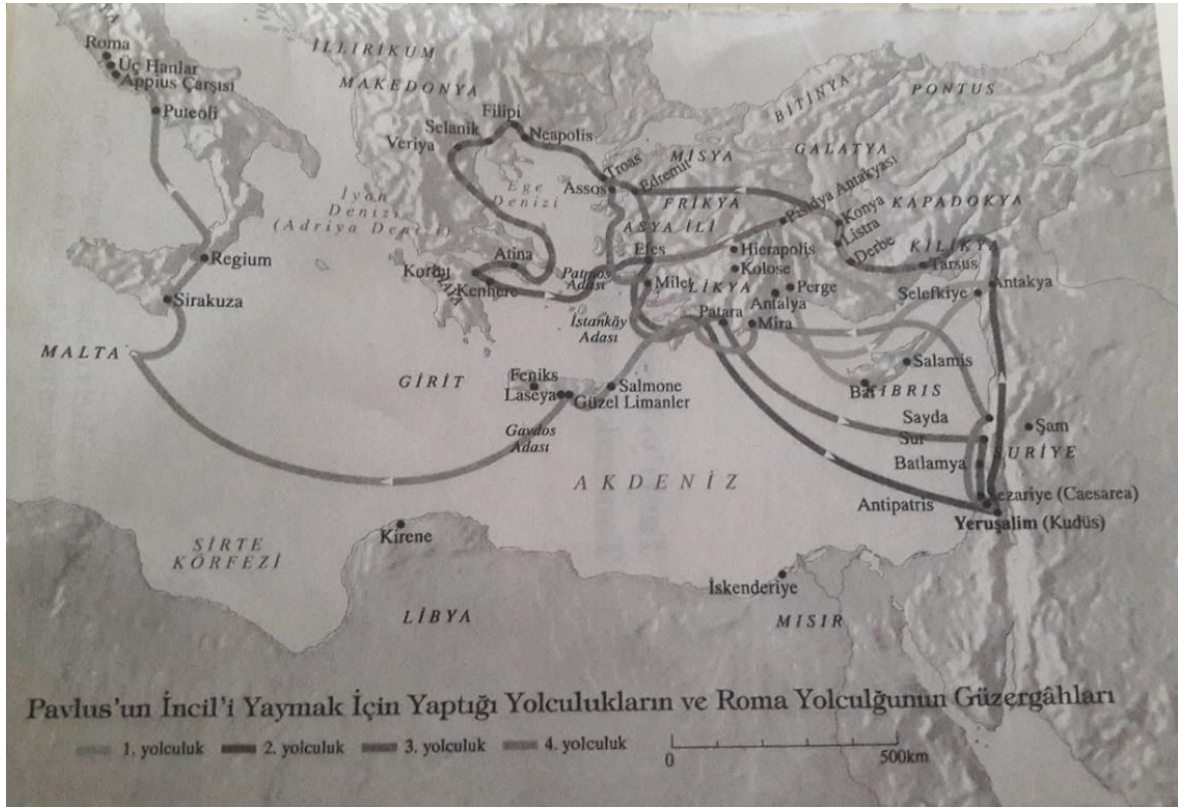
Hrt.1 : İtalya (Tekin, s.185) .

Ek-2.

Hrt.2: Hz. İsa zamanında Filistin (Baş, 2017).

Ek-3.

Hrt.3: Paulus'un Hristiyanlığı yaydığı bölgeler (İncil)

Ek-4.

Hrt.4: Hristiyanlığın Asya'da Yayıldığı Gösteren Harita (İncil)

Ek-5.

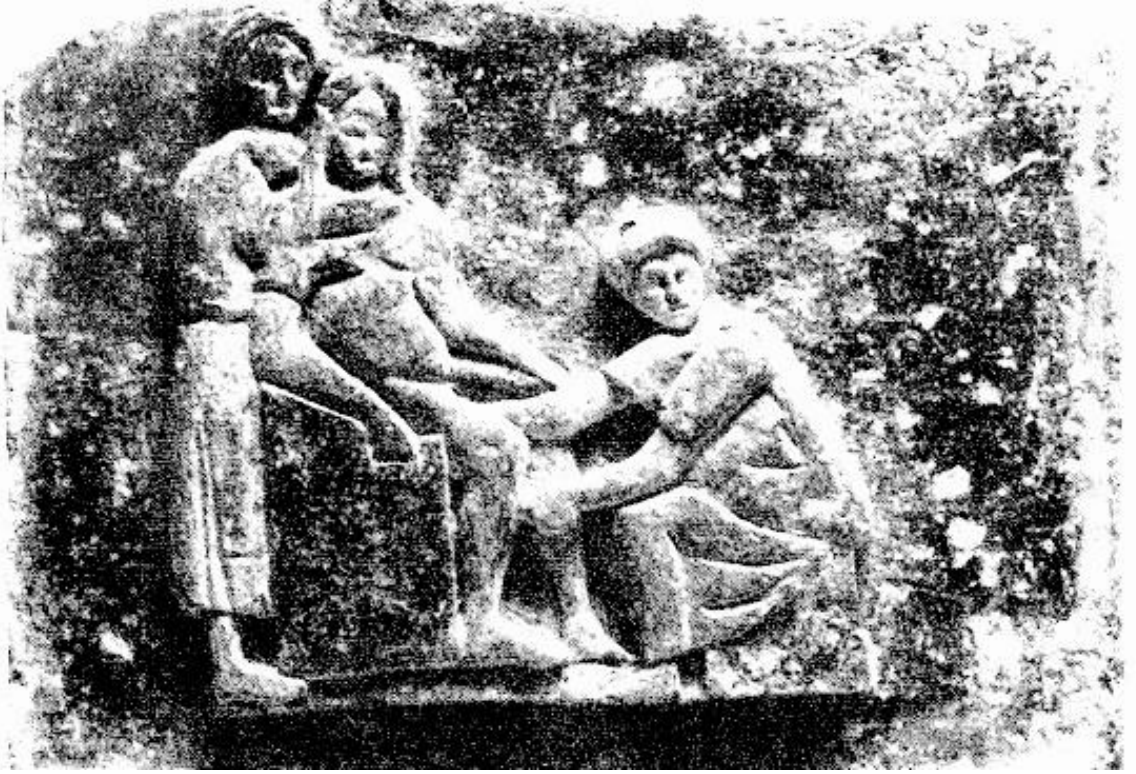
Res. 1: Süslenen Roma Kadını (Deighton, s.11).

Ek-6.

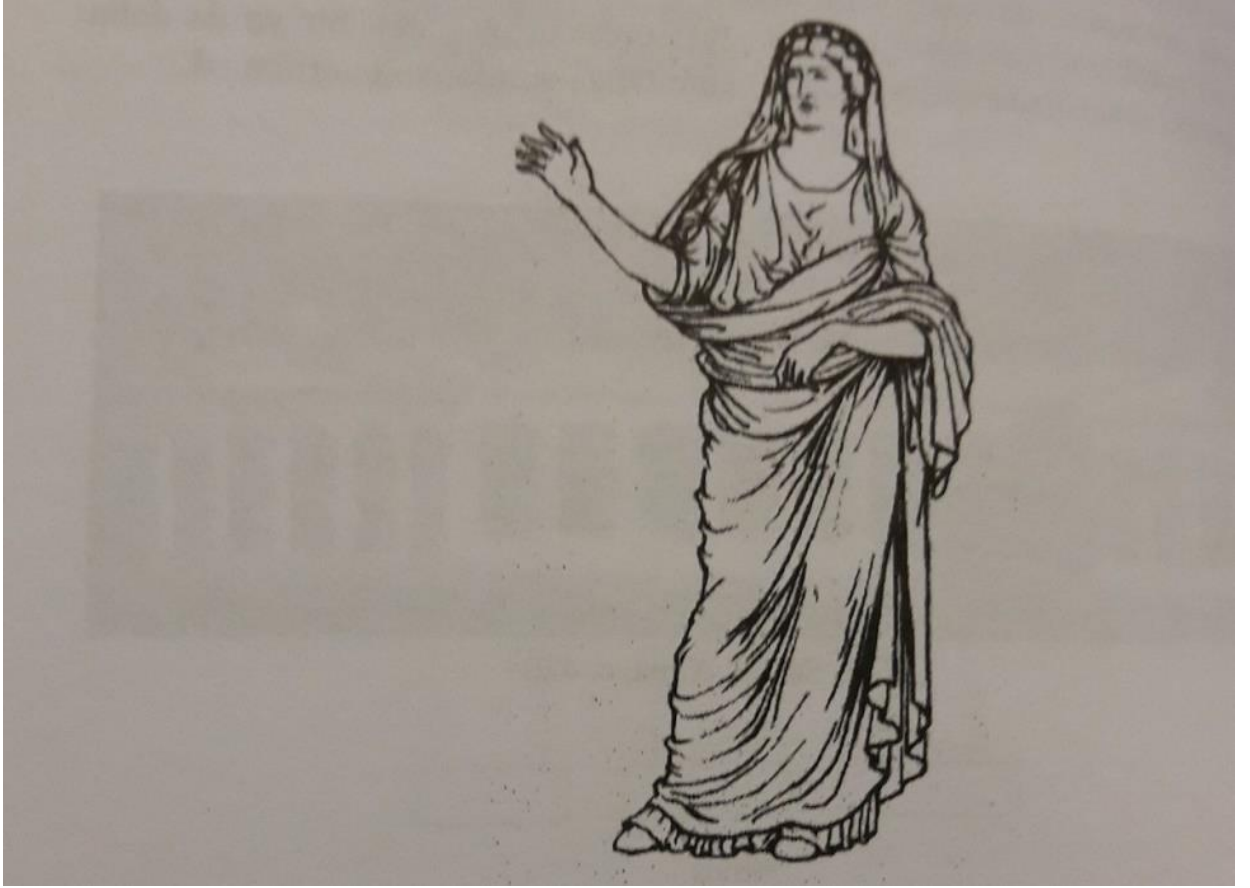
Res. 2: Bebeğini Emziren Anne Lahiti (Philippi Aries-Dubly Georges, s. 22).

Ek-7.

Res. 3: Doğum Yapan Kadın (Philippi Aries-Dubly Georges, s.22)

Ek-8.

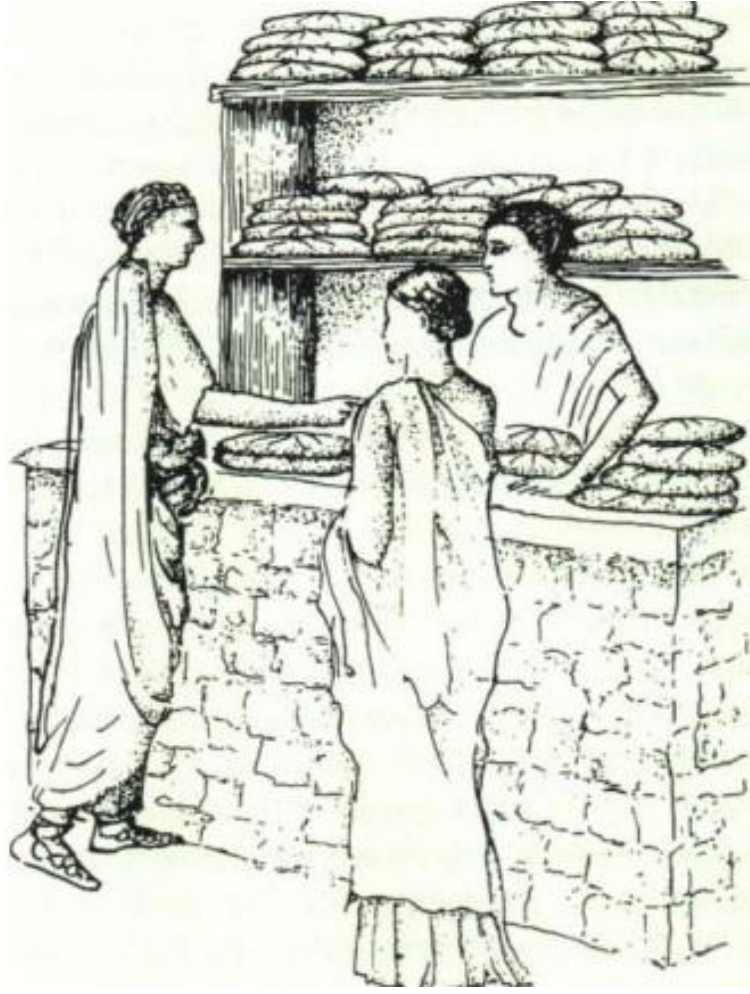
Res. 4: Stola (Kocataş, s 379).

Ek-9.

Res. 5: Roma Dönemi Palla (Serdar Aybek, s. 90).

Ek-10.

Res.6: Romalı Kadın Ekmek Fırınında (Deighton, s.23)

Ek-11.

Res. 7. Theodara Kilisesi (Yunanistan -Kırca, 2018).

Ek-12.

Res. 8: Panaqra Duprani Kilisesi (Yunanistan-Kırca, 2018).

Ek-13.

Res. 9: Meteora Kilisesi (Yunanistan-Kırca, 2018).

Ek-14.

Res. 10: Hz. İsa ve ilk mucizesi küplerin şarap olması (Khora Kilisesi, İstanbul-Baş, 2017).

Ek-15.

Res. 11: Hz. Meryem ve Bebek İsa (Khora Kilisesi, İstanbul-Baş, 2017).

Ek-16.

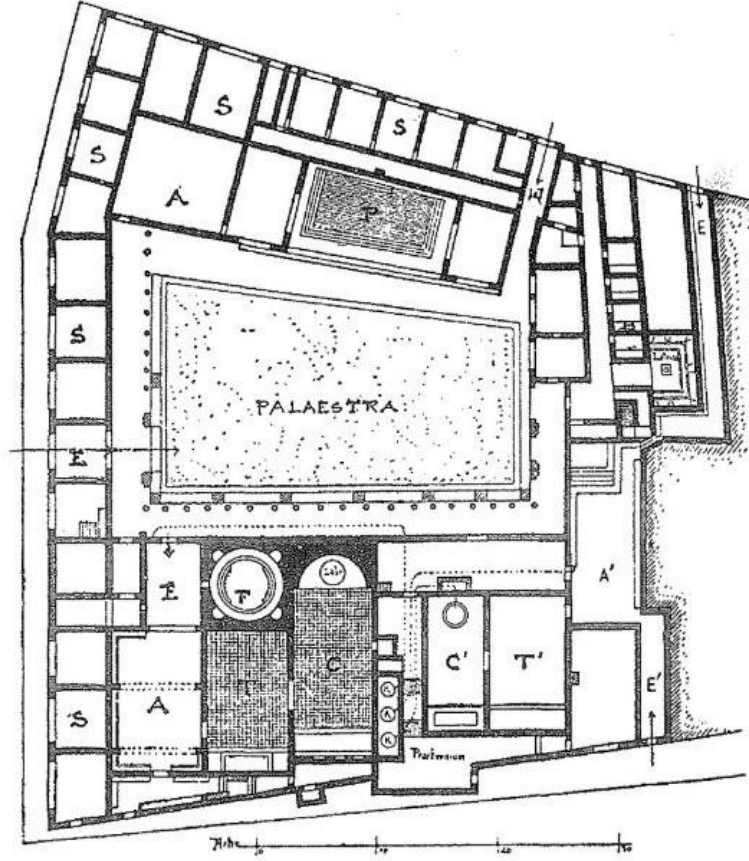
Res. 12: Manastırda kadınlar (Marjone Lightman-Benjamin Lightman, s. 97) .

Ek-17.

Res. 13: Bizansta Dokuma Sanatı İle Uğraşan Kadın , (Rice, s. 156) .

Ek-18.

Stabian Hamamları, Pompeii

*S.S. Dükânlar B. Özel Hamamlar A-T. Erkekler Hamamı A-T. Kadınlar Hamamı
E.E. Girişler A,Â. Apodyteriumlar F. Frigidarium T.T. Tepidarium C.C. Caldarium
K,K,K. Kazanlar P. Piscina.*

Çiz. 1: Stabian Hamamamı , Pompeii (Vitruvius, s.118).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	BAHAR BAŞ
Doğum Yeri-Tarihi	14.03.1991
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ
Yüksek Lisans	ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İngilizce orta seviye
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Gölköy Fen Lisesi
İletişim	
E-Posta Adresi	Tarihxbahar.1991@gmail.com
Tarih	2019

DİZİN

A

Addai, 41
Aelia, 87
Aelia Eudoksia, 86
Aelia Galla Placidia, 87
Aemilia, 29
Aeneas, x, 2
Afrika, xii, 1, 3, 23, 30, 38
Agothanike, 71
Akdeniz, vii, 1, 7, 9, 10, 11, 23, 30, 60, 98
Akvila, 63
Albina Elder, 68
Alypius, 80
Amazon kadınları, 3
Amulius, 2
ana tanrıça, 64, 65, 66
Anadolu, 3, 5, 8, 9, 38, 40, 41, 64, 65, 68, 83, 88, 100
Antik Yunan, 14
Antiokheia, 71
Antonius, viii, 10
Apokrif İnciller, xiv, 54, 66
Apollonia, 66
Apolojistler, 43
Armenia, 9, 86
Asya, vii
Athena, 50
Augustus, viii, ix, 3, 11, 20, 21, 27, 32, 41
Ayasofya Kilisesi, 85
Aziz Augustinus, xiii
Aziz Cyprianus, xii, 38
Aziz Eusebios, xiii
Aziz Paulus, 5, 30, 40, 42, 57, 58, 60, 65, 79, 80, 82, 83
Aziz Ambrosius, xiii
Aziz Hireonymus, xiii
azizeler, 65, 67
95

B

bakirelik, 17, 70
Bartalmay, 34
Basileios, xii, 60, 69, 93
Bithynia, 9, 43, 83
Blandina, 64
Bona Dea, 28
boşanma, 22, 29, 53, 74, 81
Britanya, 3, 11, 13, 38, 47
Brutus, 10

C

Caesar, 3, 9, 10, 11, 32, 37
Caligula, 11, 42
Caracalla hamamı, 24
Carpus, 71
Carulius, 22
Cassius Dio, x
Catullus, viii, 14, 17, 18, 19, 20, 21
Cebrail, 32

Celano, xiii, 45, 93
Celile, 34, 63, 99
Cicero, 21
Cladius, 11, 42
Clement, xi, 73, 77, 80, 85, 93
Cleopatra, 10
coemptio, 17, 19
Comedus, 13
Comita Centuriata, 7
Comita Curiata, 7
Comita Tributa, 7
Commodus, 44
confarreatio, 17, 19
Constantinus, 48, 49, 74, 80, 86, 89
Costantinus, 49
Crassus, 9
curia, 17
Cyprianus, xii, 58, 70, 72, 73, 93
Cyril, 59

D

Davut, 32, 42
Debora, 66
Decius, xii, 46
Derbe, 40
Diocletianus, 81, 89
Diocetianus, 47
Dionysia, 71
Dionysos, 65
diyakoz, 63
doğum, 4, 15, 64, 81
domina, 16
Domitianus, ix, 12, 24, 42, 85
Dystrus, 47

E

Efes Konsili, 65
Ege, 8, 38, 42, 45, 50, 97
Elizabeth, 66
Elvire konsili, 81
Ephesos, 41, 43
Etrüsk, 3, 6
Etrüskler, 6
Eutropius, x, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 94
evlilik, xi, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 26, 28, 61, 64, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 81

F

Favorlibertatis, 81
Felictia, 64
Ferisilerdi, 33
filia familias, 14
Fibi, 64
Filistin, 3, 5, 47, 68, 103
flameum, 18
Flavia Domitia, 85
Flavia Julia, 86
Flavius Josephus, xi, 41, 94

G

Gaius, ix, 8, 10, 11
Gaius Cassius, 10
Gaius Sempronius Gracchus, 8
Galba, 11
Galerius, 48
Gallerius,, 48
Gallus, 10, 47
Galya, 9
Galyalı, 72
Gaule, 38
Gellius, x, 17, 22, 94
General Lucullus, 9
Germanialılar, 13
Gnostik, 43
Gotlar, 49
Grek, vii

H

Hadrianus, ix, 13, 43
Halk Meclisi, 3
Halk Tribunus, 8
hamam, ix, 27, 76
Hanna,, 66
Hannibal, 8, 23
Hattuşili, 3
Havarileri, 38
Helena, 86
Helenizm, 50
Helenler, 50
Hemşire Fabiola, 87
Hindistan, 23
Hireonymus, xiii, 94
Hititler, 3
Homeros, vii, 14, 17, 20, 85, 94
Horatius, viii, 26, 27, 94
Hortensius Yasası, 7
Hristiyan, x, xi, xii, xiii, xiv, 31, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 48, 58, 60, 61, 63, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 96
Hristiyanlık, iv, vii, viii, ix, xi, xiii, 1, 5, 30, 31, 38, 40, 41, 44, 45, 47, 50, 52, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 88
Hypatia, 58, 59, 97, 98
Hz. İsa, xi, xiv, 1, 5, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 65, 73, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 88
Hz. Meryem, 32, 55, 56, 64, 65, 66, 112
Hz. Musa, xiv, 51

I

I.Theodosius, 74
II. Constnatus, 81
Iustinianus, 22

İ

İkonyum, 40
ilk Hristiyan kadın şair Proba, 88
İncil, xiii, xiv, 5, 30, 31, 52, 53, 54, 55, 56, 62, 63, 68, 73, 79, 82, 85, 88, 103, 104

İrenee, 38
İspanya, 38, 48
İtalya, x, xi, 3, 7, 8, 9, 38, 85, 89, 102

J

Juno, 6, 64
Juvenalis, ix
Jüpiter,, 6

K

Kadeş antlaşması, 3
kadın, iv, vii, 1, 3, 4, 5, 6, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 44, 45, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 68, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88
Kartaca, xii, 8, 28, 64
Kartaca Savaşları, 8
keşişler, 60, 67, 68
Kızıldeniz, 23, 88
Kilise, iv, xi, xiii, 30, 38, 43, 44, 47, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 80, 83, 88, 94, 95, 96, 98
Kilise babaları, xi
Korint, 63
Korsika, 8
köle, 4, 15, 16, 19, 20, 22, 26, 43, 63, 81, 82
Kurban kesme, 46
kürtaj, 15, 80
Kybele, 64, 65

L

Lazar, 56
Lea, 66
Lepidus, 10
Licinius, 7, 49
Licinius Sextus Yasası, 7
Lucius, 6, 13
Lucius Antoninus Verus, 13
Lucius Tarquinius Superbus, 6
Lucretia, 6
Lyanda, 64
Lystres, 40

M

magistra, 3
Makedonya, 8, 38
manastır, xii, 60, 61, 67, 68, 76, 78, 84
Marcella, 68
Marcommanni, 13
Marcus, 13, 14, 21, 44, 89
Marcus Antoninus Verus, 13
Mars, 2, 58
Marta, 56
matrona, 27
Maxentius, 48
Maximianus, 48
Mecdelli Meryem, 53, 54
Mecuria, 71
Meryem, 32, 53, 54, 56, 58, 63, 64, 65, 66, 87
Mesih, 5, 30, 32, 33, 36, 37, 39, 41, 49, 57, 58, 63, 64, 66, 79

metres, 26, 74
Mısır, xi, 3, 5, 8, 10, 11, 12, 38, 47, 59, 60, 65,
67, 69, 83, 88, 98
Minerva, 6
Mithridates, 9
Mitra, 45
Mitra kültü, 45

N

Nero, ix, 11, 42
Nerva, 12, 89
Nikomedia, 48
Nişanlanma, 17
Numa Pompilius, 6
Numitor, 2

O

Octavius, 3, 10
On iki Levha Yasası, 7
Oppia kanunu, 23
Oppia Kanunu, 23
Origenus, 60, 85
Ovidius, ix, 4, 20, 25, 29, 72, 94

P

palla, 20
Papa Siricius, 60
Papyrus, 71
Partlar, 10
patrici, 3, 7
Pentikost günü, 38
Pergamon, 8, 41, 71
Perge, 40
Perpetua, 64
Pers, 13
peter familias, 19
Petrus, xiv, 34, 39, 40, 41, 42, 43, 54, 58, 64, 78,
84
picumnus, 15
Pilatus, 36
pilimnus, 15
Piskopos Chrysostom, 86
piskoposlar, 39, 46, 57, 59, 63
Piso, 11
pleb, 3, 7
Plutarchus, viii, 2, 94
Pompeii, 12, 114
Pompeius, 9
Pompeus, 9
Pontia Adası, 85
Pontifeks, 45
Pontifex Maximus, 45, 50
Pontus, 9, 41, 43, 47, 63
postumus, 14
Potamienna, 66
Priscus Targuinius, 6
Ptolemaiosların, 8
Puduphepa, 3
Pulcheria, 87
Puplilia, 21
putperest, xi, 12, 39, 48, 49, 50, 79

Q

Quinta, 66

R

Rebeka, 53, 66
Remus, 2
Res Publica, 7
Rhea Silvia, 2
Rhodos, 8
ricinum, 21
ripudium, 22
Roma, 2, i, iv, vii, viii, ix, x, xi, xiii, 1, 2, 3, 4, 5,
6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19,
20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
32, 33, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 51, 52, 58, 62, 63, 64, 65, 67, 68,
70, 71, 72, 73, 74, 76, 80, 81, 83, 85, 86, 87,
94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 105, 107, 108
Romalılar, ix, xi, 14, 20, 23, 24, 25, 26, 32, 42,
55, 58, 64, 66, 71, 72, 74, 79
Romulus, viii, 2
Romus, viii, 94

S

Sabinler, 2
Sadukiler, 33, 39
Samnitler, 7
Sapfo, vii, 17, 94
Sara, 58, 66
Sardunya, 8
Seleukoslar, 8
senato, 2, 3, 7, 11, 23, 27, 28, 41
Senato, 7, 10
Servilius Casca, 10
Servius Tullius, 6
Sicilya, 8, 10
Silvius, 2
soylu kadın, 25
sponsalia, 17
Stoa felsefesi, 44
stola, 20
Strabon, vii, viii, 9, 65, 95
Suriye, xi, 3, 5, 32, 38, 41, 60, 68
suscipere, 14
sünnetsizlere, 40

T

Tacitus, ix
Tarenti, 7
Targuinius, 6
Telka, 64
Tertulianus, xii, 95
Tertullianus, 38, 41, 43, 58, 59, 71, 72, 76, 95
Tebrat, 5, 32, 33, 51, 52, 53, 86
Theodora, 72, 89
Thomas, 34, 41, 88
Tiberius, 8, 11, 33, 41
Tiberius Sempronius Garccus, 8
Titus, viii, 2, 12, 43
Titus Livius, viii
Titus Vespasianus, 12
toga, 20
tövbe, 35, 39, 55, 61, 62, 63

Traianus, ix, 12, 13, 43
Triumirlik, 10
Troia, 1, 11, 20
Tuccia, 29
Tullius, 6

U

usus, 17, 19

V

V. Philippos, 8
vaftiz, 33, 39, 44, 45, 62, 63, 64, 65, 81, 84, 87
Valerianus, 47
Vespasianus, xi, 11, 12, 42
Vesta, 2, 18, 29, 70
Vezüv Yanardağı, 12
vidua, 22

Vitruvius, ix

Y

Yahudi, x, xiv, 5, 12, 13, 32, 33, 34, 36, 37, 39,
41, 42, 43, 51, 53, 54, 55, 63, 65, 74
Yakup, xiv, 34, 39, 52, 54, 56, 66
yazar Egeria, 87, 88
Yeruşalim, xi, 12, 13, 32, 36, 37, 38, 39, 40, 42,
43, 47, 83, 86, 87
Yuhanna, xiv, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 52, 54,
55, 56, 62, 64, 70, 79, 83

Z

Zelotlar, 12
Zeytin Dağı, 62
zina, 21, 22, 26, 27, 52, 54, 59, 62, 63, 73, 74, 80,
81